

90-3

L 257_{II, IV}

P. SOROKINS

Minnesotas (Ziem. Am. Sav. Valstis)
universitātes socioloģijas profesors

REVOLUCIJAS SOCIOLOĢIJA

III., IV. un V. daļa.

„VARAVĪKSNAS“ APGĀDĪBĀ

1

9

2

9

1204.

„VARAVĪKSNAS“

sabiedrisko zinātņu grāmatas.

Esam sākuši šo grāmatu izdošanu, lai novērstu vienu no vislielākiem trūkumiem latviešu grāmatniecībā, jo par pilsoņu politisko audzināšanu solidarās attīstības un nacionalās idejas garā līdz šim nav gādāts. Izdevniecību esam dibinājuši kā valstij un latviešu tautai nepieciešamu darbu, palaujoties uz apzinīgās sabiedrības atbalstu, kādēļ ikvienu, kam patiesi rūp mūsu tautas politiska audzināšana, aicinām abonēt mūsu grāmatas un pārliecināt arī visus citus, lai viņi dara to pašu. Ja šīs grāmatas nopietni lasīs, kaut daži simti latviešu, tad izaugs ļoti vērtīgs mūsu tautas un valsts garīgas aizsardzības spēks, par ko rūpēties ir katra pienākums.

Iesākam ar prof. P. Sorokina spīdošo grāmatu — Revolucionāras socioloģija, I. un II. daļu. Šī grāmata aizstāv tos ideālus, par kuriem latviešu patrioti cīnījās 1919. gadā.

Nr. 2. Prof. P. Sorokina — Revolucionāras socioloģija III., IV. un V. daļa.

Nr. 3. Trīs autori par socialisma maldiem. (Trīs noslēgti apcerējumi par socialistiskās idejas krīzi, par socialistiskās saimniecības mēģinājumu sabrukumu un franču domātāja Ipolita Tēna asprātīgais apcerējums — Socialisms kā valdība.

Nr. 4 un 5. Gustava Le-Bona — Socialisma psiholoģija.

Nr. 6. Pēc Šveices prof. Štiglica u. c. — Nacionalā ideja.

Nr. 7. Zviedru prof. R. Kjellēna — Valsts kā dzīves forma.

Nr. 8 un 9. Prof. P. Novgorodceva — Sabiedrības ideāls. Virszemes paradīzes idejas sabrukums. Tā ir viena no labākām marksisma kritikām, spīdoši sarakstīta grāmata, izlietojot visjaunākos materiālus.

Bez tam iznāks grāmatas par nacionālo audzināšanu, par reliģijas nozīmi cilvēku attiecībās, par cilvēka personības izveidošanu u. t. t.

Abonējiet „Varavīksnas” grāmatas un ieteicat tās visiem, pieprasīt viņas bibliotekās, biedrībās, lasītavās u. t. t.

Grāmatas maksās Ls 2.50 mēnesī (par 1 latu var izdot tikai romanus u. c. viegli lasāmas grāmatas plašāku masu vajadzībām, bet zinātniski audzinošas grāmatas par tādu cenu nav iespējams izdot).

Abonentu naudu, vēstules u. c. lūdzam sūtīt: Rīgā, Elizabetes ielā 16, dz. 5, Izdevniecībai „Varavīksna”.

B IV 529.2 $\frac{90-3}{257}$

L
301

№ 2. SABIEDRISKO ZINĀTŅU GRĀMATAS № 2.
ARTURA KRODERA REDAKCIJĀ

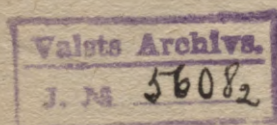
Pitirims Sorokins

Minnesotas (Ziem.-Am. S. V.) universitātes
socioloģijas profesors

REVOLUCIJAS SOCIOLOĢIJĀ

III., IV. un V. daļa

TULKOJIS
ARTURS KRODERS

*Angsti godājamam
H. Ulmana kungam
dāzīdona atzina
6 III 1929 A. Kroders.*

V A R A V Ī K S N A S ° A P G Ā D Ī B Ā
1 9 2 9

~~5/4H#HK~~ (T)

LATVIJAS VALSTIS
BIBLIOTĒKA

~~90 27-920~~
030 6117929

Iespiests R. Eka J. Kroņa un Biedru
grāmatu spiestuvē,
Jelgavā, Mātera ielā 20. Tālrūnis 2-21.

Trešā daļa.

XII. Sabiedrības iekārtas pārgrozības revolūcijas laikā.

1. Vispārīgas piezīmes par sabiedrības iekārtu.

Neviena sabiedrība nesastāv tieši no atsevišķiem indivīdiem, bet no daudzām grupām, kuŗas ir vidutājas starp sabiedrību un atsevišķiem indivīdiem; šīs grupas aptver indivīdu reliģisko, ģimenes, īpašuma, viņu tiesisko un politisko stāvokli, viņu nodarbošanos¹⁾.

Tās visas ir kā zināma audi un orgānu kopība, ko saucam par sabiedrību.

Atzīstot, ka sabiedrības koporganisms sastāv no daudzām grupām un nogrupējumiem, nav jāaizmirst arī, ka atsevišķie indivīdi nepieder pie vienas vien, bet reizē pie vairākām grupām, kuŗu locēkļi nav vienprātīgi. Visu to grupu kopību, pie kuŗām indivīds pieder, un vietu, kādu viņš katrā no minētām grupām ieņem, varam saukt par „sabiedriskās koordinācijas sistēmu“, kuŗa nosaka indivīda svaru un stāvokli sabiedrībā, viņa darbību un izturēšanos.

Sabiedrības koporganisma atsevišķās grupas nav vienmēr vienādas, viņas ar laiku pārgrozās. Dažas personas atstāj vienu vai otru grupu un pāriet citā (ātstāj, piemēram,

¹⁾ Lai grāmata neizvērstos pārāk plaša, sabiedriskās iekārtas problēmu esmu apcerējis tikai vispārīgos vilcienos, arī noteiktības ziņā ne visai stingri, jo biju spiests lietot dažus tēlojošus vārdus, piemēram organisms, organi, audi u. t. t. Sabiedriskās iekārtas plašākus, aptverošākus pētījumus, kā arī citu sakarā esošu problēmu apceri sk. Sorokina-Socioloģijas sistēma (krieviski) II sējumā.

kādu partiju, ģimeni, reliģisku draudzi, ipašuma vai nodarbošanās vienību, un pāriet citā partijā, ģimenē, reliģiskā draudzē u. t. t.) Izstājušos vietā nāk jauni. Tas nozīmē, ka atsevišķie indivīdi visu laiku pāriet no vienas grupas otrā, tā tad notiek pastāvīga vietu maiņa sabiedriskās koordinācijas sistēmā. Sabiedrības „organisma” „audi un organi” nepārtraukti pārvēršas. Ikviens no šīm grupām ir kā ezers, ar aizplūstoša un ieplūstoša ūdens straumēm: pa vienu straumi ieplūst jauni locēkļi no citām tvertnēm, pa otru grupas bijušie locēkļi aizplūst prom, pievienodamies citai grupai. Un visas grupas kopā varam saukt par sabiedrības koporganisma vispārējo uzbūvi.

No grupas izstājušos locēkļu skaits daudzkārt nesaskan ar jaunpienākušo skaitu, tādēļ varam novērot grupu sastāva svārstības. Dažas grupas top lielākas un arvien pieaug, citas paliek mazākas un pamazām sadilst. Var pat gadīties, ka no grupas izstājas visi viņas locēkļi, piemēram, no kādas partijas, un tad grupa pilnīgi iznīkst. Dažreiz tie, kuri no kādas grupas izstājas, nevienai citai grupai nepievienojas, bet rada jaunas.

Tomēr jāatzīst, ka normālos apstākļos tas viss notiek organizēti, pēc noteiktas sistēmas, bez lēcieniem, sarežģījumiem un jukām. Indivīdu darbības un grupu attiecību pārgrozības ir samērīgi lēnas, bet katrai grupai ir savs īpatnējs pārgrozību raksturs. Tas izskaidrojams ar to, ka sarežģīts mehānisms kārtoti un nosaka ikvienas grupas atsevišķo indivīdu stāvokļa maiņu „sabiedrības telpā”, šīs telpas sadalīšanu starp dažādām grupām vai vienas un tās pašas grupas dažādiem nogrupējumiem, kārtoti un nosaka arī „izlasi” starp grupām un, līdz ar to, grupu attiecību svārstības.

Caur šāda „sadalīšanas mehānisma” darbību notiek minētā atsevišķo indivīdu stāvokļu maiņa un grupu attiecību svārstības, un tas norisinās lēni, pamazām, bez patvarīgiem traucējumiem. Sabiedrības koporganisma uzbūves elastība, līdzsvarotība, stabilitāte un drošība parasti netiek grauta un izpostīta, — tāds ir normāla stāvokļa likums. Tāpat, kā asinsriņķošana normālā organismā netraucē un neposta organisma būves un viņa formu pastāvību un izturību, tā arī indivīda normāla darbība un izturēšanās un grupu nor-

mālas attiecības uztura sabiedrības ķermeņa morfoloģisko tipu, viņa uzbūvi, viņa sabiedrisko architekturu.

Šīs ievadošās piezīmes bija nepieciešamas, lai varētu saprast sabiedrības iekārtas pārgrozību raksturu revolūcijas laikā.

Pievērsīsimies šo pārgrozību pētījumiem.

2. Sabiedrības iekārtas iziršana revolūcijas laikos.

Revolūcija nenozīmē tikai atsevišķo cilvēku izturēšanās sabrukumu un iedzīvotāju sastāva pārgrozības vien, bet arī sabiedrības iekārtas radikālu pārveidošanos.

Varētu jautāt: kādas ir sabiedrības iekārtas revolucionārās iziršanas raksturīgākās pazīmes? Kāda starpība ir starp grupu attiecību svārstībām, grupu sastāva pārgrozībām, starp atsevišķo individu darbību normālos un revolūcijas laikos?

Jau es minēju, ka normālos apstākļos sabiedrības iekārta ir līdzsvarota un negrozīga. Tāds pats ir arī mehānisms, kas kārtu un nosaka atsevišķo individu izlasi, viņu darbību un sadalīšanos pa dažādām grupām, — šī mehānisma darbošanās ir noteikti kārtīga.

Glūži citādu ainu redzam revolūcijas pirmā periodā. Kā novājināts vai sabrūkošs organisms, tāpat arī sabiedrības ķermeņa saites pēkšņi kļūst vājas, bezveidīgas un sāk sairt. Visas sabiedriskās robežlīnijas izzūd. Mechanisms, kas kārtu un nosacīja individu un grupu attiecības, ir paralizēts, attiecības kļūst „anarchiskas”. Vairs nav nekādu ierobežojumu, atsevišķos individus aizsviež prom revolūcijas brāzma, nav vairs nekāda plāna, ne sistēmas. Un mēs stāvam kā pie izpostīta skudru pūžņa: nav vairs ne stila, ne formas, nekādas kārtības. Kā satrūdoša ķermeņa sabrūkošās šūniņas izposta vienu organu pēc otra, sarauj audus un iznīcina organisma normālo uzbūvi.

Bet revolūcijas otrā periodā sākas sabiedrības organisma jaunu formu radīšana. Ar katru brīdi skaidrāk jūtams, kā norimst vētras nemiers, atkal kļūst noteikti paredzāma sabiedrības dažādo grupu darbība. Atjaunots izlasi un grupu attiecības kārtotais mehānisms. Šim periodam beidzoties varam sacīt, ka, lielākā vai mazākā mērā, notiek normālas sabiedrības iekārtas atjaunošanās. Atkal redzam

sabiedrības organismu darbojamies, viņš atguvis savas spējas, kaut jaunās, īpatnējās formās. Bet, pretēji vispāri pieņemtām domām, sabiedrības jaunās formas nav savos pamatos galīgi citādas, kā tās, kas pastāvēja pirms revolūcijas. Patiesībā, jaunās formas ir ļoti līdzīgas bijušām; tikai gandrīz tās pašas vecās ēkas daudzo telpu apdzīvotāji ir citi. Bet ēka ta pati, izņemot dažus nelielus grozījumus.

Starp revolūcijas un normāliem laikiem vērojama šāda starpība:

1. Sabiedrisko grupu sastāva un atsevišķo individu attiecību pārgrozības revolūcijas pirmā periodā norisinās daudz ātrāk un aptver daudz lielāku grupu un individu skaitu.

2. Sabiedrisko grupu lieluma svārstību apmērs ir daudz ievērojamāks, daudz plašāks.

3. Senās grupas tiek iznīcinātas un rodas jaunas.

4. Mechanisms, kas kārtot un nosaka izlasi, sadalīšanos pa grupām un individu attiecības, ir pārgrozīties; attiecībā uz atsevišķo individu stāvokli sabiedriskās koordinācijas sistēmā šī mehānisma darbībai ir dažādi rezultāti.

5. Revolūcijas otrā periodā redzam atgriešanos atpakaļ pie bijušās kārtības, kas izpaužas sekoši: a) atsevišķie individī, kuŗu stāvoklis bija grozījies, cenšas tikt atpakaļ pirmsrevolūcijas laika stāvoklī; b) svārstības kļūst retākas, tās samazinās; c) atjaunojas bijušais mehānisms, kas kārtotja izlasi un individu sadalīšanos pa grupām; d) sabiedrības organisma uzbūve tuvojas pirmsrevolūcijas laika veidam, kaut arī nav vairs tam gluži līdzīga.

Ja atsevišķa individa stāvoklis sabiedriskās koordinācijas sistēmā nosaka šī individa sociālo situāciju, viņa „dvēseles” noskaņu un izturēšanos, tad līdztekus atsevišķa individa stāvokļa pārgrozībām „sabiedrības telpā” jānotiek pastiprinātai „dvēseles noskaņu atjaunošanai.” Sabiedrības organisma locekļiem, kuŗu situācija sabiedriskās koordinācijas sistēmā mainījusies, jāmaina arī savas „dvēseles”, sava izturēšanās.

Iedziļināsimies mazliet šai jautājumā.

3. Grupu sastāva pārgrozības. Attiecību maiņas ātrums un apmērs.

Pārgrozību apmēru grupu sastāvā nosaka tas, cik ātri pārgrozās atsevišķo individu stāvoklis sabiedrībā un cik liels ir individu skaits, kuŗu stāvoklis grozījies. Individu attiecību maiņas ātrumu var nosacīt pēc tā, cik tālu zināmais individs, noteiktā laikā, nokļuvis no sava izejas punkta. Pie grupām, kur redzāma noteikta uz priekšu virzīšanās spēju pakāpe, t. i. spēja pacelties no zemākām grupām uz augstākām, no sekretāra par ministri, no nabaga par miljonāru, attiecību maiņas ātrumu var nosacīt pēc pakāpju skaita, cik pakāpes šīs grupas locēkli, zināmā laikā, pacēlušies augstāk un noslidējuši zemāk. Pie citām grupām, kur tādas uz priekšu virzīšanās spējas nav redzamas, tādu ātrumu var nosacīt no pāreju skaita, cik reizes atsevišķie individi pārgājuši no vienas grupas otrā (no vienas partijas, ģimenes, reliģiskas draudzes otrā u. t. t.).

Un šīs maiņas vispārīgais apmērs (vai to individu skaits, kas savu vietu mainījuši) nosakams pēc personu skaita, kuŗu stāvoklis sabiedriskās koordinācijas sistēmā grozījies.

Kā attiecību maiņas ātrums, tā viņu apmērs revolūcijas laikos ir daudz lielāks un plašāks, nekā normālā laikā. Grupu sastāva pārgrozības sabiedrības organismā revolūcijas laikos notiek daudz ātrāk un tās ir daudz lielākas.

Iesāksim ar pārgrozībām to grupu sastāvā un attiecībās, kuŗas radušās sakarā ar individu nodarbošanos, ar viņu tiesisko un īpašuma stāvokli.

Visas šajās grupās, revolūcijas pirmā periodā, pārgrozības grupu sastāvā un atsevišķo individu attiecībās notiek daudz ātrāk, kā citur un šīs pārgrozības kļūst par masu parādību: cilvēki pāriet no vienas nodarbošanās uz otru, no viena tiesiska vai īpašuma stāvokļa uz otru¹⁾.

Atsevišķie individi visi uzreiz paceļas no īpašuma vai tiesiskā stāvokļa zemākām pakāpēm līdz pat šo stāvokļu

¹⁾ Ir jāsalīdzina viens un tas pats sabiedrības organisms normālā laikā un revolūcijas apstākļos, bet nevar salīdzināt dažādus organismus.

piramīdes galotnēm, vai arī, otrādi, tikpat spēji krit no galotnēm lejā un pilnīgi nozūd starp pašām zemākām pakāpēm. To pašu var novērot arī attiecībā uz pārgrozībām nodarbošanās ziņā: vienā vai divos gados atsevišķais indivīds vairākas reizes maina savu nodarbošanos, bieži pāriedams no bijušā amata pie tāda darba, kam nav nekādas līdzības ar viņa agrāko nodarbošanos vai pat ir tai pavisam pretējs. Normālos laikos visās šais pārgrozībās, — vai tā būtu pacelšanās uz augšu vai slidēšana uz leju, — ir redzama noteikta pakāpenība: tikai pamazām un atsevišķos gadījumos nabags var par bagātnieku kļūt, zemāks ierēdnis par augstāku valsts aparāta vadītāju. Cilvēks nevar tik ātri un pēkšņi mainīt savu nodarbošanos. Šādas pārgrozības gan drīz visās sabiedrībās piepildas tikai vairākās paaudzēs, izņemot zemes ar ļoti attīstītu attiecību maiņu, kā, piemēram, Ziemeļu Amerikas Savienotās Valstīs¹⁾.

Revolūcijas laikā aina pārvēršas. Kas normālos laikos nemaz nebija iespējams, nu kļūst ikdienas parādība.

Sāksim ar Krievijas revolūciju. Ar savu skolnieku palīdzību man izdevās izpētīt individu attiecību maiņu Pēterpilī 1921.—1922. g., revolūcijas laikā. Dati par 1113 personām bija manā rīcībā. Un svarīgākie slēdzieni šādi: no šīm 1113 personām vismaz vienreiz katra bija mainījusi

¹⁾ Sk. Sorokina „Socioloģijas sistēma” II. 5 (krieviski). Ammons pierāda, ka Karlsruhē tikai 14 proc. ienācēji no laukiem, pirmās paaudzes laikā, pārgājuši vidējās grupās, un par ierēdņiem tikuši tikai 4 proc.; otrās paaudzes laikā — 49 proc. pārgājuši vidējās grupās un 10 proc. tikuši par ierēdņiem; un tikai trešās paaudzes laikā šie 10 proc. pieaug līdz 25. Ammon — Die Gesellschaftsordnung; 1895, 143.

No otras puses, — P. Momberts pētījis 1653 personas, kas Badenē pielaistas pārbaudījumos, augstāku publisku amatu pieņemšanai, un 6373 skolotāju semināru audzēkņus; un viņš aizrāda uz tikpat stingru un stabili uz priekšu tikšanas gaitu. P. Mombert — Zur Frage der Klassenbildung, „Kölner Vierteljahrshefte für Sozialwissenschaften,” III. „Teoretiski runājot,” saka Maīrs, „cilvēks ir pilnīgi brīvs sava amata izvēlē; tomēr dienas algādža dēļ parasti arvien būs dienas algādzis, rūpniecības strādnieka dēļ būs rūpniecības strādnieks.” Mayr — Regelmässigkeit im sozialen Leben. F. Chessa nāk pie tādiem pašiem slēdzieniem, savā rakstā „La trasmissione ereditaria delle professioni. Torino, 1912. Sk. skaitļus un datus Sorokina — Socioloģijas sistēma, II.

savu agrāko nodarbošanos, sākot no 1917. līdz 1921. gadam. Kad biju aprēķinājis nodarbošanās mainīšanas gadījumu kopskaitu, to dalīju uz 1113 un dabujū caurmēra skaitu — 5, tā tad caurmērā katrs bija 5 reizes savu nodarbošanos mainījis. Tik ātra maiņa pat Amerikā būtu likusies anormāla, nemaz nerunājot par Pēterpili.

Līdzīga aina bija šo personu tiesisko un īpašuma attiecību ziņā. Visu viņu agrākais stāvoklis bija grozījies. Lielākā daļa bija kļuvuši nabagi, bet neliela daļa bija tikusi pie bagātības. Tā tad visu sabiedriskais stāvoklis bija stipri grozījies.

Divi piemēri vislabāk pierādīs šo attiecību maiņas ātrumu un intensitāti. Viens bijis senātors un ministrs 3 $\frac{1}{2}$ revolūcijas gados bija pārdzīvojis šādas stādijas: izbadējis dārznieks, gūsteknis koncentrācijas nometnē, insektu pulvēra tirgotājs, kooperatīva pārtikas veikala rakstvedis, zinātņu akadēmijas kancelejas darbinieks, lauksaimniecības skolas skolotājs, vienas lauksaimniecības sabiedrības valdes iocēklis, fotogrāfs. Viens bijis zemnieku jaunēklis, 18 gadus vecs, vienā gadā bijis: sarkanais gvarde, fabrikas strādnieks, partijas propagandists; viņu apcietināja un baltie to notiesāja uz nāvi, bet viņš palika dzīvs, un vēlāk bija fabrikas komitejas locēklis, provinces pilsētas finansu nodaļas ierēdnis, sarkanās armijas virsnieks, students, Krievijas komunistu partijas provinču padomes locēklis, ārkārtīgās komisijas priekšsēdētājs provincē, Viskrievijas centrālās izpildu komitejas locēklis un izmeklēšanas tiesnesis.

Kaut visi minētie ļaudis nav tik bieži mainījuši savu nodarbošanos, kā šie divi, tomēr visi pārdzīvojuši vairākas stāvokļa pārgrozības, kas normālos laikos nekad nebūtu noticis. Taisni par revolūcijas laikiem var sacīt, ka „liktenis mīl ar ļaudīm rotalāties: te paceļ viņus augstu, augstu, te dziļi bezdibeni iegrūž tos.“

Tāda ir revolūcijas laiku aina, vērojot viņu ar atsevišķu gadījumu mikroskopu. Tā ir tikai sīka daļiņa no milzīgās kopainas, ko redzējām daudzreiz plašākā mērogā attiecībā uz visiem Krievijas iedzīvotājiem.

No revolūcijas sākuma, bet sevišķi pēc lielnieciskā oktobra apvērsuma, redzam pilnīgu darba, īpašuma un tiesisko attiecību sabrukumu. 1917. gada 27. februārī un

marta sākumā visus agrākos vadoņus, līdz pat policijas ieredņiem, tāpat arī valdošās kārtas locēkļus, izglīto un bagāto pilsonību, notrieca no viņu agrākām vietām uz sociālās piramīdes. No vadošiem vīriem viņi kļuva par helotiem, vergiem, kuņiem nebija gandrīz it nekādu tiesību. Viņu vietā stājās pa daļai vidējo grupu ļaudis, no rūpniecības un tirdzniecības aprindām, pa daļai tādi, kuņi agrāk atradās piramīdes pašā lejā, — strādnieku un nabagāko zemnieku pārstāvji; beidzot, cēlās arī Krievijā līdz tam vajātās un apspiestās tautas (pagaidu valdības un pirmās strādnieku, zemnieku un zaldātu deputātu padomes laikā). Valdošo šķiru sastāvs pilnīgi pārgrozījās, kā sociālā, tā cilts piederības ziņā. Oktobra beigās notika jauna sacelšanās, kuņa aiztrieca prom no skatuves izglīto pilsonību un priekšgalā stājās atkal jaunu aprindu ļaudis: strādnieki, kareivji, skrandu proletariats un sādžu nabadzīgie zemnieki, no vienas puses, un visu zemju starptautiski avanturisti, — no otras (Radeks, Ņakovskis, Saduls, Varga, Rotsteins) un žīdu tautības visliktākais elements; tie nu bija ieņēmuši visas vadošās pozīcijas. Tie, kuņi nebija it nekas, nu bija kļuvuši visu valdnieki, — un otrādi. Komunisti, kopā ar nabagiem un dažādiem sabiedrības salašņām, kas komunistus atbalstīja, — tā bija jauna šķira, jauna cilts.

To pašu var sacīt arī par īpašnieku grupām. „Nacionalizācija“ un „komunizēšana“ gandrīz visus bagātņiekus iedzina nabadzībā, bet daži nabāgie palika bagāti. Ar šīm parādībām cieši kopā saistīta vispārīgas nabadzības vairošanās un īpašuma attiecību nivelēšanās process.

Līdzīgas pārvērtības notika arī darba sadalīšanas ziņā. Ļoti daudzi vienkārši strādnieki kļuva komisari, propagandisti, fabriku vadītāji u. t. t., bet ļoti daudzi izglītoti ļaudis, inteliģences piederīgie, piemēram, skolotāji, profesori, studenti, rakstnieki, ieredņi, fabriku direktori bija spiesti dienšķo maizi pelnīt strādājot vienkāršu darbu, tie palika par fabriku strādņiekām, naktssargām, laukstrādņiekām, strādāja uz būvēm, ostās, dzelsceļu piestātnēs par bagāžas nesējiem u. t. t. Pēc Zinovjeva vārdiem, daudzi šo aprindu ļaudis gandrīz vai katru mēnesi mainīja savu nodarbošanos (Sk. „Krievijas komunistu partijas XI kongresa protokolus,“ — krieviski).

Isi sakot, tā bija īsta zemes trīce, kas sagrāva visas socialās attiecības, grupu savstarpējos sakarus, valdošo aprindu un viņām padoto, privilēģēto un bez tiesībām dzīvojošo, bagāto un nabago dzīves apstākļus radikāli grozīja, tādā pašā virzienā iespaidojot arī dažādās darba attiecības. Tāda ir socialo pārvērtību būtība revolūcijas pirmā periodā.

No 1921. gada sākās pavisam otrāds process. Atsevišķo cilvēku stāvokļa maiņa, kas bija aptvērusi milzīgas ļaužu masas, izrādījās pārāk nederīga. Līdzīgi tiem, kuŗi bija notriekti no tiesību un īpašuma piramīdes pašas virsotnes, un līdzīgi tiem, kuŗi bija virsotnē pacēlušies ar savām gara spējām, revolūcija bija izputinājusi daudzus, kuŗi varēja ieņemt augstākos amatus; un viņa bija augšup cēlusi tādus, kuŗiem nebija ne vajadzīgo spēju, ne piedzīvojumu un pieredzējumu. Kad 1920.—1921. g. iznīcināšanas periods jau gāja uz beigām un visi sajuta radoša darba nepieciešamu vajadzību, sākās pretejšā process. Kas bija dzimuši vadītāji, krietni organizatori, kas bija „bagāti ļaudis,” un kuŗu stāvokli notikumi netaisnā kārtā bija izpostījuši, tie sāka atkal augšup celties, bet kas bija „dzimuši vergi” un visi „nābagie” un tie, kuŗi spēja tikai vienkāršu darbu strādāt, tie slidēja atpakaļ savā agrākā stāvoklī. Armijā ģenerāļu, komandieru, štāba virsnieku vietās atkal stājās bijušie virsnieki, kuŗi līdz šim bija ieslodzīti cietumos vai cīnījās balto armijās (ģenerāļi Brusilovs, Kļembovskis, Dostovalovs, Noskovs, Borisovs, Verhovskis, Lebeģevs, Slaščevs u. c.). Un, no otras puses, dažu labu revolucionāru „kaŗa vadoni” atlaida vai pazemināja amatā, izņemot „iedzimtos strādējus”.

Gluži to pašu redzam citās valsts pārvaldes nozarēs. Sākot ar 1922.—23. g. lielāko daļu vadošo amatu ieņem lietpratēji, piem. agrākie ministri (Nekrasovs, Kutlers, Pokrovskis u. c.), ieredņi, profesori u. t. t. Valsts trestos, saimniecības pārvaldēs, ko līdz 1921. gadam vadīja gandrīz vienīgi strādnieki, sākot ar 1921.—22. gadu sākās noteiktas pārmaiņas. Valsts trestu pārvaldē vairs bija palikuši tikai 2 strādnieki un viens „pilsonisks specialists”. 1922. un 1923. g. strādnieku procents kļuva vēl mazāks. Pēc viena pētījuma datiem no 1306 fabriku vadītājiem vairs tikai 39 proc. bija agrākie strādnieki. 61 proc. bija lielāko tiesu,

agrākie uzņēmēji un fabriku direktori („Posljedņija Novoski“ № 972, 1923. g.)

Pirms trim gadiem aina bija pavisam citāda. Šī „agrāko ļaužu“ uz augšu celšanās un parvēniju slidēšana atpakaļ bijušā stāvoklī vēl nav beigusies, tā arvien vēl vērojama.

Līdzīgi tas notiek arī attiecībā uz īpašuma un nodarbošanās apstākļiem. „Jaunā buržuazija“ lielā mērā rodas no agrākiem bagātniekiem. Sādžas „kulaks“ (pārtikūšais zemnieks), pilsētu tirgotājs, uzņēmējs un bagātnieks kļūst par „nepmaņiem“, „sarkaniem tirgoņiem“ un atkal izvirzas sabiedrības priekšgalā. Tāda pati uz priekšu virzišanās vērojama arī citās nozarēs.

Vispārīgi, noteikti saskatams pretejšs process, cenšanās tikt atpakaļ pie pirmsrevolūcijas laika stāvokļa. Daudzos gadījumos šī cenšanās ir jau gandrīz noticis fakts. Sabiedrības grupās arvien vairāk ieplūst agrākie, pirmsrevolūcijas laiku locēkļi. Gan laba tiesa no tiem, kuŗi revolūcijas pirmā periodā tika pie jauna stāvokļa, to arī paturējuši, — sevišķi tas sakams par židiem, — tomēr agrākie locēkļi rodas vienmēr vairāk klāt, lai arī viņi vēl ir mazākumā. Tāda ir revolūcijas gaita, tādi viņas „corsi“ un „ricorsi“. 1924. gadā šis process jau bija tālu uz priekšu pāvirzījies.

Tādas pašas parādības, dažādākos veidos, varam novērot arī daudzās citās grupās.

No datiem par laulību šķiršanām (sk. I daļā, nodaļu par seksuālo jēdzienu izviršanu) redzams, ka atsevišķo individu pārvērtības attiecībās pret ģimeni kļūst arvien vairāk redzamas un aptver plašas masas.

To pašu var sacīt par politiskām grupām. Sešu gadu laikā ļoti daudzi cilvēki zemē, kur partiju dzīve vēl visai neattīstīta, izstaigājuši vairākas partijas, sākot no monarhistiem līdz komunistiem, līdz, beidzot, nonākuši atpakaļ pie savas bezpartejības. Šai ziņā attiecību maiņas ātrums un apmērs bijis pavisām ārkārtīgs.

Valsts iekšējo attiecību pārvērtību ziņā redzam līdzīgu ainu (nevis valsts teritoriālo robežu pārkāpšanas, bet mainīgās valsts piederības ziņā). Ilgus gadus krievi, atskaitot nedaudzus emigrantus, bija Krievijas valsts piederīgie. Pēc revolūcijas simti tūkstoši, pat miljoni, pret savu gribu,

kļuva citu valstju pavalstnieki: Somijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas, Gruzijas, Polijas, Ukraines, Rumanijas; un daudzi miljoni emigrantu dzīvo pavisam bez pavalstniecības, tie ir ļaudis bez tēvijas. Diezgan daudzi ir vairākas reizes mainījuši savu pavalstniecību; sākumā viņi bija Krievijas pavalstnieki, tad Gruzijas pilsoņi, vēlāk atkal padomju Krievijas pavalstnieki.

Līdzīgi apstākļi ir arī reliģisko draudžu, ticības pierības ziņā. Ļoti daudzi reliģiski ticīgi ļaudis revolūcijas sākumā kļuva ateisti; daži pievienojās protestantismam, citi — visādām sektēm; vēl citi pārgāja katolismā. 1922. gadā jau bija radušās daudzas grupas — „dzīvās baznīcas“ piekritēji, „baznīcas atjaunotāji“, „apustuliskās baznīcas“ grupa u. c. atšķīrās no pareizticīgās baznīcas, kuras priekšgalā bija patriarhs Tichons. Pēc 1921.—22. g. arī šai ziņā sākās pretejš process. Lielākā daļa pārgājēju atgriezās atpakaļ pie pareizticīgās baznīcas. Un viņas iespaids kļuva arvien lielāks; reliģijas un viņas kalpu vajāšana nevis vājināja baznīcu, bet stiprināja, vairoja viņas aktīvo piekritēju skaitu, baznīca noteikti atjaunojās.

Arī šai nozarē sešu gadu laikā daudzi cilvēki izstāģājuši vairākas reliģiskas un ateiskas grupas, kas normālos laikos nemēdz notikt.

Teritorialās pārmaiņas nav nekāds izņēmums no šī vispārējā likuma. Kaut satiksmes līdzekļi iznīcināti, tomēr Krievijas iedzīvotāji kļuvuši nomodiskāki, kā agrāk. Revolūcija milzīgas ļaužu grupas piespieda atstāt savas ierastās dzīves vietas un klejot, kaut agrāk šie ļaudis ne domāt nedomāja pamest savas mītnes un doties uz svešām malām. Revolūcija viņus dzina, un dzen vēl tagad, no vienas vietas uz otru, pa visu bezgalīgo, plašo Krieviju. 1917.—1918. g. simti tūkstoši ļaudis no badā mirstošām pilsētām saplūda uz laukiem sādžās, ¹⁾; sākot ar pilsoņu kara laikiem milzī-

¹⁾ Maskavā 1917. g. 1. februārī bija 2,017,000 iedzīvotāju; 1920. g. 27. augustā vairs tikai 1,028,000. Pēterpilī pirms revolūcijas bija 2,420,000 iedzīvotāju; 1918. g. — 1,469,000; 1919. g. — 900,000; 1920. g. — 740,000. Sk. „Sarkanā Maskava“ un „Pēterpils statistiskās ziņas“ 1919, V (krieviski); 1918.—1920. g. pilsētas atstājuši pavisam 8 miljoni ļaužu. Sk. „Piecos gados“, 1922 (krieviski).

gas kaŗa spēka daļas gāja pāri visai Krievijai, mērodami ceļu no Vladivostokas līdz Polijai un no Archangelas līdz Krimai vai Persijai. 1921.—1922.. g. no bada apdraudētām gubernām bēga miljoni badā cietēji. Bez tam daudzi tūkstoši žīdu sabēga lielajās pilsētās, baidīdamies no žīdu grautiņiem, vai arī saplūda peļņas kāres dzīti, paredzēdami iespēju spekulēt un laupīt, jo pilsētās visi laupīja. Miljoni zaudēja savas mājas un klīda apkārt pa plašo zemi. Revolūcija viņus dzina no vienas vietas uz otru, līdz pat Varšavai, Konstantinopolei un Tunisai. Agrāk tik nekustīgās, uz vienas vietas mītošās Krievijas vietā redzam izpostītu skudru pūzni, no kura skudras izklīdušas uz visām debess pusēm.

Krievijas vietā, kuŗa „klejoja kājām, ar zirgiem un dzelzceļu vagonos”, kā redzējām revolūcijas pirmā periodā, atkal bija redzāma Krievija, kuŗa „paliek mierīgi savā vietā, kā Ilja Muromietis.”

Līdzīga notikumu gaita bijusi arī citās revolūcijās. Par attiecību maiņas ātrumu un apmēra plašumu tiesiskā, nodarbošanās, politiskā un īpašuma stāvokļa ziņā Ipuvers sniedz savus novērojumus no Eģiptes revolūcijas laikiem: „Kuŗam nebija nekāda īpašuma, tas tagad kļuvis pārticis un bagāts vīrs. Nabagie kļuvuši bagāti, bagātie trūcīgi. Kam agrāk bija greznas drēbes, tie tagad driskās staigā, kuŗš nekad nebija par sevi rūpējies, tagad ģērbjas bagātīgi un grezni; kuŗš nekad nebija sevīm ne laivu darinājis, tam tagad pieder pavisam jauns kuģis; kuŗam nekad nebija la-

bība bijusi, tam tagad pieder plašas noliktavas, un visas viņa telpas pilnas svešām mantām." Vai arī: „Bagātie un bijušie valdnieki cieš badu . . . dažam labam, kam agrāk labi gāja, tagad nakti aiz slāpēm jānosmok; dižciltīgas sievas cieš badu un sauc, kaut būtu, ko savu izsalkumu remdēt," u. t. t. No tā skaidri redzams, cik ļoti plašas un lielas bijušas īpašuma attiecību pārvērtības.

Runādams par tiesisko attiecību pārvērtībām, viņš turpina: „Agrākie vergi kļuvuši par vergu kungiem. Valdnieku bērni izsviesti uz ielas vai pret mūriem sadrāgātas viņu galvas . . . ne viens pats no bijušiem ieredņiem nav savā vietā atstāts," u. t. t. Arī nodarbošanās ziņā revolūcija atstājusi savu iespaidu. „Piramīdu cēlēji kļuvuši laukstrādnieki, dižciltīgiem valdniekiem jāstrādā smags darbs, bet dažs sīks cilvēciņš ticis aristokrātos un dzīvo spožā greznībā; vakardienas vergi, kas šodien kungi kļuvuši, atdusas mīkstošos spilvenos," u. t. t.

No šī vērotāja vārdiem par svešu ļaužu iebrukumu Ēģiptē, ir skaidri redzams, ka daudzi ļaudis mainījuši savu pavalstniecību. Tāpat reliģisko attiecību ziņā novērojamas ļoti lielas pārmaiņas.

„Zeme ir apgāsta, kā podnieka ripa," tāds lpuvera gala slēdziens par vispārējo stāvokli. No visa tā redzam, ka īsā laikā notikušas lielas pārgrozības grupu sastāvā un visā Ēģiptes sabiedrībā, kurā bijusi gandrīz pilnīgi apvērsta. Tāda pati notikumu gaita redzama Romā, republikas pēdējās dienās, pirmā revolucionārā perioda beigu laikā. Toreizējās Romas sabiedrību var salīdzināt ar trauku, kur viss vāras un trakā virpulī mutuļo un jūk. Ikkatra diktatora uzvara, sākot no Grakhiem līdz Marijam, Sullam, Antonijam, Pompejam, Cesaram, Augustam u. c., beidzās atkal ar jaunu sacelšanos, pēc kam viss radikāli grozījās, kā sociālo grupu vairuma sastāvā, tā individu attiecībās. Ar katra diktatora maiņu „tie, kas nebija nekas, kļuva viss", un otrādi.

Par attiecību maiņu ātrumu un apmēru var spriest pēc tā, ka valdošo aprindu sastāvs šajā laikmetā vairākkārt radikāli mainījās. Revolūcijai iesākoties patriciešu aristokrātija ātri nozuda. Cesara laikā bija palikušas tikai 15 patriciešu ģimenes. Viņu vietā stājās equites (jātnieku šķira). Bet arī tas ilgi neturpinājās. Revolūcija nebeidzās, bet ie-

ilga, un bagātnieki drīzi vien zaudēja visu savu mantu, turpretīm nabagie tikpat ātri kļuva bagāti, ja vien viņiem pietika viltības un izveicības. Pārgrozības īpašuma attiecībās notika ļoti steidzīgās formās. Sabiedrības priekšgalā stājās vergi, proletārieši, noziedznieki un starptautiski avanturisti. Ikviena no karojošām partijām pūlējās šos elementus dabūt savā pusē, un par sniegto atbalstu deva viņiem amatus un mantu, atsvabināja no verdzības u. t. t. Valdošās aprindās arvien vairāk parādījās dažādi parveniji, un Cesara un Augusta laikos gandrīz tādi vien bija šo aprindu locēkļi. „Augusta laikā atbrīvotiem vergiem bija piešķirta sevišķa priekšrocība, — ieņemt augstākos un zemākos ierēdņu amatus . . .”¹⁾ „Starp Augustam vistuvāk stāvošiem vīriem. . . bija viņa paša vergi un brīvlaistie.”

Līdzīgi notikumi bijuši arī citās revolūcijās, piemēram Francijas zemnieku nemieru laikā, Parīzes revolūcijā, Vācijas un Anglijas zemnieku dumpjos, Krievijas „nemieros” septiņpadsmitā gadsimtā, husītu kara²⁾. Revolūcijas pirmā periodā allaž redzam sociālas lavīnas briesmas: aristokrātija vienā mirkli tiek gāsta, bagātos izputina, no zemākām aprindām rodas jauni valdnieki un vadoņi, valdošo aprindu sastāvs radikāli pārgrozās. (Vats Tailers, Džons Balla, Francijas un Vācijas zemnieku dumpja vadoņi, E. Marsels, melotini, miesnieki, lielīgi tukšgalvj, Žižka, Huss, Zelīvs, Prokops, taboriti u. t. t.) Tiklīdz revolūcija ir apspiesta, vai patī beigusies savā dabīgā gaitā, sākas pretejšā process; pēc tam, kad

¹⁾ Rostovcevs — Romas valsts dzimšana, 134 (krieviski). Sk. arī Momsena, Duruy, O. Siecka, Fahlbecka darbus. Tālāk: Buglē — Demokrātija zinātnes priekšā; Woltmann — Politische Anthropologie; Sensini — Teoria dell' equilibrio. Rivista italiana di sociologia, 1913. Bet sevišķi Pareto — Trattato di sociologia generale, II, kur rūpīgi pētīts šādu pārgrozību jautājums.

²⁾ Kāds husītu kara laikabiedrs saka: „Vairs nevalda agrākie Prāgas vīri; tagad visi, kuji caur dzimšanu, īpašumu vai apdāvinātību piederēja pie dižciltīgākiem, ir nonāvēti, vai trimdā aizdzīti. Drēbnieki, amatnieki un strādnieki iegēmuši pilsētas pārvaldes iestādes. Tur sēd arī zemnieki, un — ārzemnieki, par kujiem neviens pats nezina, no kurienes tie nākuši un kas viņi tādi” Denis — Huss et la guerre des Hussites, 1878. Sīkāk sk. I un II daļā minētās grāmatās. Par Franciju atsevišķi Kalabinska — La circulation des élites en France, 1912.

Tailera sacelšanos apspieda, kad likvidēja Francijas un Vācijas zemnieku dumpjus un revolūcijas, Pragas „kompaktantus” un Krievijas nemierus, atkal priekšgalā stājās agrākās valdošās kārtas, zināmā mērā gan starp viņām bija ieviesies jauns elements.

To pašu redzam Anglijas revolūcijā. Pirmā periodā augstākās aprindas bija izputinātas, gāstas līdz ar karāli, un uz priekšu brāzās citas aprindas, kurām agrāk bija ļoti nēcīgs un nesvarīgs iespaids uz valdošām aprindām. Nākošā periodā šīs aprindas noslīd vēl zemāk un augšup ceļas vidējās grupas, zināmā mērā līdzī celdamas arī zemākās šķiras, — ar Kromvelu priekšgalā. „Lielākie zemes īpašnieki, bagātie pilsoņi, dižciltīgie pilnīgi atturējās no sabiedriskās darbības, ne arī piedalījās vietējo pārvaldes iestāžu un tiesu darbos. Vara bija zemāko šķiru ļaužu rokās, kuri tai kaislīgi un kārī pieķērās; viņi gan sāka enerģiski rīkoties, bet nespēja varas aparātu lietot. Ar lielu kārī viņi izbaudīja prieku, ka var citiem pavēlēt, valdīt un paši iedomājās „Dieva izredzētie”, kā arī mēdza saukties”¹⁾.

Kromvela protektorāts, ilggadīgā parlamenta atlaišana, lordu palātas atcelšana u. t. t., tādas ir otrās stādijas galvenās parādības. Tad nāca trešā stādija, kad zemākās šķiras (levelleri, millenāri, mistiķi) vairākkārt mēģināja gāst Kromvela valdību, kas atbalstījās uz vidus grupām. Bet Kromvels šādus mēģinājumus arvien apspieda, enerģiski nomāca zemāko šķiru varas kārī (1653.—1655. g.). Kromvela protektorāta beigās sākās pretējāds process, kad notika ļoti asa Kromvela nošķiršanās un norobežošanās no galējām grupām, kas reprezentēja zemākās šķiras (viņa runa parlamentā 1655. g. 22. janvārī, viņa atbilde Fikam u. t. t.); sevišķi šis proces izpaudās barboņu parlamenta atlaišanā un mēģinājumā kopā strādāt ar augstākām aprindām, pieaicinot to pārstāvjus valdībā²⁾.

Valsts Arhīvs

1) Guizot — Anglijas revolūcijas vēsture I, 133, XVI.

2) „Kromvels apvienojās ar augstākām aprindām, tādā veidā savu slāvokli radikāli grozīdams: no demokrāta viņš kļuva aristokrāts; no revolucionāra — konservatīvs valsts virs.” Guizot — III. 65; Gardiner — History of the great civil war History of the commonwealth and the protectorate, III.—IV.

Šis pretējālais process beidzās ar restaurāciju. „Ne- vien monarkija tika atjaunota, bet, līdzī karālim, arī lielie zemes īpašnieki, muižnieki, visa aristokrātija, kuŗu republika un Kromvels atcēla no visiem amatiem, tie visi stājās atpa- kaļ šavās agrākās vietās valdības aparātā. Atjaunoja arī anglikāņu baznīcas seno stāvokli.“ (Guizot, I.).

Līdzīgas pārvērtības notika arī citās grupās: reliģiskās, politiskās, teritorialās, nodarbošanās u. t. t.

Vēl skaidrāk šādas parādības bija redzamas Francijas revolūcijā. Pirmās vispārīgās pārvērtības sākās četrū, piecu mēnešu laikā. 1789. gada 4. augustā tika nogāsta aristo- kratija un augstākā garīdzniecība, kuŗu vietā stājās „trešā kārta“ (tiers état), kuŗa „nebija nekās un kļuva viss“. Tai pašā laikā uz priekšu tiecās arī zemnieki, kuŗi bija tikuši brīvi no feodalās atkarības un feodalām važām. Šīs attīstī- bas turpmākā stadija ir likumdošanas sapulces un nacionālā konventa sasaukšana. 1789. gada vīrus un žirondistus no- trieca pie malas zemākās šķiras, — garīgais proletariats, strādnieki, zemnieki un dažādi noziedznieki; tie ieņēma gal- venās vietas pārvaldes aparātā, nodibināja pirmo jakobiņu komiteju, viņi nu bija galvenie ļaudis visos klubos un bie- drībās, kuŗām politikā bija ļoti liela nozīme. Daži no šo klubu un biedribu locēkļiem divos, trijos gados bija milzu soļiem uz priekšu tikuši, bija „sabiedrības telpā“ aizsnie- guši neticāmi lielus attālumus: no vienkāršiem advokatiem, veterinārārstiem, aktieriem, drēbniekiem, nepazīstāmiem, ne- nozīmīgiem ieredņiem, strādniekiem, zemniekiem, avižnie- kiem u. t. t. tie bija kļuvuši par personām ar lielu svaru un iespaidu, tie ieņēma augstus amatus, vara bija viņu rō- kāš, viņi izšķīra savu līdzpilsoņu dzīvības vai nāves jautājumu.

Glūži tas pats attiecas arī uz īpašuma piramīdi. Pri- vilēģijas atcēla, sāka konfiscēt un laupīt īpašumus, tam pievienojās vēl arī daudzu personu izceļošana, un viss kopā iznīcināja ļoti daudzu pārtikušu un privilēģētu cilvēku ekssi- stences pamatus, līdz viņi bija spiesti dzīvot kā pēdējie na- bagī. Revolucionāri guva visas nacionalās bagātības savās rokās, un radās jaunbagātnieki (nouveaux riches) „treknie revolucionāri“.

Tikpat ātri notika pārvērtības reliģiskās grupās, — ti- cīgie kļuva ateisti, ļaudis novērsās no vecās baznīcas un

pievienojās jaunradītām reliģiskām vienībām, klīda no vienas sektes pie otras, vienu laiku „godināja māģticību“, pēc tam „dievināja prātu“ u. t. t.

Par pārvērtībām ģimenes attiecībās runājām jau grāmatas pirmā daļā (sk. nodaļu par seksuālo jēdzienu izviršanu).

Nav lieki jāuzsver, ka ļoti bieži notika labprātīga vai piespiesta pavalstniecības maiņa, ko radīja izceļošana, jaunu provinču iekārtošana u. t. t. Tikpat lielas bija pārvērtības attiecībā uz teritoriāliem apstākļiem. Direktorijas laikā un Napoleona konsulāta pirmajā gadā visās šais grupās sākās pretejāds process, kurš beidzās līdz ar restaurāciju, kad plašas tautas masas ievīrījās atpakaļ savā izejas stāvokli, bet viņas vidū bija iejaukušies daži sīkstākie parveniji.

Gluži tas pats notika arī 1848. gada revolūciju laikā Francijā, Vācijā un Austrijā; 1870./71. g. Francijas revolūcijā; 1905. g. Krievijas revolūcijā; 1918. g. Vācijas un Ungārijas revolūcijās, (kur pretejāda process vēl tagad nav pilnīgi beidzies). Vienīgā starpība ir tā, ka visas šīs revolūcijas, — izņemot 1871. g. Francijas un 1918. g. Ungārijas revolūcijas, — nav bijušas tik dziļi tverošas un tādēļ viņu radītās pārvērtības bijušas paviršākas, aprobežojušās, galvenā kārtā, tikai ar atsevišķo individu tiesiskā stāvokļa maiņu.

Pēc visiem šiem izskaidrojumiem mūsu pamatdoma par attiecību pārmaiņu ātrumu un apmēru un par pārvērtībām grupu sastāvā ir pilnīgi skaidra un nerada vairs nekādu šaubu. Tāda ir galvenā starpība starp pārvērtībām normālos un revolūcijas laikos.

4. Sociālo grupu apmēra pārgrozības.

Ārkārtīgi ātrās, plaši aptverošās un nenokārtotās pārgrozību gaitas nenovēršamās sekas revolūcijas pirmā periodā ir pēkšņas un asas svārstības kā sabiedrības organisma sastādošo grupu apmēra, tā arī viņu skaitlisko attiecību ziņā.

Revolūcijas laikos redzam pārgrozības nevien grupu sastāvā, bet arī viņu apmērā, skaitliskā ziņā, savstarpējās attiecībās un, līdz ar to, pārgrozības arī visu iedzīvotāju, kā kolektīvas vienības, morfoloģiskā uzbūvē. Es pūlēšos

to izskaidrot ar dažiem faktiem, un, sakarā ar šīm pārgrozībām, attēlot arī starpību grupu apmēros.

Krievijas revolūcija: Apcerēsim nodarbošanās veida un amatnieciskās grupas. 1917.—1921. gados šai ziņā redzamas raksturīgas parādības: 1. gandrīz pilnīga sekošu nodarbošanās grupu iznīcināšana: a) uzņēmēju; b) tirgotāju. 2. Rūpniecības strādnieku grupas apmēra ievērojama mazināšanās (viņu skaits samazinājās līdz 46 proc.); proletariata diktatura noveda līdz šīs grupas gandrīz pilnīgai iznīcināšanai. 3. Ārkārtīgi liels ieredņu grupu pieaugums, gandrīz 30 proc. no visiem iedzīvotājiem kļuva ieredņi un valdības aģenti¹⁾; ieredņu grupas vidū redzam līdz neparastiem apmēriem uzraudzības personālu pavairojamies, kuŗa uzdevums uzraudzīt izpildošo ieredņu darbu: pēc tiem pašiem datiem Maskavā uz katriem 2 izpildošiem ieredņiem bija divi, dažos komisariatos pat trīs uzraudzītāji. 4. Lauksaimniecības grupu apmēra noteikta palielināšanās. 5. Brīvo profesiju (juristu u. t. t.) gandrīz pilnīga izzušana. Beidzot 6. darba diferencēšanās vispārēja mazināšanās; tas izskaidrojams ar to, ka daudzi cilvēki, sevišķi no inteliģences aprindām, bija spiesti kļūt „enciklopediski“, t. i. ar pašu darbu un pūlēm sagādāt visu nepieciešamo, piemēram, pašiem vajadzēja sēt, cept, veļu mazgāt, malku skaldīt, kopt sakņu dārzus, ar vārdu

¹⁾ Piemēram padomju ieredņu skaits, pēc 1920. g. vērtējuma, aizsniedza 50 proc. no visiem Maskavas iedzīvotājiem, un pārējiem 50 proc. vajadzēja ik brīdī būt viņu rīcībā: Krievijas galvas pilsēta kļuva tipiska ieredņu pilsēta. Tāpat bija arī citās pilsētās. Pat uz laukiem, sādžās, ieredņu skaits ļoti vairojās. Sk. „Sarkanā Maskava“ (krieviski) un Larina apcerējumu „Jautrie skaitļi“ („Krasnaja Gazeta“). Pirms kaŗa no katriem 100 iedzīvotājiem bija 1,5 ieredņi un pārtikuši pilsoņi (Krievijas Statistiskā Gada grāmata, 1908. g.), tagad padomju ieredņu skaits ārkārtīgi pieaudzis. Ja runājam par valsts pabalstītiem ļaudīm, tad dabūjam šādus skaitļus:

1918.—19. g. bija 12 miljoni ieredņu

1919.—20. g. „ 23 „ „

1921.—22. g. „ 35 „ „

35 miljoni ieredņu zemē ar 130 miljoniem iedzīvotāju nozīmē, ka ieredņu skaits audzis no 1,5 līdz 27 proc. Šie skaitļi skaidri rāda, cik lielā mērā šīs grupas apmēri revolūcijas gados grozījušies; viņi arī rāda, ka komunisti iznīcinātās birokratijas un valsts aparāta vietā radījuši ārkārtīgi birokratisku iekārtu un valsts mehānismu, kuŗš aptver it visas dzīves nozares. Patiesībā: ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

sakot — viss bija jāpadara pašiem. No tam kļūst redzams, cik lielas bijušas pērvērtības Krievijā attiecībā uz cilvēku nodarbošanos, cik ļoti bija sašķobijušās robežlinijas starp daudziem un dažādiem nodarbošanās veidiem, un daudzi no tiem stipri vairojušies, citi mazinājušies, bet dažs labs nodarbošanās veids kļuvis ļoti jaukts, dažāda starpība starp darba veidiem kļuvusi mazāk saskatāma.

No 1921.—22. g. beigām sākās pretējāds process: atkal sāka rasties un vairojās uzņēmēju un tirgotāju grupas; ierēdņu skaits acīmredzami samazinājās; atjaunojās brīvās profesijas, izzuda „enciklopēdisma“ izplatīšanās, sākās atkal no jauna diferencēšanās, sadalīšanās pēc atsevišķiem nodarbošanās veidiem ¹⁾.

Gluži līdzīgs process vērojams arī attiecībā uz īpašuma diferencēšanos. Revolūcijas laikā pārgrozās nevien īpašuma piramīdes dažādo slāņu sastāvs, kā iepriekšējā nodalījumā redzējām, bet arī viņu skaits un šo slāņu lielums. 1917.—1920. gadi ir vispārīgas nabadzības gadi, kad visi palika trūcīgāki, kad samazinājās nodarbošanās veidu diferenciacija, izzuda īpašuma attiecības ²⁾. Privāto īpašumu apķīlāja, līdz ar to īpašuma piramīdes virsslānis bija dabūts pie malas. Apakšējos slāņos notika nivelešanās process. Tas skaidri saredzams no tā, kā mazinājās zemnieku un strādnieku saimnie-

¹⁾ Pēc Maskavas iestāžu 1922.—23. g. statistiskām ziņām uzņēmēju skaits Maskavā no 1921. līdz 1923. g. pavairojās par 600 proc.; grāmatvežu un veikalu darbinieku skaits pavairojās par 400 proc.; inženieru, arhitektu un tehniķu skaits, kas nebija valsts dienestā, par 350 proc.; privāttirgotāju — 318 proc. Nepmaņu skaits auga piecpadsmitkārtīgi, salīdzinot ar pārējiem iedzīvotājiem; biroju darbinieku un tirdzniecības kalpotāju skaits septiņkārtīgi („Dņi“, 1923. g. 245. num.)

No otras puses, ierēdņu skaits sāka mazināties. Piemēram 1923. g. 1. jūlijā satiksmes komisariāta ierēdņu skaits samazinājās par 25 proc.; tālāka samazināšanās par 20 proc. tika paredzēta uz 1924. g. 1. janvāri. Kaut ierēdņu skaits samazinājās, tomēr satiksmes komisariāta centrālā pārvaldē ierēdņu un strādnieku skaits trīsreiz pārsniedza viņu skaitu 1915. gadā (1915. g. — 1:90; 1923. g. maijā 3:90). Sk. „Dņi“, 1923. g. 248. num.

²⁾ Visas tautas ienākumi gadā, rēķinot uz katru iedzīvotāju:

1913. gadā	101,35 rubļi
1921. „	38,60 „

ciskā diferenciācija. 1918. gadā attiecība starp krietna strādnieka augstāko algu un parasta strādnieka mazāko algu bija 175 : 100. Šo attiecību nedrīkstēja pārkāpt. No padomju Krievijas lauksaimniecībām, 24 guberņās, bija:

	bez aramzemes	līdz 4 ha aramzemes	4—8 ha aramzemes	vairāk kā 8 ha aramzemes
1917	11,4 proc.	59,1 proc.	21,6 proc.	7,9 proc.
1919	6,5 „	77,0 „	16,4 „	3,1 „

Saimniecību skaits ar daudziem zirgiem un bez neviena zirga samazinājās, bet saimniecības ar vienu zirgu vairojās ¹⁾.

No šiem skaitļiem varam redzēt, ka tauta paliek nabadzīgāka un ipašuma apmēri sašaurinās ²⁾. Revolūcija novedusi līdz saimnieciskas vienādības tieksmei, tikai ne tādā ceļā, ka nabagie būtu kļuvuši bagātāki, bet vienīgi — bagātie kļuva nabagi, un nabaga kļuva visa tauta. Protams, tas nebūt neizslēdza tādu parādību, ka neliela vadoņu un viņu piekritēju grupiņa kļuva bagāta; bet tā ir tikai atsevišķa parādība, kuŗa nekādi nespēj aizkavēt vispārējās iznīcināšanas tieksmi. Un gala iznākums ir tas, ka piramīde izzūd, bet viņas vietā paceļas kas līdzīgs trapēcijai, ar nelielu tornīti galotnē.

Strādnieka mēnešalga:

pirms kara	—	22,00 rubļi
1918.	—	8,99 „
1919.	—	6,77 „
1920.	—	7,12 „
1921.	—	6,95 „
1922. (pirmā pusē)	—	8,22 „

(Pēc Prokopoviča ziņām).

¹⁾ Sk. Črjaščeva un B. Knipoviča apcerējumu „Par zemi“ I (krieviski)

²⁾ Kad zeme sāk palikt saimnieciski nabadzīga, tad parasta parādība ir tieksme pēc saimnieciskas vienādības. Turpretim saimnieciskas labklājības laikmetos novērojama pieaugoša ipašuma diferenciācija attīstība: piramīde kļūst augstāka un kļaujāka. Sk. P. Sorokina „Socioloģijas sistēma“ II, 406 (krieviski). Arī — Schmoller — Die Einkommensverteilung in alter und neuer Zeit.

Sākot ar 1921. gadu atkal redzam nodarbošanās veidu diferencēšanos, un diezgan vāji attīstītu tieksmi pēc visas tautas ienākuma vairošanās. Pilsētās un uz laukiem, sādžās, atkal spēcīgākie ieņem savu valdošo stāvokli un tiek pie viņa ar darbu, spekulācijām, krāpšanu un legalu īpašuma iegūšanu. Atkal redzam ļoti lielu starpību un pretešības starp nabadzību un bagātību. 1922.—24. g., kad visa zeme bija nonākusi pie iznīkšanas pēdējās robežas, šīs pretešības, sevišķi pilsētās, kļuva ļoti asas. Visur varēja redzēt Eiropas kapitāla greznību cieši kopā vienotu ar badu, kas tautu grūda briesmīgā nāvē. Uz laukiem vairākumā ir tā saucamie „kulaki” un nabadzīgie zemnieki; samērā prāvas saimniecības un saimniecības gandrīz pavisam bez aramās zemes attīstās un vairojās uz vidējo saimniecību rēķina. Piemēram, Penzas guberņā saimniecību bez neviena zirga bija

1917. gadā	36,8	proc.
1920.	26,0	„
1922.	37,0	„

„Skaidri saredzama nabadzīgāko un bagātāko zemnieku saimniecību attīstīšanās un pieaugšana uz vidējo saimniecību rēķina.” („Pravda”, 1923. g. 21. novembra num. Sk. arī Jakovļeva — Zeme tāda, kāda viņa ir, 1923, krieviski).

Tādas pārgrozības īpašuma piramidē ir notikušas 6 gadu laikā, revolūcijas periodā, bet normalos apstākļos tas varētu notikt gadu desmitos.

Tikpat impozantas ir pārgrozības tiesību attiecībās, tiesību piramidē. Šīs pārgrozības tvēra nevien „priviliģētos” un „dzimušos aristokrātus”, „valdošās aprindas” un „valdamos”, bet pārvērtās arī pirāmes forma, t. i. dažādo kārtu lielums un skaits. Pilsonība, lielie zemes īpašnieki, augstie ierēdņi un tirgotāji nozuda no savām valdošām vietām, viņu vietās nāca citi, jauni ierēdņi un „jauna aristokrātija”, tikai pārgrozītās, citādās attiecībās.

Pirms revolūcijas dzimušo muižnieku kopskaits sniedzās apmēram līdz 300.000 personam. Un komunistu skaits, kas viņu vietā stājās kā „priviliģēta šķira”, 1920.—21. g. bija ... 600.000; 1922. g. — 420.000; 1923. — 372.000. Pirms revolūcijas ierēdņu skaits, kopā ar muižniecību, nepārsniedza

3.000.000, bet 1918.—1920. g. šis skaits svārstījās tarp 12 un 35 miljoniem. Šie piemēri rāda, cik plaši tverošas bijušas pārgrozības dažādo kārtu apmērā, attiecībā uz šo kārtu tiesisko stāvokli. Ja sekojam komunistiem un visus ieredņus, visas privilēģētās kārtas saucam par „parazītiem“, tad mēs būtu spiesti pieņemt, ka revolūcija nebūt nav iznīcinājusi parazītus, bet viņu skaits ir vēl lielāks kļuvis.

Arī piramīdes videjo kārtu struktūra ir pārgrozījusies. Senāk nebija neviena pilsoņa, kam būtu atņemtas tiesības, kā kārtas piederīgam; valdīt griba bija ierobežota, neizslēdzot pašu caru. Ikviena valsts pilsoņa dzīvība bija aizsargāta un nodrošināta, personas neaizskaramības un īpašuma, preses un biedrošanās brīvības bija krietni plašas. Pēc oktobra revolūcijas aina radikāli pārvērtās. Pretešības starp privilēģēto šķiru un pārējiem iedzīvotājiem kļuva daudz asākas: viņu baudītās tiesības un privilēģijas praktiskā dzīvē bija neierobežotas, bet pārējo iedzīvotāju tiesības līdzinājās nullei. Padomju savienības pavalstnieks ir kā gliemēzis, kuŗu var samīt, un arī samīn, katrs komisārs.

Tiesību un privilēģiju piramīdes vietā redzējām klaju līdzenumu, kur valda beztiesiska vienlīdzība un neierobežota varmācība.

Sākot ar 1922. gadu redzam atkal stājamies pie piramīdes atjaunošanas. Kā teoretiski, tā praktiski tiek mēģināts paplašināt iedzīvotāju tiesību apmērus; līdz ar to arvien vairāk tiek ierobežota jauno valdošo šķiru varmācība un patvarības. Ieredņu un komunistu partijas biedru skaits ievērojami samazinās. Dažu gadu laikā šo piramīdi varēs atkal uzcelt no jauna, pavisam neatkarīgi no jautājuma par to, vai monarķija tiks atjaunota vai netiks. Lai būtu kā būdams, bet starpība būs tikai āreja, ta aizskārs vienīgi dažādo kārtu sastāvu, ne viņu būtību.

Pirmāk jau redzējām, ka attiecībā uz valsts teritoriju un iedzīvotāju sastāvu notikušas ievērojamas pārgrozības. Valsts teritorija samazinājusies par 710.000 kvadrātverstēm; un iedzīvotāju skaits, kas kļuvuši citu valstju pavalstnieki, sniedzas līdz 28.571.000.

Vēl pārsteidzošākas ir pārgrozības partiju attiecībās. Revolūcijas sākumā Krievijā bija šādas lielas partijas: 1. Monarķisti. 2. Oktobristi. 3. Rūpniecības partija. 4. Kadeti

(konstitucionelie demokrati). 5. Darba partija. 6. Socialdemokrati. 7. Socialisti revolucionari. Revolūcijas sākuma nedēļās jau gandrīz pilnīgi nozuda trīs pirmās partijas. Augšup cēlās socialistiskās partijas, sevišķi socialisti revolucionāri. Viena mēneša laikā viņi no šauras, sīkas nelegālas grupas izauga par lielu partiju, ar vairāk kā vienu miljonu biedriem. 1917. gada vasarā, vietējo pašvaldību (pilsētu u. c.) vēlēšanās, šī partija ieguva vairāk kā pusi no visām balsīm. Vēl 1917. g. martā komunistu partijas gandrīz nemaz nebija, bet jau jūlijā viņa bija pietiekoši spēcīga, lai izmēģinātu valsts apvērsumu. Sākot ar augusta mēnesi viņas popularitāte nepārtraukti auga, bet citu socialistisko partiju iespaids gandrīz pilnīgi izzuda. Oktobrī komunistiem izdevās gūt uzvaru, pie kam viņu pretnieks padevās gandrīz bez kādām cīņām. Nu visas nesocialistiskās partijas nozuda, socialistiskās palika bez piekritējiem un biedriem, tikai komunistu skaits ar katru dienu kļuva lielāks. No 1918. līdz 1920. g. gandrīz visas partijas nozuda, izņemot komunistus, palikušie viņu piekritēji vēl darbojās nelegāli, bet visa politiskā skatuve piederēja komunistiem. 1921.—22. gadā iesākās arī viņu biedru skaita slīdēšana uz leju, un tai pašā laikā dažas grupas ieņem veco partiju vietas; mēs redzam, ka nodibinas jauna monarkistu, jauna republikaņu partija, izveidojās tā saucamie „bezpartējiskie“. No tā var redzēt, ar kādu kinematografisku ātrumu norisinās daudzās pārgrozības partiju attiecībās.

Ārkārtīgi lielās svārstības sociālo grupu apmērā, skaitā un stāvoklī, ko tik skaidri un nepārprotami redzējām Krievijas revolūcijā, varam novērot arī citās revolūcijās.

Piemēram, ņemsim lielo franču revolūciju. Viena vai divu gadu laikā pārvērtās visa Francijas iedzīvotāju morfoloģiskā struktūra. Tiesību un īpašuma piramīdes augstākie slāņi pilnīgi nozuda, nekas vairs nebija palicis no 270.000 privilēģēto kārtu piederīgiem, 130 bīskapiem un 120.000 līdz 140.000 garīdzniekiem. Viņu vietā stājās dažādi parveniji no citām šķirām; tomēr neliekas ticāmi, ka viņu skaits būtu sasniedzis vecā režīma „privilēģēto“ šķiru piederīgo skaitu. Vēl neticamāk šķiet, ka tiesību un īpašuma piramīdes forma, dažādo kārtu skaits un stāvoklis palicis kāds bijis. Ja to arī nevaram pierādīt ar noteikumiem un

pārbaudāmiem skaitļiem, tomēr mēs zinām, ka šai ziņā notikušas ļoti lielas pārgrozības. Bagātību, kas piederēja 120.000 — 140.000 garīdzniekiem un sniedzās līdz 2.929.583.140 livrām, sadalīja jaunie īpašnieki. Īpašuma vispārējā diferencēšanās izzuda. Zemnieku tiesiskais un saimnieciskais stāvoklis uzlabojās; citu šķiru, sevišķi strādnieku, stāvoklis kļuva daudz ļaunāks. Vispāri notika tiesību un īpašuma piramīdu sašaurināšanās, jo pāri tautas masām, kas bija kļuvušas nabadzīgas un zaudējušas savas tiesības, pacēlās nedaudzu parveniju grupa. Tas pats notika ar citām grupām. Francijas valsts apmēri, — kā iedīvotāju skaita, tā teritorialā ziņā, — samazinājās un sadīla arvien vairāk. Divu vai triju gadu laikā notika radikālas pārgrozības politisko grupu — rojalistu, feljantiešu, žirondistu, jakobiņu, anarķistu un komunistu — attiecībās. Tādas pašas pārgrozības notika reliģiskās grupās, nodarbošanās ziņā un valsts pārvaldes iekārtā.

Citiem vārdiem sakot, Francijas sabiedrības organisma vecā struktūra līdz pašiem pamatiem pārgrozījās, pie tam tik ātri, ka laikmetu no 1789.—1795. g. var saukt par izviršanas un nemieru periodu, kad sabiedrisko attiecību līnijas gandrīz nemaz vairs nebija saredzamas. Tikai ar deviņpadsmitā gadsimta sākumu top nomanāmas jaunas Francijas pirmās konturas; atkal veidojas un rodas tiesību un nodarbošanās attiecību piramīdes; atkal skaidri un stingri iezīmējas robežlīnija starp dažādām reliģiskām, politiskām un nodarbošanās grupām.

Līdzīgas parādības ir raksturīgas arī septiņpadsmitā gadsimta Anglijas revolūcijai, tā paša gadsimta Krievijas zemnieku nemieriem, tāpat arī senātnes un viduslaiku revolūcijām. Kaut mums nav nekādu noteiktu datu par šajās revolūcijās notikušo pārgrozību apmēriem, tomēr tādu pārgrozību fakts ir pietiekoši pierādīts ar daudziem vēsturiskiem liecinājumiem un laikabiedru vērojumiem.

5. Nenormalo sarežģīto (kumulatīvo) grupu sairšana un jaunu grupu rašanās.

Socialās grupas, no kurām sastāv zemes iedzīvotāji, var sadalīt vienkāršās un sarežģītās vai kopgrupās. Par

pirmām es saucu tādas, kuŗas vieno vai nu svarīga līdzība vai sabiedriskas saites (piemēram līdzība reliģijas, nodarbošanās, partijas piederības, labklājības ziņā). Sarežģītās vai kopgrupas ir tādas, kuŗas savā starpā vieno divas vai vairākas vienkāršas sabiedriskas saites. Kā šādu sarežģītu grupu piemēru varam minēt socialās šķiras, kuŗas ir cilvēku kopība ar vienādu tiesību apmēru, vienādību nodarbošanās un socialā stāvokļa ziņā, tāds piemērs ir arī teritoriāla valodas grupa, ļaužu kopība, kas dzīvo vienā teritorijā un visi runā vienu valodu. Ir vairākas sarežģītas grupas¹⁾. Pētot šādu grupu uzbūvi, atrodam starp viņām tādas, kuŗas varam saukt par normalām un kuŗas jāsauc par nenormalām. Svarīgākā parādība ir tā, ka visi vienkāršo attiecību veidi nebūt nav saisisi vieglām saitēm un ka visas attiecības nav ilgstošas. Piemēram, „bagātības“ stāvoklis viegli kļūst par „privileģiju“, un ir diezgan grūti ar šādu stāvokli savienot to, ko saucam par pilsoņu tiesību trūkumu (vēlēšanu tiesību atņemšanu). Kopgrupas „bagātie un privilēģētie“ vai „nabegie un bez tiesībām pamestie“, sastopam diezgan bieži, viņas ir normas un stabīlas, un nav viegli viņas izputināt, bet kopgrupas — „nabegie un privilēģētie“ vai „bagātie un bez tiesībām pamestie“ ir ļoti reta parādība (nenormāla) un, ja viņas pastāv, tad tās nav stabīlas un viegli izirst. Līdzīgs ir stāvoklis attiecībā uz citām kopgrupām, ja viņas sastāv no ļaudīm, kuŗi izpilda zināmu amatu, kas sabiedrības organisma pastāvēšanai no svara, vai sastāv no „privilēģētiem“, bet ļaudīm, kuŗi dzīvo kā parazīti un kuŗiem nav nekādu pilsoņa tiesību. Tādas grupas ir normālas. Pretējāda rakstura attiecības ir retākas, tās drīzi var izirt un ir nenormālas. Ja kādā sabiedrības organismā parādas nenormālas kopgrupas, tā ir zīme, ka sagaidāma „stāvokļa maiņa“, kam jābēdzas ar neveselīgo apvienību izīršanu, lai viņu vietā rastos jaunas, normālas kopgrupas.

Nodaļā par revolūcijas cēloņiem mēs redzēsim tādu nenormālu kopgrupu ārkārtīgu attīstību, kas sevišķi raksturīgi vērojams pirmsrevolūcijas laikmetos. Tādas grupas rodas arvien biežāk, kā slimīgi augoņi; un labu laiku tās pastāv,

¹⁾ Sk. P. Sorokina — Socioloģijas sistēma II. (krieviski).

jo viņas ir diezgan sikstas. Revolūcijas laikos vērojama šādu nenormālu grupu drīza nozušana, t. i. notiek ātra „stāvokļu maiņa“. Šai ziņā sevišķi redzams tā saucamais „revolūcijas iztīrošais“ iespaids. Es gribu to paskaidrot ar dažiem faktiem. Kādu ainu mēs redzam Romā, tieši pirms revolūcijas sākuma (Grakhu kustībai rodoties)?

1. Aristokrātija ir nabagāka par jaunradušos jātņieku (equites) kārtu, bet viņai ir lielākās privilēģijas un tā aizkavē „jauno iesācēju“ iekļūšanu valdošā kārtā.

2. Aristokrātija vairs neizpilda nekādu sociāli svarīgu darbu, viņa ir izvīrtusi un kļuvusi parazitāra, tomēr privilēģijas tā paturējusi¹⁾.

3. Pilsoņu kārtā gan ir bagātāka par iznīcināto aristokrātiju, bet viņai nav visu tiesību un privilēģiju.

Šādu „nenormālu“ grupu pastāvēšana nenovēršami beidzās ar cīņu starp viņām²⁾.

Cīņa sākās. „Stāvokļu maiņa“ jau kļuva redzāma. G. Grakha laikā, kuŗš pilsoņu kārtai (equites) piešķīra dažādas jaunas privilēģijas; un pilsoņi, sava iespaida ziņā, kļuva līdzīgi senatoriem (Mommsen, II).

Būtu pilsoņu kārtā spējusi savu jauno stāvokli aptvert un saprast, tad, varbūt, notikumu attīstība būtu aprobežojusies tikai ar „pilsonisku revolūciju“, t. i. ar vecās aristokrātiskās grupas („privilēģētie, parazīti, nabagākie“) un jaunās pilsoniskās grupas („bagātākie, bet bez tiesībām“) iznīcināšanu, radot jaunas grupas („bagātie un sociāli vērtīgie, privilēģētie“ un „nabāgie, bez pilsoniskām tiesībām“) viņu vietā. Bet pilsoņi (equites) izrādījās tikpat nespējīgi, kā agrākā aristokrātija (Mommsen, II).

Bez tam cīņā iejaucās arī dažādas citas šķiras, — proletariats, zemnieki un vergi, — kas atradās vidū starp ari-

¹⁾ Sākot ar 151. g. pr. Kr. sākās „jauno iesācēju“ izslēgšana no augstiem amatiem. „Aristokrātija pati savas politiskās gaitas neiesāk vis kara nometnēs, bet iespaidīgu vīru pieņemšanas istabās“. Viņa ir izvīrtusi, parazitāra, un nav viņai vairs ne seno tikumu, ne pašizliedzības, ne arī pienākuma apziņas un valdīt spējas. Sk. Mommsen, II. Kā politiski, tā morāli aristokrātija kļuvusi nevērtīga.

²⁾ „Starp dižciltīgiem un bagātājiem bija ļoti ienaidīgas attiecības.“ Mommsen, II.

stokrātiņu un pilsoņiem (equites), un viņu iejaukšanās revolūcijas procesu stipri padziļināja. Vesels gadsimts nepārtrauktu cīņu beidzās gandrīz ar pilnīgu abu partiju iznīcināšanu, pēc kam sākās spēcīga sociāla uzplaukšana, līdz Cēsarā un Augustā laikā varēja rasties jaunas normālas kopgrupas, kad bagātie kļuva arī privilēģētie, un otrādi. Kaut revolūcijas laikā bija notikušas dažādas maiņas un pārvērtības, bet viņas rezultāts bija tas pats, kas arvien: „normālu“ grupu rašanās „nenormālo“ vietā.

Līdzīgu ainu redzam arī Anglijas revolūcijā, septiņpadsmitā gadsimtā.

Arī Anglijā „notika dažas ievērojamas pārmaiņas, dažādo sociālo šķiru savstarpējās varas attiecībās, pēc kurām nebūt nesākās attiecīgas pārmaiņas valdības sastāvā.“ Lordu un galma aristokrātijas privilēģijas bija ļoti lielas, kaut „draudzū nams reprezentēja trīskārt lielāku bagātību, kā lordu nams. Pilsētu iedzīvotājiem, provinču pilsoņiem, muižu īpašniekiem un sīkajiem zemes īpašniekiem nebūt nebija tik liels iespaids uz valsts vadību, kā tam vajadzēja būt saskaņā ar šo grupu sociālo svaru un nozīmi. Skaitliskā ziņā šīs grupas bija ļoti vairojušās, bet viņu sociālās nozīmes pakāpe nebija līdzīda cēlusies. Tādēļ viņas bija savā apziņā lepnas un iedomīgas. Demokrātijā centās pacelties augstāk un mēģināja izlaist sevī ceļu cauri aristokrātijas vājam rindām.“ (Guizot, I, 9).

Tas nozīmē, ka bez citām nenormālām kopgrupām tie bija redzamas divas galvenās grupas: 1. „Privilēģētā aristokrātijā, nabagākie“ un 2. „bez tiesībām atstātie, bagātākie“ (pilsoņība un citas parlamentā reprezentētās šķiras). Šīs grupas sāka viena otru apkarot; tādēļ revolūcijas laikā viņas izira un viņu vietā, kopš 1688. gada, stājās „normālās kopgrupas.“ Šajā „stāvokļu maiņas piepildīšanās procesā“ vērojama pirms revolūcijas iesākusies attīstības gaita.

To pašu var sacīt arī par Francijas revolūciju. Pirms revolūcijas Francijā bija: 1. trešā kārtā, kas bija bagāta kļuvusi, — „enerģiska, gudra, godkārtīga un izturīga,“ tomēr nebija „nekas“, jo viņa palika bez tiesībām; un 2. aristokrātijā, kura sistēmātiski slidēja uz leju un nokļuva uz daudz zemākas saimnieciskas pakāpes, nekā pilsoņība; aristokrātijā

bija izvirtusi un visa viņas dzīve kļuva liekēžu dzīve, tomēr viņai bija ļoti lielas tiesības un privilēģijas¹⁾).

Tas pats jāsaka par augstāko garīdzniecību. Tāds stāvoklis nevarēja būt ilgstošs. Vai nu aristokrātijas zobenam atkal bija jātiek pie zelta un viņai jātop sociāli vērtīgai, lai varētu sargāt visas sabiedrības intereses vai arī pilsonības zelts nopirks privilēģijas un trešo kārtu pārvērtis no „nekā” par „visu”. Notika pēdējā no abām iespējamībām. „Aiz nevienlīdzības pilsonība bija kļuvusi kā bezprātīga.” Viņa ienīda aristokrātus un centās sasniegt brīvību, cerībā, ka tad varēs tikt arī pie varas (Madelin I, 37). „Buržuāzijas uzpūtigā iedomība radīja revolūciju, brīvības tieksmes bija tikai aizsega,” tā Napoleons vienkārši, bet pareizi teica, raksturodams revolūcijas apstākļus. Tā sākās cīņa starp abām minētām grupām. Kā jau arvien, cīņā tika ierautas arī citas šķiras, un drīzi vien iesākās īsta revolūcija. Revolūcijas dramu, traģediju un komēdiju sarežģītā gaitā galvenā loma piekrit agrāk pieminētai „stāvokļu maiņas” papildīšanai. Un rezultāts bija nenormālo kopgrupu iziršana un normālu rašanās, t. i. radās „bagāto un privilēģēto” un „nabago un bez tiesībām atstāto” grupas (neatkarīgi no tā, kādiem līdzekļiem iegūta bagātība un privilēģijas).

Tāds pat stāvoklis vērojams Krievijas revolūcijās, 1905. un 1917. gados. Aristokrātijas kopgrupa, kurai no deviņpadsmitā gadsimta otrās puses bija visas privilēģijas un vara, bija kļuvusi visnotaļ nabaga. Vienīgā viņu bagātība, zeme, izslidēja no viņas rokām. Sākot ar divdesmito gadsimtu muižniecība bija kļuvusi pavisam nabaga, salīdzinot ar tirdzniecisko un rūpniecisko pilsonību. Tomēr, no tiesību un privilēģiju viedokļa, aristokrātija aizvien vēl atradās tai pašā ārkārtīgi labvēlīgā stāvoklī. Abas šīs grupas — muižniecība un pilsonība — nerunājot par citām, bija kļuvušas nenormālas. Krievijas-Japanas karš ierosināja „stāvokļu maiņas papildīšanu”, kas notika 1905. gada revolūcijas laikā. Un muižniecības privilēģijas tika sašaurinātas, bet pieņēmas rūpniecības un tirdzniecības grupu iesaids (val ts dome, Gučkovs, Konovalovs, Rābušinskis u. t. t.). Bet stāvokļu

¹⁾ Par šīm grupām sk. raksturojumu Taine — *Les origines de la France contemp.* I; bez tam Tocqueville un Madelin I, 3. nod.

maiņas piepildīšanās vēl nebija pilnīga. Nebūtu sācies kašs, tas būtu noticis „evolucionārā” ceļā. No 1905. līdz 1914. g. muižniecības iespaids kļuva ar katru gadu niecīgāks, bet pilsonības iespaids samērīgi pieauga. Kašam iesakoties šī sacensība kļuva vēl straujāka un asāka. Pilsonība nostājās opozīcijas priekšgalā pret muižniecības valdību, kuŗa izrādījās nespējīga valdīt, tomēr negribēja atteikties no sava vadošā stāvokļa. Tā sākās revolūcija, kuŗas pirmajā stādijā notika jau minētā stāvokļa maiņa, un tagad tā tika novesta līdz galam. Muižniecība bija pavisam atstumta no valsts vadības, varu guva pagaidu valdība, kuŗā, pa lielākai daļai, piedalījās bagātā pilsonība (Tereščenko, Lvovs, Konovalovs, Buriškins u. c.). Neparastās, kaŗa apstākļu radītās attiecības bija ierāvušas ciņā arī citas socialās grupas; bet šīm grupām bija pavisam citādas intereses un mērķi. Tādēļ revolūcija izlauzās pāri muižniecības un pilsonības ciņas robežām. Līdztekus šai revolūcijas satura padziļināšanai notiek stāvokļu maiņas līdz galam izvešana. Muižniecība, kā nenormāla grupa, pilnīgi iznīka. Ja daži viņas piederīgie iekļuva „priviliģeto” rindās, tas nav izskaidrojams ar viņu muižniecisko stāvokli, bet ar viņu darbīgām un enerģiskām rakstura īpašībām, kuŗas tiem deva iespēju savu laimi kalt, kaut viņu kārtas dzīves apstākļi bija kļuvuši tik ļauni. Kopā ar senās un jaunās (komunistu) grupas locekļiem tie radīja jaunu grupu, — „bagātos, priviliģetos,” kuŗai pienākas vadošs socialais stāvoklis. No otras puses, „par nabagiem kļuvušie muižnieki” slidēja arvien zemāk, viņi bija spiesti pievienoties „nabago un bez tiesībām palikušo” grupai.

Tāds ir Krievijas komunistiskās revolūcijas galvenais iznākums. Ir vienalga, vai zelts sevīm līdzī velk privileģijas vai arī vara prasa zeltu no priviliģētiem un nepriviliģētiem; no svara tikai tas, ka „nenormālas” grupas vietā stājusies „normāla”. Šis mērķis ir sasniegts, — lai kādiem līdzekļiem.

Minētie piemēri rāda, ko es domāju, runādams par „stāvokļa maiņas piepildīšanu”. Ir dabīga nenormālo kopgrupu izīršana, kā revolūcijas laikā piedzīvojām, neaprobežojoties ar divām galvenām grupām vien. Daudzās citās grupās notikušas tādas pašas pārvērtības. Nav mans uzdevums viņas visas nosaukt: lai tāds darbs paliek katra at-

sevišķa konkrēta gadījuma pētišanai. Ikvienā sabiedrības organismā ir šādas slimas vietas, ko revolūcijas izskauž. Bez šaubām, ļoti bieži tiek saģiftēts viss organisms, vienu vienīgu skabargu izņemot. Jo revolūcijas nazis griež it ķekā nepārbaudot, un rada smagas brūces, kuŗas spējīgam nirurgam nekādi nav piedodamas; tikai politiski romantiķi var no revolūcijas prasīt zināšanas un pieredzējumus. Būtu dīvaini, ja kāds gribētu prasīt no akla, elementāra spēka, lai viņš saprastu ķirurgijas mākslu. Un šis elementārais spēks ir revolūcija, ar ko ir pietiekoši skaidri pateikts, ka viņa ir „nepraša un bezprāte“.

6. Pārvērtības izlases un pienākumu sadalīšanas mehānismā.

Revolūcijas laikā pārvēršas grupu savstarpējās attiecības un atsevišķo individu stāvoklis; tas nozīmē, ka pārvēršas arī sabiedrības organisma mehānisms, kuŗš sociālā telpā kārtō atsevišķu individu izlasi un viņu piederību pie dažādām grupām, viņu pienākumu sadalīšanu, pārvēršas kā attiecībā uz visu sociālo grupu sistēmu, tā arī uz dažādiem nogrupējumiem vienā un tai pašā grupā¹⁾.

Ja mēs visas minētā mehānisma dažādības daudzās grupās uzskatām kā jau esošas, pastāvošas, tad šī mehānisma galveno uzdevumu varam izteikt sekoši: pienākumu sadalīšana starp indivīdiem, lielākā vai mazākā mērā, notiek pēc likuma — „ikviens pēc savām spējām, sevišķi pēc iedzimtām spējām.“ Šī likuma lielāka un ilgstošāka pārkāpšana nav iespējama nevienā sabiedrībā, pretējā gadījumā nenovēršami jūtami kaitējumi, tad, kā mēdz sacīt, „kurpnieks vairs nepaliks pie savām liestēm,“ parasto darba zīrgu laidīs

¹⁾ Šo mehānismu es saprotu O. Ammona jēdzienā: „Ierīkojumi, kuŗu uzdevums kārtot un vadīt individu izlasi, ikvienam ierādīt to vietu, kas tam pienākas pēc viņa spējām, un kuŗā atradamiēs viņš vislabāk var izpildīt savus uzdevumus.“ Redzam divus šāda mehānisma veidus: vienam jāaizkavē nespējīgo pacelšanās uz augšu, otram jāveicina apdāvināto un spējīgo uz priekšu tikšana. Sk. O. Ammon — Die Gesellschaftsordnung, 1895, 52. Sīkāk sk. Sorokina — Socioloģijas sistēma. Tālāk sk. šai grāmatā nodaļu par revolūcijas cēloņiem.

aulekšotāja vietā, iedzimts vergs iedomāsies par vadoni klūt, — īsi sakot, visi sabiedriskie uzdevumi tiks izpildīti ļoti vāji. Un sabiedrības organisms sāks slimot, kam nenovēršami jābeidzās ar sociālu krīzi.

Atskaitot panikuma un priekšrevolūcijas laikmetus, kad iesākas sabiedrisko attiecību sairšana (sk. nodaļu par revolūcijas cēloņiem), veselīgā sabiedrības organismā šis mehānisms darbojas labi. No vienas puses, viņš rada ierobežojošus noteikumus (piemēram, prasība pēc piedzīvojumiem, pārbaudījumiem u. t. t.); tālāk uzstāda daudzus derīgus priekšnoteikumus, kuŗi prasa zināmas spējas un nebūt nav tik muļķīgi, kā sākumā varētu likties (piemēram, piederība pie apdāvinātas ģimenes, zināma labklājība, labas rekomendācijas u. t. t.). Normālos laikos šis mehānisms ļoti labi izpilda šajā uzdevumu, un ja arī nespēj ideāli izkārtot atsevišķo indivīdu pienākumus, tomēr šo uzdevumu veic pietiekoši atzīstami.

Ši aina noteikti un pēkšņi pārmainas pirms revolūcijas un pašā revolūcijas laikā.

Normālais mehānisms, kuŗš pirms revolūcijas jau sāk palikt kļūdainš, revolūcijas laikā vairs nedarbojas, un viņa vietā stājas pavisam citāds mehānisms. Šis jaunais izlases un pienākumu sadalīšanas mehānisms darbojas labi, atskaitot nedaudzus izņēmumus, jo viņa darbība ir gluži pretejāda principam „katrs pēc savām spējām”.

Kad vecais mehānisms sabrucis, bet daudzi cilvēki pilnīgi patvarīgi ieņem svarīgākās vietas, ne viņu spējas, ne zināšanas neviens nepārbauda. Runa, kas pūlim patīk vai enerģiska līdzdalība „tautas ienaidnieku” nonāvēšanā, vai citas līdzīgas lietas, ir visai nopietns spēju apliecinājums, pavisam pretēji normālu laiku ieradumiem. Ar to pietiek, lai saprastu, kādēļ tik daudzi avanturisti un „par kurpniekiem pārvērtušies maiznieki” revolūcijas pirmā periodā izvirzas notikumu priekšgalā.

Pasekosīm nodarbošanās izlasei revolūcijas laikā. Lai normālos apstākļos kādu pieņemtu darbā, — sevišķi tādā darbā, kur vajadzīgas plašākas zināšanas, — ir nepieciešami vajadzīgs pierādīt savas darba spējas un piedzīvojumus. Ikviens, darbu uzņemdamies, sagatavojas savam nākošam stāvoklim. Viņš tiek vairākkārt pārbaudīts, viņam zināmu

laiku jāmācas, praktiski jāvingrinās, jāveic dažādi uzdevumi u. t. t. Bez tādas sagatavošanās un pārbaudījumiem viņš nevar darbu uzņemties, nemaz nerunājot par to, ka nevar būt nekādu panākumu. Lokomotives konstruēšanu, bērnu mācīšanu vai tiesību aizstāvēšanu mēs vis neuzticējamies kuram katram, kas to vēlētos.

Bet revolūcijas laikā šādus nosacījumus neviens neievēro. Arodnieciskās lietderības un sagatavotības vietā, sevišķi attiecībā uz vietām, kur nepieciešamas īpašas zināšanas, apmierinas ar „revolucionāru apliecību, ar uzticību revolūcijas lietai un ar revolucionāriem nopelniem”. „Revolūcijas noliegšana vai neatzišana,” turpretim ir pilnīgākā liecība par zināma pilsoņa nespējību. Es nepārspilēju. To varam novērot jau no Krievijas revolūcijas sākuma. Visa valdošā kārtā, līdz pat pēdējam policijas ierednim, tika aizdzīta no savām vietām, kaut starp viņiem bija ļoti daudz arodnieciski spējīgu vīru. Viņu vietās salika revolucionārus un to piekritējus, kaut viņi nemaz nebija jauniem uzdevumiem sagatavoti. Maksimālā revolucionārā dedzība bija pietiekošs pierādījums par šo ļaužu spējām vispārī.

Pēc oktobra revolūcijas tas kļuva vēl skaidrāk redzams. Šīs revolūcijas iespaidotās stāvokļu maiņas nevien pārvaldes organos, bet arī saimnieciskā dzīvē, bija vienkārši bezjēdzīgas. Inženierus, piedzīvojušus uzņēmumu vadītājus un organizātorus no fabrikām un darbnīcām aizdzina, tādu rīcību motivējot ar to, ka rūpniecībā vajagot izskaust parazītus un strādnieku šķiras ienaidniekus. „Ja kādā fabrikā palika izglītots, piedzīvojis inženiers, to uzskatīja par pielabināšanos buržuazijai, kuŗa pašos pamatos neatzīst proletariata diktatūru” (Prokopovičs).

„Mums vajaga visus strādnieku šķiras ienaidniekus nesaudzīgi izdzīt no visām svarīgām saimnieciskām iestādēm un uzņēmumiem, viņus tur nedrīkst atstāt ne aiz kādiem iemesliem.” Tādi bija komunistu visai derīgie uzskati (sk. „Narodnoje Hozaistvo” 1918, I).

Tādēļ nevar būt nekāds pārsteigums, ka uzņēmumu vadību nodeva bijušo strādnieku rokās, kuŗi tikko prata savu vārdu parakstīt un kuŗiem par tautsaimniecību nebija nekādas sajēgas. Ar 1921. g. iesākas tīrīšanas process, visus nespējīgos un nederīgos pārcēla uz citām vietām. Šis

process vēl tagad nav beidzies. Stāvokli 1922. gadā varam raksturot ar diezgan noteiktiem datiem. No 159 atbildīgiem rūpniecības uzņēmumu vadītājiem bija:

13% ar augstskolas izglītību,
24% ar vidusskolas izglītību,
63% ar pamatskolas izglītību.

Apmēram 70% no šiem vadītājiem bija agrākie zemnieki, strādnieki un kantoristi, bez kādiem piedzīvojumiem. Un no visiem 159 vadītājiem tikai 6 bija mācīti inženieri („Ekonomiķeskaja Žizn” 1922, № 268). Dati par 1923. gadu liecina, ka iesākusies tīrīšana. No 1306 uzņēmumu vadītājiem bija:

22,6 % ar augstskolas izglītību,
24,9 % ar vidusskolas izglītību,
52,5 % ar pamatskolas izglītību

(„Izvesķija”, pēc „Posljedņija Novoski” № 972, 1923. g. 23. jūnija).

Tikai 61 % no tiem paši komunisti atzina par spējīgiem savus pienākumus izpildīt, 30,3 % atzina par „vājiem” un 8,7 % par „nespējīgiem”.

Ja tāds bija stāvoklis 1922.—23. g., kad bija sākusies tīrīšana, tad viegli iedomāties, kāds izskatījās vadītāju štabs 1918.—1921. g. Rūpniecības uzņēmumu priekšgalā nostājās bijušie emigranti (tikai tādēļ, ka viņi revolucionāri, seni partijas darbinieki), žurnalisti un citi līdzīgi ļaudis, kuŗi nekā nesaprata no uzņēmumu darbības, tikai varēja līdzī piedalīties „masu aktivitātē” (Prokopovičs). Viens no pašiem komunistiem, Gaskevs, stāvokli attēloja tādiem vārdiem: „Drēbnieku nostādīja liela čugunlietuvju koncerna priekšgalā, krāsotājam nodeva tekstilfabrikas vadību . . . Tikai bohemieši var apgalvot, ka ar tādu aparātu var ko sasniegt, bet nekad to nevar sacīt vīri, kuŗi nodarbojas ar valsts lietām. Ir pēdējais laiks darīt galu šādam bohemismam, nebeidzamiem runu plūdiem”. („Viskrievijas tautsaimniecības padomju pirmā kongresa darbi”). Visur redzams gluži tas pats. Piemēram, 1923. gada vasarā tieslietu komisārs Kurskis paziņoja, ka „80 % mirtiesnešiem nav nekādas sajēgas par to, kas ir likums” (Dņi № 243, 1923). Tāds pats bija stā-

voklis 1922.—23. g.; iesākot tīrīšanas procesu, atlaida pavisam 1446 „sarkanos tiesnešus“ („Ježneģelnik sovetskoi juskicii“ 1922.—24. g. un „Sovetskoje pravo“, 1922, III. Sk. arī Ķimaševa rakstu par padomju justīciju, krājumā „Kresķjanskaja Rossija“, VII, un Sorokina rakstu par to pašu jautājumu žurnālā „Michigan law review, XXIII). Šie fakti pierāda, cik ļoti sairis bija izlases un pienākumu sadalīšanas mechanisms, kuŗš bija nonācis pilnīgā pretrunā ar pamatlīkumu „katrs pēc savām spējām“. Fordi un Karnedžiļi jau var gadīties arī starp zemniekiem un strādniekiem, bet viņus tak nevar radīt ar valdības pavēli. Fordam un Karnedžiļi bija panākumi tādēļ, ka viņi pierādīja organizatoru spējas, nevis tādēļ, ka tie bija dedzīgi revolucionāri. Un saviem nākošiem uzdevumiem viņi rūpīgi sagatavojās, viņiem bija plaši piedzīvojumi un tādēļ tie varēja uzveikt daudzus šķēršļus. Viņi netika mehaniskā ceļā, ar vienu rāvienu, no drēbniekiem par koncertu vadītājiem.

Nebūs grūti saprast, ka tik bezprātīga pienākumu sadalīšana izvērtās par vienu no nopietnākiem saimniecības un rūpniecības sabrukuma cēloņiem. Kad šī bezprātība bija sasniegusi savas pēdējās robežas, tad paši komunisti sāka par to klaji sūdzēties. Ar 1922. g. iesākās revolūcijas otrā perioda tīrīšanas process, mēģinājums atjaunot normālo izlases un pienākumu sadalīšanas mechanismu, un šis atjaunošanas darbs dibinājās uz arodnieciskās sagatavotības un speciālu zināšanu atzišanu. Nespējīgos sāka atlaist no vietām, un viņu vietā aicināja pilsoniskos lietpratējus. Viena no svarīgākām kļūdām bija atzīta. Komunistu lielumlielā vairuma nespējība izpildīt savus pienākumus bija tik pārsteidzoša, ka 1922. g. martā pats Ļeņins apsveica finansu krīzi kā vienīgo līdzekli, lai tiktu vaļā no komunistu bara uzmācības. „Šī krīze“, viņš sacīja, „var pat noderēt: viņa izdzīs no valsts trestiem daudzus komunistus. Tikai mēs nedrīkstam aizmirst, ka tas mums ir jāizdara. Tad krīze būs mums nākusi par svētību un tīrīšanas procesu varēsim izvest līdz pašiem pamatiem, tikai ne tādā veidā, kā to darijusi komunistu partijas centrālkomiteja“ („Krievijas komunistu partijas XI kongress, 1922).

Tāpat bija citās darba nozarēs. Krietnus pedagogus, zinātniekus, ievērojamus profesorus padzina, jo viņi nebija

komunisti; un viņu vietās salika „sarkanos skolotājus“, „sarkanos zinātniekus“ un „sarkanos profesorus“, kuriem nebija ne zināšanu, ne piedzīvojumu. Pienākumu sadalīšana nedinājās uz arodnieciskās lietpratības un noderības principiem, bet bija atkarīga no tā, cik katrs ir uzticams padomju valdībai un komunistiem. Pirms revolūcijas laikmeta kļūdas tika atkārtotas līdz pārspilētai ģeķībai. Kā agrāk par spējam vienmēr augstāk vērtēja piederību pie muižnieku ģimenēm, tāpat tagad par visu pārākais noteikums bija piederība pie „proletariata pasaules“. Agrāk visus, kas bija opozīcijā, pameta bez darba, viņiem nekā neuzticējās, kaut tie būtu vislabākie lietpratēji, tāpat arī tagad, tikai daudz plašākos apmēros, visus, kas piederēja pie komunistu opozīcijas, vajāja, apcietināja un pat notiesāja uz nāvi. Ja agrāk ļoti liela loma bija piešķirta „protekcijai“, tad tagad daudz plašāk nespējīgiem laudim pavēra ceļu labi sakari un tuvas attiecības ar valdību. Agrāk atsevišķiem cilvēkiem ļoti bieži bija iespējams uz priekšu tikt tikai ar kukuļošanu, dāvināšanām, glaimiem un iztapību, bet tagad šie netikumi valda visur un pār visu.

Nav vajadzīgs minēt vēl kādus faktus. Izlases un pienākumu sadalīšanas mehānisma sairšanas aina revolūcijas pirmā periodā ir pietiekoši skaidra.

Es nebūt negribu sacīt, ka starp tiem, kuri vispārējās pārkārtošanas laikā ātri tika uz priekšu, ka starp viņiem nebūtu neviena spējīga cilvēka, vai arī — ka dažs labs, kuru atlaida, to nebūtu pelnījis. Tas jau būtu pavisam neticami, ja tādu izņēmumu nemaz nebūtu, bet Krievijas revolūcijā šie izņēmumi, tiešām, bija ļoti reti. Ja revolūcijas pirmā, iznīcinošā, periodā tas nebija vēl tik skaidri nomanāms, tad nepārprotami par to varēja pārliecināties otrā periodā, kad sākās dzīves atjaunošana. Ar šo atjaunošanu iesākās agrāk minētais „pretējālais process“, — netaisni no vietām atlaisto uz priekšu virzīšana un parveniju „atpakaļ slidēšana“¹⁾.

¹⁾ Šis pretējālais process vēl nav beidzies. Vienā 1923. g. 16. jūnija telegrāmā lasam: „Darba un aizsardzības padome lika priekšā tautsaimniecības padomei iesākt rūpniecības komiteju radikālu pārveidošanu, un par komiteju locekļiem iecelt tikai tādas personas, kurām uzticēti attiecīgi amati lielākos rūpniecības koncernos.“ („Dņi“, № 192, 1923).

Glūži tas pats vērojams arī citās revolūcijās. Piemēram, ņemsim 1870.—71. g. Parīzes komūnu. Kā „divdesmit sekciju centrālkomitejā“, tā komunās bija tikai iedzīvotājiem pavisam nepazīstāmi ļaudis. „Kas tie tādi?“ daudzi vaicāja, lasīdami centrālkomitejas un komūnu locēkļu parakstus (Gregoire IV, 311, 322). Vadošās vietās bija salikti pavisam nesagatavoti ļaudis, no visdažādākām darba nozarēm (krāsotāji, mehāniķi, apļieķnieki, strādnieki u. t. t.)¹⁾.

Vai tad vēl jābrīnās, ka tāda valdība nespēj izpildīt pienākumus, ar kādiem viņai bija jātiek galā? „Jau pēc pirmās nedēļas kļuva redzams, cik komūna ir vāja, viņai nebija nekāda militāra plāna, un viņa arī nespēja rast izeju no grūtā stāvokļa“, tā saka viens no komūnas locēkļiem²⁾. Ja arī komūnu kustība nebūtu apspiesta, bez šaubām būtu sācies normāla izlases mehanisma atjaunošanas process, un tad lielais vairums dažādo parveniju būtu izsviesti no savām vietām.

1848. g. revolūcijas pagaidu valdību sastādīja pārsteidzoši ātri, un visi valdības locēkļi bija dažādi nejauši ļaudis³⁾. Socialās izlases mehanisms vairs nedarbojās; raibu raibie ļaudis tika iecelti svarīgos amatos, kaut viņiem nebija nekādu speciēlu zināšanu. Arī zemākos administratīvos ama-

¹⁾ Vismaz 56 (no 90) bija agrāk ieslodzīti cietumā vai izsūlīti. Viņi bija sarūgtinātu cilvēku nīkuma un kaislību pilni. Aiz viņiem stāvēja politiskās, zinātniskās un literāriskās bohēmas satrauktais pūlis, kafejnicu publika, kuņi savu lielisko ideju un projektu piepildīšanu allaž mēdza atlikt uz rītu. Valē raksta: „Gāzes lampas gaismā viņi sasēdušies pie kafijas galda, kur tie mēdza spriest par savām grāmatām: pagāja dienas un ilgi vakari, viņi bija apsprieduši tikai 30 nodaļas, bet uzrakstījuši nebija ne 15 lappuses“. Gregoire — op. cit. Lissagarēs — op. cit. 178.

²⁾ Lissagarēs: „Izpildu komiteja nespēja nevienam pavēlēt. Centrālkomiteja negribēja paklausīt. Viņas priekšgalā bija tikuši nespējīgi ļaudis, parveniji.“ „Neizdevīgais sastāvs un zināšanu trūkums kļuva redzams ar katru dienu skaidrāk.“ Sk. XVII nodaļu, kuņā attēlota publisko iestāžu izlaidīgā organizācija.

³⁾ „Ar kādām tiesībām?“ Lamartins atbildēja uz jautājumu, uz kādu tiesību pamata šī valdība izlieto savu varu. „Ar asiņu tiesībām, ar uguns tiesībām, kas aprija mūsu ēkas, ar tautas tiesībām, kuņai nav vadoņa. Ar uzticīgo un drošsirdīgo pilsoņu tiesībām“. Vai gan sie vārdi dzejiski neizsaka to pašu, ko teica romieši: res nullius primo occupandi cedit! Gregoire — III, 5.

tos notika tas pats. Prefektu un viņu palīgu vietas ieņēma revolucionārie komisāri un viņu palīgi, starp kuņiem bija nevien ļoti daudz nespējīgu, bet ne mazāk istu diedelnieku. Viņu noderību apliecināja šo ļaužu revolucionārā dedzība¹⁾. Tādēļ nav jābrīnās, ka šī valdība lieliski veicinājusi Francijas izpostīšanu (Ibid., 10).

Sādas negatīvas izlases un pienākumu sadalīšanas rezultāti kļuva redzami jau 1848.—49. g., kad ļoti daudzus parvenus amatos no jauna neievēlēja; 1850.—51. g. tīrīšanas process turpinājās; tas beidzās 1851. gadā, kad notika valsts apvērsums, pēc kuļa redzam atkal darbā stājamies agrākos lietpratējus, izglītos ļaudis redzam, ka pienākumus sadala pēc spējām, un vērojam visas citas mums jau zināmas parādības.

1848. g. Vācijas revolūcijas laikā līdzīgi izlases mehānisma trūkumi daudzām nespējīgiem ļaudīm deva iespēju iekļūt valdošās aprindās. „Uz skatuves parādījās ļoti daudzi neļēgas, kuļi gribēja nemieru kustību izmantot saviem tīri personīgiem nolūkiem. Piemēram, varēja sastapt ļaudis, kuļiem daudz svarīgāka par gaidāmo valsts satversmi likās ieraduma atcelšana — sveicinot noņemt cepuri (Bloss, op. cit.). Frankfurtes parlamentā dzirdam tikai nebeidzāmas runas, bet redzam pilnīgu darbības nespējību²⁾. Žurnalisti kļuva par kuļa vadoņiem, dzejnieki par tautsaimniekiem un saimnieciskās dzīves vadītājiem, ar vārdu sākot, „kurpnieki“ sāka „cept pīrākus“. Tādēļ nav jābrīnās, ka viena vaj divu gadu laikā, kad sākās pretējāda process, ļoti daudzus parvenus atlaida no vietām un atkal cēla senā godā tos, kuļus nepelnīti un netaisni aizdzina.

Francijas revolūcijas laikā izsūtīja visus, kuļi bij ieņēmuši vadošās vietas. Pēc termidora sākās pretējāds process. 73 izsūtītie deputāti atgriezās taisni atpakaļ konventā; viņiem sekoja 16 žirondisti. Pēc tam notikumu gaita diezgan ātri gāja uz priekšu: III gada satversme nozīmēja atgrieša-

¹⁾ 1848. g. republikāni prasīja, lai atlaiž no vietām visus, kuļi nevar pierādīt savu uzticību republikai ar to, ka būtu piedalījušies sazvērestībās vai slepenās organizācijās. Ibid., 35.

²⁾ Piemēram, veselas 292 parlamenta sēdes sākumā paredzēja „pamattiesību“ pirmā lasījuma debatēm. Šo skaitu gan samazināja, bet ne pietiekošā mērā. Bloss — op. cit.

nos atpakaļ, atjaunojot ipašuma stāvoklim pieskaņotus vēlēšanu tiesību ierobežojumus. Gandrīz visur jakobiņus atlaida no svarīgākiem amatiem. Pēc vēlēšanām, kuŗas notika saskaņā ar „divu trešdaļu likumu“, uzvarēja „satversmes sapulces agrākie mērenie deputāti, kuŗi izturējās naidīgi pret iznikstošo revolucijas laiku valdību“ (Madelin — op. cit. II, 198). Vēl skaidrāk to varēja redzēt V gada vēlēšanās, kad tika ievēlēti rojalisti, pat Ludviķa XVI bijušais ministrs Flerī, Ludviķa XVIII piekritēji, baltā terora ļaudis, mērenie un konservatīvie pilsoņi. Šis process turpinājās Napoleona valdīšanas laikā, un beidzās līdz ar restaurāciju. Tas pats notika arī attiecībā uz nodarbošanos, reliģiskām un citām grupām. Izlases mechanisms, kuŗš revolucijas pirmā periodā līdzī spējīgiem, izturīgiem cilvēkiem cēla arī nespējīgos, revolucijas otrā periodā sāka labāk darboties un izveda to pašu tīrīšanu, kādu redzējām Krievijas revolūcijā. Revolucijas otrā periodā atskan prasība pēc „specielas sagatavošanās“, „arodnieciska noderīguma“ un ļoti svarīgu lomu gūst „lietpratības metodes“. Napoleona laikā tās stādīja pirmā vietā. Viņa paša līdzdarbiniekus visus pieņēma tikai pēc nopietniem pārbaudījumiem. Pienākuma sadalīšanas vispārīgā aina pārvērtās pašos pamatos.

Tāda pati bija notikumu gaita arī Anglijas revolūcijā, kaut tur socialās izlases mechanisma izīršana nebija tik liela, kā Krievijas revolūcijā. Kad revolūcija padziļinājās, nevien neapšaubamus rojalistus, bet arī piedzīvojušus lietpratējus atlaida no vietām. 1649. gadā no 506 „ilgā parlamenta“ locēkļiem tikai 100 palika amatos, un tie, lielāko tiesu, bija ļaudis ar ļoti stipri attīstītiem verdziskas kalpiņas instinktiem.

Pēc karāja nonāvēšanas nobīdīja pie malas pat republikaņus, kā, piemēram, Fīfaksu, Sīdneju, Vane u. c. No 41 valsts padomes locēkļiem 22 vilcināja zvēresta došanu, tādēļ viņiem pilnvaras atņēma. Ļoti daudzus spīdošus tiesnešus, simtiem ieredņus un pilsētu pārvalžu locēkļus atcēla no amatiem. Visgalējo robežu notikumu attīstība tādā virzienā sasniedza 1653. g. parlamentā, kuŗā bija tikai ļaudis, kas tikko spēja pildīt savus pienākumus¹⁾. Vēlāk socia-

¹⁾ Guizot — op. cit. III, 56; Gardiner — History of the commonwealth 1903, I, 5—9; II, XXVI—XXVII nod.

lās izlases mechanisms sāka normāli darboties, kā tas redzāms no protektora padomes sastāva, kuru sastādīja saskaņā un vienojoties ar „valdības aparātu”. „Jaunās padomes locēkli bija no ļaudīm, kuŗi gūst savu iespaidu tikai tad, kad revolūcijas attīstība jau beigusies, — tie bija praktiska darba spējīgi vīri, kas ar sekmēm varēja pretoties kā valsts iekārtas tālākām pārgrozībām, tā arī dažādiem fanatiķu nolūkiem. Šādi ļaudis parasti apmierinas ar uzdevumiem, kas neiet tālāk par valdības sastādīšanu, viņi gandrīz nemaz neinteresējas par teorijām, kādiem vajadzētu būt valdības sevišķiem pienākumiem. Tādi šie ļaudis bija Napoleona iestādēs, un tādi viņi bija, kā Gardiners pareizi saka, arī Olivera Kromvela iestādēs (Ibid., III, 3). Un izlases un pienākuma sadalīšanas mechanisma uzlabošanās pamazām virzījās uz priekšu.

Vai tāpat nav bijis arī visās citās revolūcijās? Vai husitu sacelšanās otrā periodā nenāca atkal pie varas mērenie ļaudis, — galminieki, kalikstineri, — kuŗi pirmā periodā bija nobīdīti pie malas? Vai daudzus nevērtīgus taboritus un orpanitus, pēc „Pragas kompaktatiem” 1433. g., neatcēla no amatiem? (Denis — op. cit. 330, 348, 469—473). Vai tajā momentā skaidri nebija redzams, ka atkal rodas prasība pēc „lietpratējiem”? Ar ko beidzās daudzās zemnieku sacelšanās un revolūcijas četrpadsmitā un piecpadsmitā gadsimtā Francijā? Ar monarķijas nostiprināšanos, jo viņa ap sevi pulcēja spīdošus specialistus un lietpratējus; monarķija palīdzēja radīt lielo Franciju. Kādi bija Krievijas septiņpadsmitā gadsimta nemieru rezultāti? Cara vara kļuva plašāka, agrāko valdošo kārtu iespaids atkal pieauga, jaunās varas iestādes iznīcināja, socialās izlases pamatuzskats par lietpratības ievērošanu guva arvien lielāku nozīmi, ieredzot pieņemot pirmā kārtā raudzījās uz to, cik kuŗais spēj būt labs lietpratējs (Kļučevska — Krievijas vēsture III, 198; Platonova — Krievijas vēstures lekcijas, 1917, 355, 361 — abas grāmatas krievu valodā). Un Romas revolūcijas rezultāti? Cesars un Augusts pulcēja ap sevi krietnus lietpratējus, kuŗi nāca no visdažādākām sabiedrības aprindām, līdz pat vergiem un brīvlaistiem.

No šī nelielā pārskata redzam, ka mūsu slēdzieni par socialās izlases un pienākumu sadalīšanas mechanisma pār-

vērtībām ir bijuši pareizi. Krievijas revolūcija šai ziņā ir visai tipiska. Visparīgā līdzība, kuŗu vērojam visās revolūcijās, protams, neliēcina, ka nebūtu iespējamās dažas atsevišķas dažādības: izlases mehanisma izīršanas apmēros; cilvēku skaita ziņā, kuŗu pienākumi revolūcijas pirmā un otrā periodā nav sadalīti pēc viņu spējām; mehanisma saīršanas un atjaunošanas ātruma ziņā; jaunos amatos iestājušos parveniju procentuālā samēra ziņā. Bet tās ir tikai atsevišķas dažādības, kas mineto burtisko līdzību nepadara vājāku un nesvarīgāku.

7. Kādi psiholoģiski tipi revolūcijas laikā izīrzas priekšgalā?

Izlases un pienākumu sadalīšanas mehanisma pārvērtības, kuŗas tikko attēlojam, varam noskaidrot arī citādā veidā, proti — pētot psiholoģiskos tipus, kuŗi, no vienas puses, paceļas tiesību un īpašuma piramīdes virsotnē, no otras — tiek nogrūsti pavisam zemē vai arī tur pamesti, nekad augstāk viņus nepaceļot.

Arī šai ziņā revolūcijas laiku izlase noteikti atšķīras no normālo laiku izlases.

Galvenās atšķīrības varētu izteikt šādi. Revolūcijas pirmā perioda galvenais uzdevums ir visu satriekt un iznīcināt, un visa darbība aprobežojas ar cīņām un šīm cīņām saistītām intrigām, tādēļ šajā periodā vadošā loma piekrīt enerģiskiem ļaudīm, kuŗu dabā visspēcīgākas ir iznīcināšanas dīņas; aprobežotiem cilvēkiem, kuŗi nebūt savai tautai nenovēl visas tās briesmas, ko atnes neapvaldīta, neīrobežota iznīcināšana, bet nespēj īepriekš saprast un paredzēt iznīcināšanas tieksmu sekas; cilvēkiem, kuŗiem ir „viena vienīga īdeja,” no kuŗiem daži ir noziedzīgi bezprātīgi, bez īekšēja līdzsvara, fanatīki, pilni neapmierinamas godkāribas, naida un niknuma, nejūtīgi un vienaldzīgi pret citu ciešanām, — ar vārdu sakot, ļaudīm ar vāji attīstītiem apvaldošiem īeradumiem, nesocīalas dabas cilvēkiem, kaut tie tik ļoti mīl skaistus vārdus teikt. Turpretīm mierīgi nosvērtiem, līdzcietīgiem cilvēkiem, kuŗi arvien strādājuši radošu darbu, bet nekad nav bijuši iznīcinātāji un postītāji, tiem revolūci-

jas pirmā periodā nav nekādu izredžu uz panākumiem; viņu prāts ir vesels, viņi ir diezgan tālredzīgi, lai saprastu, kādas briesmas draud no neapvaldītas izpostīšanas un iznīcināšanas; viņi strādā un darbojas tikai rūpīgi visu apsverot un pārdomājot; viņu dabā mīt stipras apvaldošās spējas un viņu raksturs ir līdzsvarots, netiecās uz galējībām. Viņi paliek ēnā, slīd uz leju, viņiem nav nekā ko darīt.

Tādēļ nav nekāds pārsteigums, ka revolūcijas pirmā periodā priekšgalā izvirzas dažādi avanturisti; daži no viņiem ir garīgi slimi fanātiķi, patoloģiskas iedzimtības upuri; bez tam noziedznieki, slepkavas, prostituetās un sabiedrības padībenes. Madlēns pareizi saka: „Križu laikos virspusē sarodās visi tumšie elementi, kādi tautā mīt, — sarkani un balti“ (Madelin — I, 8). Izplatītais uzskats, ka tādi elementi ir sociāli, noteikti jānoraida, tas ir pavisam nepareizs. Tādu vadoņu skanīgie vārdi nav vairāk nekā, kā viņu ārkārtīgi zemisko, savtīgo un ļoti bieži slimīgo nolūku aizplivurošana un mākslota izdaiļošana. Psihologiem un psihietriem tagad šis jautājums ir kļuvis skaidrs. Ļoti nedaudzus izņēmumus atskaitot, varam sacīt: jo radikālāks, ekstremāks, dumpīgāks ir kāds cilvēks savos vārdos („Cilvēces labklājība“, „brīvība“, „izsūkšanas iznīcināšana“ u. t. t.), jo īstenībā vienaldzīgāks viņš ir pret visu, kas nav saistīts ar viņu pašu un viņa zemiskām dziņām.

Bet, no otras puses, revolūcija gandrīz vienmēr ir kaŗš, kādēļ priekšgalā jāizvirza kaŗavīri. Ja tiesību jautājumi jāizšķir ar fizisku spēku, ja likuma sprieduma ieroča vietā stājas ieroču likuma spriedums, tad kaŗavīru vienmēr pieaugošais iespaids kļūst nenovēršams — vai tas būtu Cesars vai Augusts, Kromvels vai Dumregs, Napoleons, Moks vai Vrangels, Žižka, Prokops vai Mak-Mahons. Revolūcija, kuŗa tik nīcinoši runā par militarismu un armiju, pēc savas patiesās būtības ir īsti militariska un nenovēršami noved pie militarisma valdības. Ikvienas revolūcijas neapstrīdams un nenovēršams uzdevums ir priekšgalā izvirzīt militārus vadoņus. Ja visi jautājumi jāizšķir ar varu, tad nemaz citādi nevar būt, tad militāriem vadoņiem, kuŗu rokās ir militārā vara, ir jāiejaucās politiskā revolūcijā. Tā bija Romā, tā bijis vienmēr pēc tam. Šie vīri, galu galā, iznīcina pašu revolūciju,

kas viņus cēlusi, un uz revolūcijas kapa viņi ceļ sevīm diktatora vai karāja troni.

Trešais psiholoģiskais tips, kuŗa iespaidu redzam revolūcijas laikā, ir „ciniskais kombinētājs“. Tie ir ļaudis, kuŗi brīnišķīgi, kā īsti mākslinieki, prot politiski manevrēt, viņi ir liela vērīga diedelnieki, kuŗi zin uz kuŗu pusi pūš vējš, un allaž tie gatavi savu izturēšanos grozīt, ja tas ir vajadzīgs, — it nekas viņiem nav svēts, izņemot viņu pašu personīgo labklājību. Ļoti bieži starp viņiem sastopam teicamus sava aroda pratējus. Parasti tāda tipa ļaudis droši izkuļas cauri visiem revolūcijas periodiem, un prot pieskaņoties arī restaurācijas apstākļiem. Ja viņi kādreiz iekļuvuši iespaidīgā stāvoklī, tur viņi arī paliek; lietojot parastos paņēmienus manevrējot, kā visu laiku, un vienmēr grozot savus uzskatus, viņiem izdodās pieglaimoties un patikt kuŗai katrai valdībai, un briesmas tiem draud daudz mazāk, kā abu pirmo tipu ļaudīm. Šādi ļaudis labprāt ar mieru būt par tiešiem pirmā tipa revolucionāro vadoņu pēctečiem vai kapračiem.

Pirmā tipa labākie piemēri varētu būt: Leņins, Trockis, Zinovjevs, Lācis, Kedrovs, Dzeržinskis un daudzi tūkstoši krievu komunistu, kas nākuši no visdažādākām aprindām: noziedznieki un laupītāji, strādnieki un zemnieki, panīkuši aristokrāti un pilsoņi, nevērtīgi žurnalisti un rakstnieki. Lielākā daļa no viņiem jau vairākus gadus nosēdējuši cietumos vai spaidu darbos; tas, protams, atstājis iespaidu uz viņu nerviem, ar ko, no otras puses, izskaidrojams, kādēļ virszemes paradīzes vietā viņi organizējuši īstu spaidu darbu valsti.

Bela Kūns un viņa Ungārijas revolūcijas biedri; Kārlis Liebknechts, Roza Luksemburg un dažādi citi komunisti no Vācijas revolūcijas laika; Parīzes komunas locēkļu lielais vairums; Struve, Hekers, Bakuņins, Blūms, Blanki un blankisti 1848. g. revolūcijā; Marats, Robespjērs, Sen-Žists, Dantons, Babefs un daudzi citi Francijas revolūcijas jākobiņi; piektās monarhijas un galējo sektu vadoņi Anglijas revolūcijā; adamiti, pikardi un daudzi taboriti husitu karos; Vaits Tailers; Kabošs; daudzi Romas revolūcijas laika demagogi, — tie visi ir pirmā tipa cilvēki.

Otrā tipa piemēri ir Marijs, Cinna, Sulla, Sertorijs, Antonijs, Pompejs, Cesars, Augusts, Žižka, Prokops Lielais, Kromvels, Fīrfaks, Monks, Napoleons, Vrangels, Kavenjaks, Mak-Mahons, Brusilovs, Slaščevs, Buģenijs, Tuchačevskis, Frunze, Kameņevs u. c.

Krasins, Steklovs, Ņekrāsovs, Kutlers, „smenovehovcu“ vadoņi, „dzīvās baznīcas“ sludinātāji; visi tādi Gredeskuli, Svetlovski, Jeļistratovi, Kirģecovi, Jordanski un daudzi citi Krievijas revolūcijā; Seneks de Vartenberks, Taleirans, Taljēns, Merlins, Barrass, Karnò, Fušē, Sijess, Kambaseress un citi Francijas revolūcijā; vesels bars citādu vīru, kā, piemēram, H. Mildmajs un Vaitakers Anglijas revolūcijā, — tie visi ir trešā tipa piemēri.

Sākot no avanturistiem, garīgi slimiem un fanātiķiem līdz pat viltīgiem kombinētājiem un militārai diktaturai, — tādas ir revolūcijas attīstības pakāpes.

Tiklīdz revolūcijas straumes ir aizturētas, apvaldītas, valdošās vietās nāk pavisam citāda psiholoģiska tipa ļaudis.

Lai cik nevērtīgi būtu otrā un trešā tipa vīri, tomēr viņi jāsāda augstāk par pirmā tipa ļaudīm, — viltīgie kombinētāji vismaz grib dzīvot un ļauj dzīvot arī citiem, bet nesamierināmie revolucionārie sektanti ne paši prot dzīvot, ne citiem to ļauj. Revolucionārais fanatisms (tāpat pret-revolucionārais) ir briesmīgāks par katru negantību, — tā ir rūgtā patiesība, ko vēsture mums māca.

8. Savu stāvokli mainījušo individu izturēšanās un psiholoģijas pārvērtības.

Vieta, ko atsevišķais indivīds ieņem sabiedriskās koordinācijas sistēmā nav bez sakara ar viņa izturēšanos un viņa psiholoģiju. Sabiedriskās grupas, pie kurām pieder atsevišķais indivīds, un vieta, kāda ikvienam ir šādā grupā, dara izšķirošu iespaidu uz viņa psiholoģiju un viņa izturēšanos. Ja šīs grupas ir savstarpējā pretrunā un saviem locekļiem uzliek savstarpēji pretrunīgas administratīvas saistības, tad arī mūsu „es“ būs pretrunu pilns un subjektīvi atspoguļos pretrunas objektīvo fakti dažādās sociālās grupās, pie kurām mēs piederam. Tādā gadījumā mūsu izturēšanās

nesēja amatu apmainīs ar ministra amatu. Citādi viņš nevarēs apliecināt savu jauno stāvokli. Ja senāk viņam bija proletariēša intereses, psiholoģija, izturēšanās un dzīves veids, tad tagad viņam būs kunga psiholoģija, izturēšanās, intereses un dzīves veids. Šī pārvērtība zināmā mērā gaisinās nabaga un nemantīgā nesēja mazos „es” un to vietā viņā viesīs bagāta un privilēģēta kunga un ministra mazos „es”. Kāmēr šāda pārvērtība nenostiprinās, tikmēr šis vīrs nevarēs apliecināt savu jaungūto stāvokli, un vai nu viņam no tā būs jāatsakās, — vai arī viņu no tā izmetīs. Tādēļ viegli saprotams, kādēļ katrai valdībai ir savas intereses, sava psiholoģija un sava izturēšanās, kas atšķiras no viņas valdītās tautas interesēm, psiholoģijas un izturēšanās, vienalga, pie kādas šķiras pieder šīs valdības locēkļi.

Tā kā revolūcijas rada atsevišķo individu vispārēju stāvokļu maiņu sabiedriskās koordinācijas sistēmā, tad tās rada arī sabiedriski pārkārtoto atsevišķo individu izturēšanās un „dvēseles” vispārīgu pārvērtību. Revolūcija nenozīmē tikai vispārēju stāvokļa maiņu vien, bet arī atsevišķo individu „dvēseles” un viņu „izturēšanās formu” vispārēju pārvērtību. Revolūcijas pirmā posmā, kā mēs redzējam, vecā koordinācijas sistēma sabruka un piepildījās attiecīgā maiņa, norisinājās „nemiers cilvēku dvēselēs”. Vecos uzskatus un jēdzienus, vecās izturēšanās normas aizskalo revolūcijas straume, bet jauni uzskati un jēdzieni nav varējuši vēl izveidoties. Pārvērstie atsevišķie individi zaudējuši savu veco „es”, bet jauna „dvēsele” viņiem nav vēl dota; tie līdzīgi ļaudīm, kuŗu izturēšanās zaudējusi savu seno stabilitāti un kuŗi ir neziņā, kādu ceļu nu lai iet. No sabiedriskām būtnēm tie pārvērtušies par tīri bioloģiskiem cilvēkiem. Viņu psiholoģija top pirmatnēja. Saistošie, kavējošie ieradumi zūd. Nav vairs atšķirības starp to, kas atļauts, un kas nav atļauts. Tiesību un pienākumu izjūta gaist. Tā kā atsevišķos individus vairs nevada grupas, pie kuŗām viņi piederēja (jo šīs grupas zaudējušas savu organizāciju), tad viņi tagad izdara daudzus darbus, kuŗus viņu vecā „dvēsele” būtu nosodījusi, kā nepieļaujamus un riebīgus.

Tad beidzas pirmais posms. Sabangotais sabiedriskās jūras līmenis sāk norimties. Vētras nemiers zūd, sabiedrības ķermeņa sistēmā sākas kristalizācijas process. Līdz ar

to turpinas arī kristalizācijas process cilvēku dvēselēs. Tie, kuri atgriezušies savā sabiedriskā stāvoklī, atjauno savu veco „es“ un savu veco izturēšanos. Tie, kuri nonākuši citā stāvoklī, pamazām piemērojas tam un iegūst to „dvēseli“ un tās izturēšanās formas, kas saskan ar viņa jauno stāvokli sabiedriskās koordinācijas sistēmā. Tādēļ mūs nevar pārsteigt, ja bijušu monarķistu mēs redzam dedzīga komunistu lomā; un ja, atkal otrādi, bijušu proletarieti, kas mēdza protestēt pret strādnieku vajāšanu, tagad ieraugam kāda komisāra lomā: viņš liek strādniekus nošaut vai arī aizliedz viņu streikus, t. i. viņš rīkojas tāpat, kā agrāk rīkojās vadošie ieredņi un policijas organi. Agrāk bijis preses un sapulču brīvības piekritējs, tagad viņš ir kādas padomes prezidents, kas visas brīvības pasludina par kontrevolucionāriem aizspriedumiem; agrāk bijušu nāves soda vai militārisma ienaidnieku tagad mēs redzam kara komisāra vai „ārkārtējās komisijas“ (čekas) locēkļa lomā, kas nodarbojas ar cilvēku pilnīgu iznīcināšanu un aizstāv visnesaudzīgāko karu. Šo ļaunu dzīves veids (viņu mājas dzīve, ēšana, apģērbs, vispārējais dzīves vēriens) pārvēršas tāpat, kā viņu izturēšanās, viņu manieres, viņu frazeoloģija, viņu gaumes virziens un viņu ieskatī. Tas pats sakāms par visiem, kuru revolūcija izmeta no viņu stāvokļa.

Šāda vispārēja izturēšanās un psiholoģijas pārvērtība ir nenovēršama un tur tik daudz nav vainojama šo ļaunu svārstība, cik viņu stāvokļa maiņa sabiedriskā kopkermēņa sistēmā. Tagad apcerēsim dažus faktus, kas to izskaidros.

Kas vadīja soda ekspedīcijas, kuras izpostīja ciematus un nogalināja zemniekus, ja tie nebija samaksājuši savus nodokļus un lieguši paklausību vai arī iedomājušies, ka viņiem tiesības ko kritizēt? Lielāko tiesu tie bija agrākie strādnieki un zemnieki. Senāk viņi mēdza protestēt pret nesalīdzināmi maigākiem sodiem, kādus vecā valdība lietoja pret tiem pašiem zemniekiem. Tagad viņi dumpiniekus sodīja bez žēlastības. Vai tā nav pārsteidzoša pārvērtība? Tas izskaidrojams ar to, ka šie strādnieki bija nākuši vadošo personu un policijas organu stāvoklī, kas radīja viņu isturēšanās un viņu psiholoģijas pārvērtību. Viņi ieguva to pašu „dvēseli“, kāda mēdza būt viņu priekšgājējiem, un tādēļ viņi darīja to pašu, ko darīja soda ekspedi-

ciju vadoņi un policijas šefi, tikai daudz nežēlīgāk un rupjāk.

Kas iznīcināja streika brīvību 1918.—24. gadā un teica to tikai kontrrevolucionārās propagandas rezultātu, ienaidnieku pabalstītu? Bijuši strādnieki un revolucionāri, kuņģi, iekams viņi nāca pie varas, kaislīgi karoja par streika brīvību un ģirgājās, kad valdība centās streikus izskaidrot kā ārzemju uzpircēju darbības un ļaunprātīgas agitācijas rezultātu. Kad nu viņi paši bija nākuši vecās valdības stāvoklī, viņi pieņēma savu priekšgājēju izturēšanos, viņu dvēseli, viņu domas un viņu psiholoģiju.

Ko Leņins, Trockis, Zinovjevs un citi lieliniecisma vadoņi sludināja savās runās, savās grāmatās, proklamācijās un uzsaukumos, iekams viņi ieguva varu? Viņi sludināja runas, preses, sapulču, tautas gribas izteiksmes brīvību, nāves soda iznīcināšanu un kara beigšanu. Ko sludināja un ko sludina viņi, kad nu no nevērtīgiem žurnālistiem un propagandistiem viņi pārvērtušies par ministriem un augstākiem vadoņiem? Pilnīgu pretstatu tam, ko viņi senāk sludināja un to, ko sludināja cara valdība, ja vēl ne daudz ko ļaunāku. Viņu senās „dvēseles“ bija satvēris neierobežots despotisms. Varētu sacīt, ka lielinieku valdībai bija sevišķi iemesli šādai propagandai un rīcībai, un ka tos diktēja nepieciešamība. Bet tad jau katrai valdībai ir savi iemesli, un varu lietot viņai neliek prieks, bet nepieciešamība.

Cilvēku vispārējā stāvokļu maiņa radīja vispārēju pārvērtību: tie, kuņģi pacēlās jaunā stāvoklī sabiedriskās koordinācijas sistēmā, ieguva arī savu priekšgājēju „dvēseli“ un viņu izturēšanos.

Viena no deviņpadsmitā gadsimta revolucionāru svarīgākām prasībām bija dažādu brīvību prasība. Viņi mēdza apsūdzēt veco tirānijas režīmu. Bet kas notika, kad varu guva revolucionāri? Pirmajās dienās viņi pasludināja neierobežotu brīvību, kā normu, bet tad, kā mēs pirmāk redzējam, iznīcināja visas brīvības.

Centrālkomitejas un Parīzes komūnas locēkļi 1871. gadā, iekams vara nāca viņu rokās, visi bija brīvības piekritēji un nāves soda ienaidnieki. (Jau 20. martā 1871. gadā viņi atraidīja apsūdzību un lepnī paziņoja savā oficiālā žurnālā: „Mēs neesam parakstījuši nevienu nāves spriedumu; nacionālie gvardi nav piedalījušies nevienā nāves soda izpildī-

šanā." — Parīzes Komūna, — Akti un dokumenti, 1920). Viena vai divu mēnešu laikā viņu izturēšanās pilnīgi pārvērtās. Visas avīzes, kuņas viņi atzina nevēlāmas, aizliedza; personīgas brīvības drošību iznīcināja, un tāpat arī runas un preses brīvību; viņi ievēda kara tiesas un nošāva daudzus nevainīgus ķilniekus. (Sal., piemēram, 17. maija 1871. gada lēmumu, — sk. Akti un dokumenti: „Mēs sakām: nost ar žēlastību; nost ar saudzību, nost ar mīkstčaulību!“, tā skan 1871. gada 6. aprīļa lēmums, ar kuņu ievēda kara tiesas. „Ievērodama nevairāmo nepieciešamību, Komūna nolemj: desmit ķilnieki nošaujami, kā sods par Versaļas ļaužu slepkavībām“, un tā joprojām). Kopā apcerot, mēs šē redzam visu to agrāko prasību pilnīgu iznīcinājumu un to Versaļas valdības rīcības pilnīgu atkārtojumu, ko viņi paši kritizēja. Atkal varētu sacīt: šos varas līdzekļus diktējusi nepieciešamība. Protāms gan, bet katra valdība, kas šādus līdzekļus grib lietot, apzinas viņu nepieciešamību, bet šīs parādības īstais cēlonis ir tas, ka ikviens jauns valdības varas vīrs manto savu priekšgājēju psiholoģiju un izturēšanos. Ja tas nenotiek, tad viņu gāz. (To pašu mēs redzam arī mūsu dienās. Daudzās Eiropas zemēs gandrīz par normu jau tapusi tā parādība, ka kāds politisks darbinieks savu gaitu sāk kā ekstrēms socialist, bet top aizvien mērenāks, līdz iestājas valdībā un pārvēršas par mierīgu pilsoni-socialistu: Klemanso, Viviani, Briāns, Eberts, vācu socialdemokrātiskie ministri, Magdonalds un daudzi citi).

Tas pats atkārtojās daudzos citos gadījumos ar Jordānu, Giskru, Rideru, Kappu, Geldu, Frebeli, Brassu, Baueru un citiem vācu revolūcijas vadoņiem 1848. gadā, savu darbību viņi sāka kā revolucionāri un beidzot pārvērtās par kārtības pilariem (Bloss op. cit.).

Tagad pievērsīsimies lielai franču revolūcijai. Pret ko protestēja jakobiņi, iekams viņi ieguva varu? Pret tiraniju, despotismu, politiskām vajāšanām un citiem brīvības aprobežojumiem. Ko viņi prasīja? Brīvību, tautas gribas izteiksmi republiku, cilvēka tiesību deklarācijas principu piepildīšanu, un tā joprojām. Ko viņi realizēja un ko viņi proklamēja, kad bija pacēlušies varā? Tam visam gluži ko pretēju. Vai viņi ievēroja tautas gribu un ļāva tai izteikties? Nē. Tas skaidri parādījās 1792. gada 27. decembra sarunās

par karaļa likteni. Kad Salls konventā lika priekšā apelēt pie tautas gribas un izziņot to, Robespjērs šim priekšlikumam kaislīgi pretojās. „Tikumīga“, viņš teica, „ir tikai minoritāte“. Sen-Žists izteica vēl svarīgāku iebildumu: „Apelēt pie tautas? Vai tas nenozīmētu monarhijas atjaunošanu?“ (Madelin II 31).

Ja tautas griba saskan ar viņu pašu gribu, tad viņi labprāt pie tās paši apelē; ja nē... viņi atrod dažādas izredzētās minoritātes „ideoloģijas“. Un tautas griba paliek novārtā. Vai ancien régime nedarīja to pašu, kaut maiņākā formā? Vai jakobiņu darbība pēc tam, kad viņi bija ieguvuši varu, nebija visu viņu senāko deklarāciju pilnīgs noliegums? Vai viņi nevērsās paši pret sevi un neuzņēmas visnegantāko un patvaļīgāko despotu lomu visas sapulces izklidinādami ar ieročiem, nogalinādami nevēlamos konventa locēkļus un laupīdami tiem viņu tiesības, izlietodami tīru varu, izpostīdami visas brīvības garantijas un teroru sakāpinādami līdz viņu galējām robežām? Vai tā nav pilnīga „dvēsele“ un izturēšanās pārvērtība? Šis pārvērtības dziļāks pētījums ved pie dažiem dīvainiem sīkumiem. Ja vecais režīms centās vēlēšanas iespaidot savā labā, tad viņi to darīja divkārt. Ja vecais režīms ar varu un citiem līdzekļiem centās nodrošināt vajadzīgo vairākumu, tad viņi darīja to pašu, paziņodami, ka divas trešdaļas konventa jāvēlē no viņiem. Vai viņi neprotestēja pret veto sistēmu? Bet kad viņi kļuva direktorijas locēkļi, viņi šo veto piesavinājās sev.

Mums nav jāpiemin direktorijas locēkļi, tie revolucionāri, kuŗi grozīja savus uzskatus un savu izturēšanos, jo bagātāki viņi kļuva un jo augstāk viņi cēlās sabiedriskā stāvoklī. Tie, kuŗi sludināja vienlīdzību, nu bija kāri uz marķizu vai hercogu tituliem. Tie, kuŗi piedalījās monarhijas gāšanā, nu bija viņas ministri.

Tie tikai sīkumi. Bet vai revolūcijas vēsture nav pilna šādu sīkumu? Vai tūkstošus nepiemeklēja tas pats, ja viņi socialā telpā mainīja savu stāvokli?

Tas pats notika angļu revolūcijā kopš Kromvela. Lasot viņa runas un pētot viņa darbību, mēs viņa mūžīgās Dieva piesaukšanas plīvuram cauri redzam, ka viņa sabiedriskā stāvokļa maiņa pārvērtusi arī viņa izturēšanos un viņa

„dvēseli“. Vai viņš savu karāli nenoveda uz ešafota tādēļ, ka tas negribēja vērā likt tautas gribu, ka tas necienīja parlamentu, ka tas aprobežoja brīvības un veicināja reliģiskas vajāšanas? Ja, bet ko darija viņš, kad pats iesēdās ķēniņa krēslā? Viņš atlaida nevēlamos parlamentus, aprobežoja brīvības, nežēlīgi nievāja tautas gribu un „zvaigžņu kame-
ras“ vietā radija „protektora padomi“; viņš nenodibināja „vis republiku“, bet veicināja savu izsludināšanu par lordu Protektoru un patieso ķēniņu; viņš patvaļīgi noteica nodokļus; patvaļīgi apcietināja un sodīja savus ienaidniekus; vārdu sakot: Kromvels kā revolucionārs un tas pats Kromvels kā protektors ir divi dažādi ļaudis, ar dažādām „dvēselēm“. (Kādā sarunā ar Kalamiju, kuŗš Kromvelam pretojās, sacīdams, ka monarkiskas varas princips ir nelikumīgs un nepielietojams, Kromvels atbildēja: „Nelikumīgs? Nē. Bet kā lai tas būtu nepielietojams? Kalamijs teica: „Tautas vairākumam tādēļ, ka tas ir pret to un ka deviņas desmitdaļas būs pret jums.“ „Ja es deviņus apbruņoju un desmitam rokā dodu šķēpu, vai tas nebūs pietiekoši?“ (Gizo, III.) Vai Kromvels pats neaizstāvēja parlamenta tiesības, lai gāstu un notiesātu karāli? Bet 1654. gadā, atlaizdams parlamentu, kas viņam nebija ērts, viņš sacīja: „Jūs lielākais noziegums, kādu vien kāds vīrs var pastrādāt pret Dieva labo prātu, ir tas, ka jūs negribat atzīt šo (Kromvela) zīmogu. Ka jūs še sēdat un neatzīstat (Kromvela) autoritāti.“ Šos Kromvela vārdus lasot, mums gluži neviļus nāk prātā, ka tos būtu varējis izteikt arī Kārlis I, kuŗš tiešām daudzos gadījumos bija teicis gandrīz to pašu.

Tas pats būtu sakams par ļoti daudziem citiem cilvēkiem, kuŗi izcelti vadības priekšgalā. Tie atdarina savu priekšgājēju izturēšanos un viņu dvēseles. „Valsts valdība soli pēc soļa pielāgojās patiesam stāvoklim un valdība ar tādiem līdzekļiem, kuŗus ikviens viņas locēklis būtu nosodījis, ja tos būtu izlietojis Kārlis vai Straforts“, ar pilnīgu tiesību piezīmē vēstures pētnieks Gardiners.

Tāpat klājās reliģiskām grupām. Iekams „neatkarīgie“ kļuva par privilēģētu baznīcu, viņi karoja par reliģisku iecietību, bet bīskapa baznīca negribēja tos atzīt. Vēlāk lomas mainījās. Agrākie reliģiskās iecietības piekritēji pārvērtās

par apspiedējiem, bet viņas agrākie apspiedēji pārvērtās par piekritējiem.

Vai cīņa par Dieva vārda sprediķu pilnīgu brīvību nebija husitu galvenā prasība, iekams viņi ieguva varu? Cik daudzos gadījumos viņi nepublicēja sevišķus uzsaukumus, lai šo mērķi nodrošinātu! Bet tiklīdz varu iekaroja taboriti un utrakisti, aina pēkšņi pārvērtās. Žižka sāka pilnīgu adamitu un citu sektu iznīcināšanu, jo tie centās izskaidrot svētos rakstus, un pret visiem atkritējiem viņš pasludināja nēsaudzīgu karu, ko viņš arī piepildīja. Tas pats norisinājās Pragā, kur utrakisti organizēja masu izmeklēšanu, apcietinot un nogalinot visus tos, kuŗi neticēja, ko gribēja viņu prāts. Čekijas revolucionāri, iekams cēlās savā varā, sacēlās pret bagātņiekiem un pret privātīpašumu. Bet kad viņi bija piesavinājušies svešu īpašumu, viņi paturēja to sev un pārvērtās par dedzīgiem privātīpašuma piekritējiem. Vai viņi neprotestēja pret tautas apspiešanu un aplaupīšanu? Bet kad viņi ieguva varu, viņi sāka vēl nežēlīgāk nomākt un laupīt, nekā bija darijuši agrākie valdnieki. (Denis — op. cit. 278—83, 294; 348—49).

To cilvēku izturēšanās vispārējā pārvērtība, kuŗu stāvoklis grozījies, neaprobežojās ar tiem piemēriem vien, kas še minēti. To pašu mēs vērojam visās revolūcijās. Šī pārvērtība ir vispārīga un dažāda. Ikviens, kas nāk jaunā stāvoklī, vairāk vai mazāk groza savu izturēšanos, savu dvēseli, savas pārliecības, savu ticību, savus gaumes virzienus, saskaņā ar savu jauno stāvokli.

Tikai ilga sabiedriskā audzināšana, profesijas atkārtota maiņa normālos apstākļos, kā Ziemeļu Amerikas Savienotās Valstis, bagāti un daudzpusīgi piedzīvojumi un iedzimta, dziļi iesakņota morāliskā izjūta var mazliet vājināt šo pārvērtību. Kur šādu apstākļu nav, tur visās zemēs tā revolucionāros periodos ir nevairāmi asa un spilgta.

Ceturtā daļa.

VIII. Sabiedrisko funkciju pārvērtības revoluciju laikos.

1. Valdības funkcijas.

Runāsim tagad par revolucionārās sabiedrības darbošanās galvenām pārvērtībām.

Vispirms apcerēsim to attiecībā uz valdību un politiku. Ja apskatām mechanismu, kuŗa uzdevums kārtot sabiedrības organisma dažādo locēkļu attiecības un darbību, tad konstatēsim divas pavisam pretējādas sabiedrības. 1. Sabiedrība, kuŗas locēkļu izturēšanās un savstarpējās attiecības tiek kārtotas, normetas no ārienes, spaidu kārtā, ar valdošu varu; šo locēkļu pašu brīvā griba un viņu piekrišana nemaz netiek prasīta. Valdības valdnieciskām funkcijām padotais iespaidu lauks ir ļoti plašs, valdības autoritāte ir ļoti stipra, viņas iejaukšanās cilvēku attiecībās neaprobežota. Viņa izdod autoritātīvas pavēles; viņa nosaka ikviena atsevišķa cilvēka darbības robežas un uzdod darbu, kas katram jāizdara; ļoti bieži valsts nosaka arī, vai jums jāprecas vai nav jāprecas, nosaka, kam lai jūs ticat, kas jums jādomā, kā jāģērbjas, kas jāēd u. t. t. Šādas sabiedrības locēkļi ir kā lelles, ko valdošās autoritātes rausta aiz aukliņas, bet autoritātes pašas var salīdzināt ar kādu atsevišķu centrālu spēku avotu, kuŗš vada un nosaka leļļu darbību un kustības.

Pilsoņiem piešķirtās brīvības, neatkarības un pašnolemšanās apmērs ir ļoti ierobežots; tas attiecas uz visām nozarēm: saimniecību, amata stāvokli, reliģiskām jūtām; arī uz ģimeni, kulturu u. t. t. Valdības iejaukšanās tiesībām

nav nekādu robežu. Šādu sabiedrības veidu, kur pastāv tik centralizēta valdības vara pilsoņu izturēšanās kārtīšanai un vadībai, varam saukt par centralizēti despotisku. 2. Šādam sabiedrības veidam pavisam pretejāda ir sabiedrība, kur viņas locēkļu izturēšanos un savstarpējās attiecības nosaka un kārtoti paši pilsoņi; kur pilsoņu brīvībai gribai un viņu piekrišanai ir ļoti svarīga un ievērojama loma; kur augstākie valdnieki ir brīvība un neatkarība; kur valdības autoritāte, ieviešanas tiesības un vadošās funkcijas ir samērīgi ierobežotas. Tādā sabiedrībā valdība sabiedrības locēkļiem neko nespiedis ar varu. Valdība tikai izveido un kārtoti pilsoņu sadarbības metodes, bet citu izturēšanās veidu un līdzekļu izvēle atstāta atsevišķiem individiem pašiem. Pilsoņi paši izrauga, pie kādas reliģiskas draudzes piederēt, paši veido savu domāšanu, savu ideoloģiju un izvēlas nodarbošanos. Pats individs, ne ārējās autoritātes, izšķir, vai viņš precēsies vai neprecēsies; kādos saimnieciskos darījumos viņam jāstājas; kas jādara, un cik plašai jābūt viņa darbībai; kā gērbties un ko ēst; kur apmesties uz dzīvi u. t. t. Tādā sabiedrībā, šķiet, ka bez valdības nelieliem spēka avotiem katram indivīdam ir pašam savi īpaši spēka avoti, no kuriem cilvēks smel enerģiju, lai veidotu savu izturēšanos. Tādu sabiedrību varam saukt par demokrātisku vai arī par neatkarīgas pašnoteikšanās sabiedrību. Nevienam no šiem diviem sabiedrības veidiem, tīrā, nesajauktā formā, gandrīz nekur nav sastopams. Bet ļoti daudzām pagātnes un tagadnes sabiedrībām mēdz būt vai nu pirmam vai otram veidam tuvāks raksturs.

Nu mums jākonstatē, kādā virzienā notiek sabiedrības organizācijas pārvērtības revolūciju laikos. Vai tās norisinās valsts piespiedu ieviešanas vai autonomijas virzienā? Šīs problēmas atrisinājums tāds: 1. Revolūcijas pirmos posmos redzam sabiedrības organizācijas strauju novirzīšanos neierobežotās anarchiskas autonomijas virzienā. 2. Bet drīzi vien sākas pretejš virziens; redzam despotisku valsts ieviešanu, kas pārspēj pat pirmsrevolūcijas despotismu. 3. Tikai, kad revolūcija beigusies, šī valsts ieviešanās sāk mazināties, tāpat arī viņas radītais despotisms. Jo revolūcija top dziļāka, spēcīgāka, jo asaka ir novirzīšanās uz despotisma pusi.

Līdz tagadējiem laikiem jauzu lielais vairums domāja un ticēja, ka revolūcija un brīvība ir abas cieši kopā saistītas. Tadēļ nebūs lieki paskaidrot, ka tāda ticība ir nedibināta, ja sabiedrību, kurā valda despotiska valsts iejaukšanās, negribam par brīvu saukt un ja negribam par rīcības un darbības brīvību saukt lelei piešķirtu brīvību, kurā kustina un bīda dažādas iestādes.

Pirmajā, pusanarchiskā revolūcijas periodā redzam, ka 1. mazinas pilsoņu neatkarība, tiesības un brīvība; 2. vairojas valdības iejaukšanās, aizbildniecības un citas ierobežojošas funkcijas vai, citiem vārdiem sakot, uz brīvas autonomijas rēķina vairojas despotiska valsts iejaukšanās. Pie tāda rezultāta jānonāk ikvienam, kurš grib objektīvi spriest par sabiedrības piespiedu organizāciju, par pilsoņu un varas iestāžu izturēšanos revolūciju laikos; ikvienam, kurš negrib spriest par notikumiem pēc revolucionārās frazeoloģijas, kas skaļi stāsta par brīvības lieliem nopelniem.

Privātā dzīvē esam raduši par ļaudīm spriest nevis pēc viņu vārdiem, bet pēc darbiem. Bet sabiedriskās zinātnēs, diemžēl, šis pamatnoteikums vēl nav nostiprinājies, mūsu spriedumi par vēstures notikumiem vēl nedibinas uz šāda noteikuma pamatiem. Revolūcijā ir ļoti daudz dažādu lozungu, ir bagātīga arī revolūcijas laiku frazeoloģija, kas cildina brīvību. Bet cik nabadzīgi ir darbi, kas šos lozungus attaisno. Revolūcija ir līdzīga veiklam krāpniekam, kurš savu šaubīgo rīcību sedz skaļiem vārdiem. Un ir arī ļoti daudzi, kas negrib atzīt, ka pilsoņu brīvība un neatkarība revolūcijas laikā mazinas, viņi apmierinas ar domām, ka pēc revolūcijas beigām brīvība un neatkarība kļūs atkal plašāka: to viņi uzskata par revolūcijas nopelnu. Bez šaubām, salīdzinot ar revolūcijas laika apstākļiem, pēc revolūcijas beigām despotisma un valsts iejaukšanās pieaugošā tendence izbeigsies. Bet tas tikai apstiprina, ka revolūcija nav savienojama ar neatkarīgu pašnolemšanos; ka viņas abas vienotru izslēdz; ka neatkarības vairošanās tiek panākta nevis caur revolūciju, bet pret viņas tendenci. Tadēļ ir diezgan grūts uzdevums, ja kāds gribētu neatkarības vairošanos pierādīt par revolūcijas nopelnu. Tikpat maldīgas ir domas, ka pēcrevolūcijas laika neatkarība ir plašāka, kā pirms revolūcijas. Romas sabiedrības autonomija un brīvība Cesara, Augusta

un viņu pēcnācēju laikā drīzāk mazinājās, salīdzinot ar laiku pirms revolūcijas vai arī salīdzinot ar periodu pirms pārvērtībām Romas sabiedrībā, kādas izveda Grakhi. Pēc Grieķijas revolūcijas valdījušo tirānu varu grūti saukt par mazāk despotisku, nekā to, kāda pastāvēja pirms revolūcijas. Francija pēc četrpadsmitā un piecpadsmitā gadsimtu revolūcijām bija daudz centralizētāka un atkarīgāka, nekā bija pirms tam. No tā laika sākās neaprobežotas karaļa varas valdība. Čeku valdība pēc revolūcijas kļuva nesalīdzināmi despotiskāka; iedzīvotāju tiesības lielā mērā bija iznīcinātas un viņi paši apspiesti. To pašu redzam Krievijā, pēc septiņpadsmitā gadsimta nemierīgiem laikiem. Cara vara ievērojami nostiprinājās, bijušās pašvaldības formas tika izskauštas, attīstījās centralizācija, birokrātisms un despotisms. Restaurācijas laikus Anglijā ļoti grūti saukt par brīvības laikiem (Kārļa II, Jēkaba III); tāpat arī Napoleona valdīšanas gadus, kuŗš visu Franciju pārvērtā par milzīgu „kazaru”; vai arī Napoleona III laikus, kuŗš bija 1848 gada revolūcijas mantinieks.

Ja arī atsevišķos gadījumos — proti, tikai tad, ja revolūcija nav tvērusī pārāk dziļi — neatkarības apmērs pēc revolūcijas nebija šaurāks, kā pirms revolūcijas, tomēr pārrāks savā būtībā viņš nav pijis. Mēs jau sacījām, ka šis neatkarības apmērs ļoti bieži bija gan šaurāks, nekā pirms revolūcijas, — tadēļ es nevaru atzīt par pareiziem populāros uzskatus, kā vēlākā periodā revolūcijas pānākto brīvību apmērs kļuļu plašāks. Vispirms tā nebūļ nav; bez tam, ja arī tā būtu, to nevarētu saukt par revolūcijas, bet gan par iedzīvotāju mierīgas darbības nopelnu, jo šiem ļaudīm pieticis revolūcijas labumu un viņi sākuši atkal strādāt; beidzot, ir zemes, kā piemēram, Anglija, kur revolūcijas nav bijušas jau vairākus gadsimtus (sākot no septiņpadsmitā līdz divdesmitam), un Anglija nevien nav zaudējusi savu brīvību, bet panākusi nekur vēl nesasniegtu brīvību plašumu, pavisam pretēji tām sabiedrībām, ko daudzreiz plosījušas revolūciju vētras. Tas jo skaidrāk pierāda, cik nepareizi ir šie populārie uzskati.

Nu pievērsīsimies atkal savam jautājumam: sabiedrības organizācijas novirzīšanai despotiskas valsts iejaukšanās virzienā revolūciju laikos. Tāda novirzīšanās ir nenovēršama,

jo svarīgākie cēloņi, kas tādus apstākļus rada, ir sekoši : 1. karš ; 2. tautas masu bada un nabadzības vairošanās, un materiālas nevienlīdzības nodibināšanās. Šādā nozīmē valsts iejaukšanos, kas uzskatāma kā kara un nabadzības sekas, varam saukt par „kara socialismu“ (lietojot krievu komunistu izteicienu) vaj par „bada socialismu“. Kāda nozīme ir karā, attiecībā uz šādu apstākļu rašanos, to spīdoši attēlojis Spensers¹⁾. Un lomu, kāda piederas badam kā valsts iejaukšanās faktoram, ir pētījis Sorokins²⁾.

Dzīli tveroša revolūcija ir līdzīga visjaunākam karā un arī masu trūkuma, bada un nabadzības postam. Tādēļ ļoti labi saprotams, kādēļ sabiedrības forma revolūcijas laikā pārvēršas par valsts despotismu. Valdības funkcijas nenovēršami paplašinas, jo revolūcijas ar sevišķu enerģiju stājas pie bijušās iekārtas iznīcināšanas ; laudis tiek svaidīti no vienas vietas uz otru, īpašums pāriet no vienām rokām otrās, visa sabiedrības uzbūve pārveidojās, tāpat, kā it visas sabiedrības gaitas. No tā kļūst saprotams, ka bez valdības un varas aparāta ārkārtīgi nopietnas paplašināšanas tik bezgala plašas pārvērtības nav iespējams dzīvē izvest. Ikvienu revolucionāra valdība ir spiesta būt enerģiska un varmācīga, viņai jāiejaucas it visās sabiedriskās dzīves un attiecību nozarēs. Neizslēdzot arī saimniecisko dzīvi, cilvēku izturēšanos un viņu privātās attiecības (kur tāda iejaukšanās ir pavisam nevietā). To varam novērot ikkurā revolūcijā. Tie ir pavisam sevišķi apstākļi, kad notiek reti varmācīga iejaukšanās saimnieciskā dzīvē (spaidu saimniecība). Romas un Grieķijas revolūciju laikos visus līgumus un saistības atcēla un izsludināja par nederīgām. Ražošanas, izdališanas un preču apmaiņas līdzekļus un veidus valdība ļoti ierobežo. Tiek ievesti vairāki valdības monopoli ; iedzīvotāju apgādību valdība koncentrē savās rokās. Pilsoņu personīgo neatkarību visos viņu savstarpējos attiecību jautājumos ierobežo līdz

¹⁾ Spencer — Principles of Sociology. Nodaļa par militārās un industriālās sabiedrības veidiem. Tālāk Sorokina apcerējumu „Kara iespaids uz sabiedrības organizāciju“, krievu žurnāla „Economist“ 1. num. 1922. Bez tam „Karš un sabiedrības militarizēšana“. „Kolektivnaja Rabota“ № III—IV, 1922.

²⁾ Sk. Sorokina apcerējumu „Bada iespaids uz sabiedrības organizāciju“, krievu žurnāla „Economist“ № 2, 1922.

vispēdējam minimumam. Tādus apstākļus atceramies no gadījumiem, kad bagātie vai nabagie nodibina savu revolucionāro diktaturu, kā, piemēram, piektā un sestā gadsimtu tirānu laikos; ceturta gadsimta revolūcijās, Agisa, Kleomena, Nabisa valdību laikos; Grakhu un citu, piemēram, Marija, Sulla, Drusa, Krassa, Pompeja, Cesara, Marka Antonija un Augusta laikos. Vienīgā starpība starp abiem šiem diktaturu veidiem ir tā, ka dažādas ir socialās grupas un aprindas, kuŗas diktaturas laikā tiek izmantotas un izsūktas; ikviena revolucionāra valdība apķīlā īpašumu, bez liekas kautrības; šajā ziņā valdības funkcijas izvēršas neiedomājamā plašumā.

Līdzīgu notikumu gaitu redzam vēlāko laiku nopietnākās revolūcijās. Tā pati patvarība un iejaukšanās sabiedrības locekļu saimnieciskās attiecībās; kaut arī šīs iejaukšanās veidi nav vienmēr vienādi.

Izteikto uzskatu skaidrākais pierādījums ir arī aktīvo komunistisko grupu organizēšana Minsterā un Milhauzenā, jo šīs grupas komunizēja visus ražošanas līdzekļus un iznīcināja privātā īpašuma tiesības. Kā mēs jau zinām, tas pats notika arī Husa revolūcijas laikā. Ar 1420. gada 26. jūlija dekretu visu emigrantu, vācu, garīdznieku un husītu pretnieku īpašumu izsludināja par rekvizētu. Taboritu privātīpašuma tiesības atcēla. Zemniekiem bez žēlastības nolau-pīja viņu kopīpašumu. Īsi sakot, personīgā neatkarība tika pilnīgi iznīcināta¹⁾.

To pašu redzam Anglijas revolūcijā²⁾. Pierādījumi sekoši; 1. Revolucionārā valdība izdarīja ļoti daudzas varmācīgas īpašuma atsavināšanas, kas Irijā izvērtās ļoti plašos apmēros; 2. norisinājās enerģiskas cīņas ar tirgotājiem, jo zemē plosījās bads; ievēda cietas noteiktas cenas; noteica peļņas lielumu, valdība ierobežoja preču izdalīšanas apmē-

¹⁾ Denis — op. cit. „Īpašuma sekvestrēšanu un konfiskāciju izveda dzīvē ar cietsirdīgu nikrumu un nežēlību . . . Viss notika tik varmācīgi un patvarīgi, ka it neviens nezināja, kur viņa vieta, kāda būs viņa nākotne.” „Ļoti daudziem uzlika ārkārtīgi smagus nodokļus, kuŗus piedzina ar nežēlīgu varmācību.” „Nodokļu nasta bija ārkārtīgi grūta.”

²⁾ Guizot — I, XXIII; II

Gardiner — I 24, 49, 251, 311; II 22, 137, 200; III 322, 328.

rus un saņēma savās rokās preču apmaiņu; 3. iedzīvotājus aplika ar pārmērīgiem nodokļiem, kurus piedzina ļoti varmācīgi, uzliekot milzīgus naudas sodus; 4. izlaida piespiedu aizņēmumu, kuŗu uzkrāva bagātājiem un Londonas Sitijas aprindām, un 5. valdība ieveda vairākus monopolus

Ļoti plašos apmēros atsavināja emigrantu zemi un īpašumus, kā arī visu to personu, kuŗas jakobiņiem nebija pa prātam. Baznīcu īpašumu nacionalizēja. Ārkārtīgi plašos apmēros ar varu piedzina „maizi, lopus, linus, apavus“ u. t. t. Marseļā Barass piespieda 20.000 cilvēkus, lai tie katrs atdod 2 kreklus. Lionā Fušē apķīlāja privātiem ļaudīm piederošus zābakus un kurpes; izlaida rīkojumus, piemēram 10. novembrī, ar kuŗu pavēlēja nodot iestādēm astoto daļu no katram piederošo cūku skaita; ar citiem dekretiem nosacīja algas lielumu, ražojuumu cenas, racionalizācijas metodes; ieveda spaidu darbus un ar varu piespieda pierakstīties par strādniekiem. Tālāk nāca tā sauc. „maksimuma“ likums, 1793. g. 4. maijā un 30. septembrī; 1793. g. 19. un 23. augusta dekreti, 1793. g. 29. septembra, 2. oktobra, 24. novembra, 1794. g. 28. janvara dekreti; patvarīgi un nepanesami nodokļi un nodevas, — tas viss pierāda pieaugošu valsts iejaukšanos saimnieciskā dzīvē. Francijas revolūcijas laikā privatīpašuma neaizskarību gan pasludināja, bet nekad dzīvē neizveda¹⁾.

1848. g. revolūcijā notika tas pats, tikai citādā veidā. Sevišķi skaidri tas redzāms, kad ierīkoja nacionalās darbnīcas un mēģināja daudzas miera laiku saimnieciskas attiecības kārtot ar varu.

Valdības ierobežojošo funkciju izplatīšanās saimnieciskā dzīvē Parīzes komunas, Vācijas, Ungārijas un sevišķi 1917.—1922. g. Krievijas revolūcijas laikos nav vēl sevišķi jāpierāda. (Ir raksturīgi, ka nemieri Vācijā — 1923. g. augustā un septembrī — sākās taisni tāi laikā, kad pieņē-mās valsts iejaukšanās saimnieciskā dzīvē).

¹⁾ F. v. Hacke — Zusammenbruch und Aufstieg des französischen Wirtschaftslebens 1789—99. München, 1923—96, 109, 111. „Vispārī, tai briesmu pilnā laikā nebija neviena, kuŗam piederēja kaut sīks īpašums un kuŗš kaut vienu stundu varētu būt drošs par savu dzīvību un savu īpašumu.“

Privātpašuma iznīcināšana likumdošanas ceļā; zemes, fabriku un darbnīcu un mājas inventara nacionalizēšanas plašie apmēri; neierobežotās piedzišanas un atsavināšanas, pilnīga ražošanas centralizēšana un monopolizēšana; preču izdalīšanas un apmaiņas koncentrēšana valdības un valsts ieredzēto rokās; privātās tirdzniecības iznīcināšana; brīva darba attiecību un brīvas darba izvēles traucēšana; mantošanas tiesību atcelšana; spaidu darbu ieviešana; visu zemes iedzīvotāju pārvēršana par valsts vergiem, kuņiem jāstrādā valdības iestāžu uzraudzībā — visi šie Krievijas revolūcijas fakti (tāpat arī tas attiecas uz Bavārijas un Ungārijas revolūcijām) nav nekas cits, kā tikai parasto revolucionāro centienu pilnīgs izpaudums, kuņš, tomēr, citās revolūcijās tikai retos gadījumos parādas tik ekstrēmos, galējos veidos.

„Krievijas mēģinājums“ nodibināt komunistisku sabiedrības iekārtu, kuņš šķiet tik īpatnīgs, patiesībā ir tikai valsts despotisma visgalējākā forma (to var saukt arī par spaidu saimniecību). Pamatcēloņi, galvenie apstākļi — kuņš un bēds, — kuņi noved pie valsts iejaukšanās, Krievijā izpaudās pavisam neparastā, ārkārtīgā plašumā (7 gadus vilkā pasaules kuņš un pilsoņu kuņš, un līdztekus norisinājās otrs process: ļaudis kļuva vienmēr nabagāki). Tādēļ nav jābrīnas, ka pavisam neparastos apmēros attīstījās valsts iejaukšanās, kuņi Krievijā nosauca par „komunismu“, un kuņi vēlāk pats Leņins pārdēvēja par „kuņa komunismu“. Ja visu to ievērojam, tad varam tikai pabrīnēties par daudziem naiviem ļaudīm, kuņi domā un tic, ka šī ārkārtīgā despotiskā valsts iejaukšanās pilsoņu dzīvē esot jaunas un pilnīgākas sabiedrības iekārtas simbols. Ļaudīm, kuņi tā saprot un novērtē notikumus, patiesi, jābūt pārāk vienpusīgiem un viņu zināšanas, acīmredzot, ir bezgala šauras un niecīgas.

Ja redzām nofeikti pieaugam valsts iejaukšanos saimnieciskā dzīvē, tad nav ko pārsteigties, ka šī iejaukšanās sāk attiekties arī uz etisko dzīvi un pilsoņu savstarpējām attiecībām. Šajā ziņā nevar būt ne mazāko šaubu, ka tāda despotiska valsts iejaukšanās patiesi notiek: ikvienā revolūcijā tā ir ārkārtīgi skaidri saredzama. Diktatura ir nesaraucamām saitēm saistīta ar katru dziļi tverošu revolūciju. Tas ir ti-

kai otrās kategorijas jautājums, vai jārūnā par „balto“ vai „sarkano“, par individuālo vai kolektīvo diktaturu. Diktaturas valdību neierobežo nekādi noteikumi, viņai ir tiesības rīkoties pilnīgi pēc savas brīvas gribas un viņai ir arī pietiekoši spēcīga vara, ar ko aprobežot citu tiesības. Tāda ir patiesā diktaturas seja. Revolucionārā tiraniskā vara var atrasties vai nu Grieķijas tirānu rokās vai arī piederēt Romas diktatoriem un triumvirātiem, vai arī E. Marselam un Kabošam, Žižkam un Prokopam, Džonam fon Leidenam un Minceram, Kromvelam vai jakobiņiem, Blankam, Lui Blanam, Kosidiēram, Parizes komunai vai krievu komunistiem, — vienā ziņā visas diktaturas ir līdzīgas: viņas visas ar smagu roku nomāc, apspiež iedzīvotājus, nemaz nerēķinās ar pastāvošiem likumiem un tiesībām. Personas neaizskarības un brīvības normalie likumi un garantijas tiek iznīcinātas. Viņu vietā ievieš kara stāvokli, ar ārkārtējām tiesām (čeka, revolucionārie tribunāli, kara tiesas); ļoti daudzus pilsoņus nogalina vai sloga cietumos, visas agrākās garantijas ir atceltas. Kā jau esam šajā grāmatā sacījuši runas, preses un sapulču brīvības tiek atceltas. Ticības brīvība kļūst par fikciju pat tā saucāmo reliģisko revolūciju laikos (Anglijā, Čekijā). Mācības, audzināšanas, zinātnes, kā arī satiksmes brīvības ļoti stipri tiek ierobežotas. Mēs varam runāt par vienu cilvēku izturēšanās savstarpējo attiecību pusi vai par otru, visur redzam, ka ļoti lielā mērā pieņemams valsts iejaukšanās, spaidi un aizbildniecība, un visu pilsoņu neatkarība — izņemot valdošo grupu piekritējus un līdzskrējējus — tiek ļoti stipri ierobežota. Ir saistītas pilsoņu kājas un rokas. Viņš nav vairs neatkarīga personība, viņš padarīts par diktatora varas objektu. Visas varas koncentrēšana viena diktatora, vienas „comité de salut public“, Kromvela „valsts padomes“ vai krievu komunistu partijas centrālkomitējas rokās pierāda taisni to, ko sacijām. Visas valdības funkcijas atrodas nelielas grupas rokās: likumdošanas, administratīvās un tiesu varas funkcijas. Pie tādiem apstākļiem nemaz nav iespējams gaidīt taisnību vai atturīgu apdomību.

Ļoti plašu valsts iejaukšanos pierāda arī sabiedriskās dzīves militarizēšana revolūcijas laikos, kam seko pilsoņu kari. Visa sabiedrība pārvēršās par vienām lielām „kazarēm“; par armiju top visa tauta; valdība pārvēršās par

diktatoru, [kuŗš savu varu attiecībā pret sabiedrību izlieto pilnīgi pēc diktatora paŗa brīvas gribas.

Visas ŗis svarīgās parādības mūsu uzskatus padara neapstrīdamus un neapŗaubamus. Tāpat, kā mūsu rīcībā bija diezgan faktu, lai pierādītu mūsu uzskatu pareizību attiecībā uz saimniecisko dzīvi, tā arī attiecībā uz citām sabiedriskām saitēm pierādījumu krājums ir tik bagātīgs, ka grūti tos visus pat pievest; pietiks ar dažiem, kas ņemti seviŗķi no dziļi tveroŗo revolūciju apstākļiem, mūsu nolūkiem vairāk nevajaga. Pievērŗisimies Anglijas revolūcijai: 1. Normālo autoritatu vietā, kas bija koncentrēta ap tautas vietnieku un lordu namiem un ap karāli, sākumā visu varu savās rokās gūŗt neliela ļauŗu grupa, vēlāk Kromvels viens pats. „Kromvels, Irlons un Harisons valda padomē, bet padome valda valstī“, tā apstākļus raksturo „Lapsu medību“ autors. Vēlāk autokratija un vara bija koncentrēta Kromvela rokās, un tad viņa sasniedza augstāko pakāpi. 2. „Lai noturētu stingru politisku tiraniju, bija jāieved arī tiesību tiranija. Republikaniskais parlaments arī nekavējās to darīt.“ Kareivjiem ieveda kara tiesas; opozīcijai — seviŗķas tiesas. Visiem citiem — apcietināŗanas, izsūtīŗanas, cietuma reŗīmu, ņemaz nepūloties savus spriedumus un savu rīcību motivēt. „Parlaments cilvēku sirdis locīja ar teroru un nocīŗta galvas visiem, kuŗi gribēja būt apdomīgāki. Ja neuzpērkami tiesneŗi vilcinājās un negribēja ar spriedumu steigties, Kromvels tos atcēla, visam resoram par atceltiem ņirgājoties, un meta cietumos aizstāvjus un tiesneŗus, kā mēdza darīt tikai vīstumsākos neiespējamās nekautības laikos.“ Arvien vairāk pieņēmas patvarīgas, nepamatotas notiesāŗanas sistēma, kas ir tik raksturīga parādība visās revolūcijās. Spriedumus ņetaisa vis pēc likuma, bet pēc revolucionārās sirdsapziņas pavēlējumiem. 3. „Gandrīz jau no paŗa sākuma revolucionārā valdība aizsniedz politiskās tiranijas pēdējās robeŗas. Ikvienu, kuŗš nenostājās revolucionārās valdības pusē, atceļ no amata. Republikas ienaidniekiem atņem visas politiskās tiesības, un ŗie pilsoņi nu kļūŗt kā kādi heloti.“ 4. Preses brīvība iznīcināta, ieviesta stingra cenzura un citi ierobeŗoŗoŗi līdzēkļi, kuŗi daudzkāŗt pārspēj Karļa I bardzību. 5. Varētu likties, ka vismaz reliģisko brīvību ņeviens neaizskāra. Bet... „tā pati partija, tie paŗi ļaudis, kas veselu pusgadsimtu tik ņikni

cīnījās, lai tiktu pie reliģiskās apziņas brīvības, tagad, tikuši pie varas, vilcinājās un negrib šo brīvību dot trijām lielām un plašām grupām: katoļiem, brīvdomātajiem un anglikāņu baznīcai" (Guizot I, II, III; Gardiner — History of the commonwealth I—IV). Šo grupu piederīgos vajāja, meta cietumos, atcēla no amatiem, atsavināja viņu īpašumus, notiesāja uz nāvi. 6. Kā jau diezgan pietiekoši pierādīts, līdzīgi apstākļi bija arī attiecībā uz pilsoņu pašnolemšanās tiesībām un cienību pret nācijas gribu: to pierāda daudzskārtīga parlamenta atļaišana un viņa locekļu padzišana, kuŗus neieredzēja valdošā vara; Londonas situācija vēlēšanu izsludināšana par nederīgām; ievēlēto lorda majora un dažu pilsētas domnieku izsūtīšana; visu ieredņu izslēgšana no dienesta, kuŗi valdošai varai nepatika; milicijas ievēšana un ģenerāļa majora iecelšana, kuŗa uzdevums bija nomākt un apspiest opozīciju; milicionāri Anglijas monarķiski noskaņoto iedzīvotāju daļu uzlūkoja kā kādu savaldāmu baru. 7. Sapulču un biedrošanās tiesību ierobežošana, tāpat privatās satiksmes brīvības sašaurināšana, ko pierāda daudzās apcietināšanas; sapulču slēgšana un aizliegšana, teātru un citu izpriecas vietu slēgšana; izsūtīšana un aizliegšana uzturēties Londonā vai citās pilsētās; pavēles vecākiem, lai viņi aizliedz bērniem un kalpotājiem iziet no mājām, izņemot pārs stundas dienā; atļauja apcietināt un mest cietumā kuŗu katru aizdomās turētu personu u. t. t. 8. Attiecībā uz audzināšanas un domāšanas brīvību slāvikli raksturo nevien izdotsis preses likums, bet arī „universitāšu tīrīšana," neieredzēto rektoru un profesoru izdzīšana, viņu vietā ieceļot valdītas kandidātus.

Visi šie fakti nodod nepārprotami skaidru liecību, un pierāda, ka Anglijas revolūcijas laikā vairojās despotisms un valsts iejaukšanās pilsoņu attiecībās, kaut arī Anglijas revolūcija bijusi viena no mērenākām, lēnākām. ¹⁾

„Kaŗa un bada socialisma" vai arī valsts iejaukšanās

¹⁾ „Viņa (revolucionārā valdība) apsolija brīvību, bet patiesībā tā bija tiranu valdība," tāds ir Gizo kopējais slēdziens (Guizot, I 19). „Visiem ar zobenu rokās nekad nav iespējams ierīkot atjaunotās brīvības templi. Kā militārie, tā politiskie vadoņi godīgi vēlas nodibināt tautas valdību, bet viņi atrodas bistamā rīņķī, no kuŗa nekādi netiek ārā." Tāds ir Gardinera slēdziens. Gardiner — op. cit. I, 1.

raksturu ļoti skaidri var novērot Čekijas revolūcijā. 1. Visa zeme bija pārvērsta par bezgalīgām „kaļa nometnēm,” un valdība valdīja ar nežēlīgu stingrību. 2. Reliģija arvien vairāk nokļuva spaidu stāvoklī, viņa bija spiesta padoties izdotiem noteikumiem: utrakvisti vajāja un notiesāja uz nāvi katoļus, brīvdomātājus un taboritus; taborīti to pašu darīja ar utrakvistiem; un visus, kas piederēja pie citas ticības, vajāja un nonāvēja Žižka ar saviem piekritējiem. Sākumā gan pasludināja ticības brīvību, bet notikumi beidzās ar to, ka „visiem, kas piederēja pie citām ticībām, liedza mierīgas dzīves tiesības.” Tāda pati bija utrakvistu izturēšanās. „Nodibināja istu inkvizīciju: 50 vīrus, kuri bija pazīstami kā nepieņemīgi savas ticības aizstāvētāji, pilnvaroja vajāt visus, kas pieder pie citām ticībām un nepievienojās utrakvistu dogmām. Viņiem bija tiesība citu ticību piederīgos ieslodzīt cietumos vai arī nodot civilās varas iestāžu rīcībā. 3. Arī izglītības lietas atradās spaidu varā. 4. Domāšanas, runas un preses brīvības bija atceltas. 5. Tiesas sprieduma vietā sākās pilnīga patvarība. 6. Taborā spaidu normas ievēda pat attiecībā uz apģērbu, apģārbības līdzekļiem, nodarbošanos. 7. Tālāk redzam pilnīgu vēlētāju gribas ignorēšanu: tautas gribas vietā stājās brutāla vara (Denis — op. cit. 222, 239, 261, 265 ff, 281, 330, 278, 282).

Vēl skaidrāk šī despotisma izveidošanās saskatāma Francijas revolūcijā. Tur redzam; 1. Varas koncentrēšanos pavisam nelielas ļaužu grupiņās un Robespjēra rokās. 2. Šī neiedomājamā centralizācija līdzinājās *ancien régime* (vecā režīma) apstākļiem, un vēl pārspēja tos¹⁾. 3. Runas, preses, sapulču un biedrošanās brīvību pilnīgu iznīcināšanu visiem, kas nepiederēja pie valdošās partijas. 4. Visas zemes militarizēšanu. 5. Personas neaizskarības atcelšanu. 6. Ārkārtīgu tiesu ieviešanu kārtējo tiesu vietā. 7. Reliģiskas brīvības vietā stājās ticības vajāšana („Mums, konventam, ir tiesības reliģiju pārgrozīt”, tā domāja valdošās varas vīri). 8. Visu to vajāšanu, kam bija citāda politiska pārliecība. 9. Pašvaldības iznīcināšanu; tautas un vēlētāju gribas kļau

¹⁾ Sk. Tocqueville — *L'ancien régime et la révolution*, 1877. Visa otrā grāmata un trešās grāmatas trešā daļa. Taine — *La révolution III*. 1885. Nodaļa par jakobiņu darbības programmu.

ignorēšanu, piemēram, Nationalsapulces locēkļu padzišanu un notiesāšanu, pašvaldības iestāžu locēkļu vajāšanu u. t. t. 10. Domāšanas brīvības iznīcināšanu. 11. Dzīves vietas pārmainīšanas tiesību ierobežošanu u. t. t. Tās visas ir pazīstamas un neapstrīdamas parādības.

Bija taisnība H. de Sešlam, kad viņš lika priekšā „brīvības statujai aizklāt segu priekšā“, jo viņa, patiesi, bija aizsegta. „Revolucionārās varas ieviešanās visās privātās dzīves nozarēs; darba, satiksmes, īpašuma, ģimenes, izglītības, reliģijas, ētikas un jūtu apspiešana un nomākšana, — tāda ir jakobiņu progrāma un viņu praktiskā politika“ (Taine ibid. III 120. Sk. sējuma otrās grāmatas I un II nod. Tālāk Sorokina — Padomju tiesas vara, žurnālā Michigan law rev. XXIII).

Pat vistumšākos „vecā režīma“ laikos tiranija nebija tik liela, kā revolūcijas gados: nekad iedzīvotājiem, attiecībā pret valdību, nebija bijušas tik aprobežotas tiesības, nekad valdība nebija bijusi tik autokratiska, kā revolucionārās diktatūras laikā.

Un Krievijas revolūcijas laikā visas šīs parādības kļuva vēl skaidrāk saredzāmas. Tur redzam pilnīgu visu iedzīvotāju tiesību iznīcināšanu, neaprobežotu despotismu, un despotiskā vara atrodas šauras lielinieku grupas un viņas piekritēju rokās. Tāds ir skaidrs un nepārprotams stāvokļa raksturojums. 1. Visa vara centralizēta 5 vai 6 personu rokās — tie ir krievu komunistu partijas politiskā biroja locēkļi. 2. Runas, preses, biedrošanās un sapulču brīvības ir pilnīgi iznīcinātas. 3. Likumi un tiesas iznīcināti. Viņu vietā stājušies čekas un revolucionāro tribunālu patvarīgie spriedumi. 4. Visas tiesības pilnīgi pazaudētas, pat arī dzīvības tiesība. 5. Reliģijas brīvība atcelta. 6. Domāšanas brīvība iznīcināta, tiklīdz brīvā doma negrib piekļauties un padoties komunisma dogmam. 7. Patiesas un taisnīgas vēlēšanas iznīcinātas, tāpat arī pašvaldības iestādes. 8. Notiek apcietināšanas, notiesāšanas uz nāvi, izsūtīšanas, kādu sodu piespriež ikvienam, kurš negrib piekrist valdošās varas vīru uzskatiem un dogmām. 9. Īpašuma tiesības atceltas. 10. Dzīves vietas pārmainīšanas tiesības aprobežotas. 11. Ievesta tieša un netieša spaidu saimniecība. Izdotas pavēles par ģērbšanos, pārtikas līdzekļu iegādāšanu, dzīvokļiem, izglītību, nodarbošanās izvēli, mācību

pasniegšanu, pat par nakts mieram un darbam veltīto stundu sadalīšanu. Īsi sakot, redzam pilnīgu valdības despotismu, vislielāko centralizāciju, aizbildniecību no visām pusēm, vienā pusē neierobežotas regulēšanas tiesības, bet otrā visu tiesību zaudēšana; pilsoņus visi uzskata tikai par varas objektiem; atsevišķas personas padarītas par lellēm; vīriešus uzskata par nedzīviem priekšmetiem.

Tāda ir brīvība, kādu sniedz Krievijas revolūcija.

Es negribu vairs pievērsties vēl citu dziļi tverošu revolūciju apcerēšanai. Tomēr gribu uzsvērt, ka visas šīs parādības, lielākā vai mazākā mērā, ir saredzamas ikvienā no tādām revolūcijām.¹⁾

Tas, ko mēs jau sacījām, liecina, ka vienīgā brīvība, ko varam sagaidīt no revolūciju laikiem, ir — Ēģiptes vergu stāvoklis, kuŗi būvēja piramīdes vai arī austrumu despotisma nomāktos iedzīvotāju stāvoklis. Brīvība, ko patvarīgs despots atļauj saviem iedzīvotājiem, t. i. brīvība, kuŗu nesargā likums. Aiz šiem iemesliem jēdzieni „nikna, barga revolūcija” un „brīvība” man šķiet nevis līdzīgi savā nozīmē, bet gan pavisam otrādi — tie ir galīgi nesavienojami. No šī viedokļa Flobēram taisnība, kad viņš savā „Sentimentālā audzināšanā” saka, ka „katrā nesamierināmā revolucionārā ir paslēpies dzimis policists.” Ja tas arī izklausās pēc paradoksa, tomēr — tā ir.

¹⁾ Revolucionārās varas darbībai ļoti raksturīga ir revolucionārās valdības komisāru likumdošana, kas redzama viņu izdotā rīkojumā 1848. gadā, 12. martā. Pievedīsim šādus vārdus: „Kādas ir jūsu tiesības? Tās ir neaprobežotas. Kā revolucionārās valdības pilnvarnieki esat arī jūs tikpat revolucionāri. Jūs esat atbildīgi tikai savai sirdsapziņai. Jūsu pienākums ir vadīt ikvienu, tos piegriest revolūcijai. Nedrīkst ielaisties nekādos kompromisos, nekādos noņēmumos un solījumos.” Tās pašas domas vēl skaidrāk izteica Lui Blans. Sk. Gregoire III, 37.

„Parīzes komunā 1871. g. tikai tādēļ guva uzvaru, ka bez žēlastības apspieda savus ienaidniekus. Komunas valdība kļuva par istu tiraniju. Komunas locēķļi nepielaida ne visniecīgāko kritiku un apspieda, nomāca ikkatru neatkarīgāku vārdu. Viņi ķērās pie terora, cietumus piepildot ar visdažādākām aizdomās turētām personām un ķīlniekiem. Un kad izšķirošais brīdis bija klāt, tad viņi, visu savu varu izlietodami, mēģināja atriebties saviem ienaidniekiem. Visos viņu rīkojumos tika pieprasīta nedzirdēti asinskāra atriebība.” Gregoire IV, 411.

2. Saimnieciskās funkcijas.

1. Pirmā pazīme, ko mēs novērojam revolūcijas laiku saimnieciskās dzīves pārvērtībā, ir aizvien lielāka valsts iejaukšanās un aizvien mazāka pilsoņu neatkarība. Par šo pazīmi mēs jau runājām. 2. Revolūcija nevairāmi ved pie zemes ražības mazināšanās, pie vispārējas nabadzības, un ar to rada visas sabiedrības saimnieciskās dzīves postu. Tas ir revolūcijas iespaids galvenais panākums. Tam līdzī mēs atrodam citus sekundārus vilcienus. 3. Savos pirmos posmos revolūcija bieži vien mazina materiālās labklājības nevienlīdzību un visus dara vienlīdzīgus nabadzībā. Otrā posmā saimnieciskā nevienlīdzība vērsās aizvien lielāka un bieži vien tā pārsniedz pirmsrevolūcijas laiku saimniecisko nevienlīdzību. 4. Mēs jau noskaidrojām, cik pēkšņi norisinās stāvokļu maiņa starp bagātiem un nabagiem. 5. Šie iespaidi izpaužas samērā ar to, cik ilga un dziļa ir revolūcija. Ja revolūcija nav ilga un nav arī pārāk asiņaina, šiem iespaidiem var mazākas sekas būt.

Objektīvam spriedējam jāatzīst, ka taisni tādi ir revolūcijas panākumi, un nevis tie, ko viņa solīja, jo viņa solīja zemi, kur piens un medus tek. Sevišķi skaidri ras redzams 1917.—24. gada krievu revolūcijā.

Še minētie skaitļi rāda skaidru ainu. Pēc lielinieku statistikas padomju Krievijas rūpniecība, atskaitot Sibīriju un Turkestanu, ir caurmērā pelnījusi sekošus miljonus zelta rubļus:

1912	—	6059,2
1920	—	835,8
1921	—	870,0
1922	—	963,5 ¹⁾

Valsts ienākumi uz katra iedzīvotāja aprēķināti zelta rubļos:

				Procenti
1913	—	101 rublis un 35 kapeikas		100
1916/17—	85	" "	60	" 45,8
1921	—	38	" "	60 " 38,1 ²⁾

¹⁾ Pa jaunajiem ceļiem, III, 1923, 178 (krievu valodā).

²⁾ Prokopovičs III op. cit. 119.

Dažādu rūpniecības nozaru ražība pārskatama zemāk pievestā tabelē. Ja mēs 1912. gada ražību rēķinām uz 100 %, tad atrodam:

Dažādas rūpniecības nozares	1913	1918	1919	1920	1921	1922	No 1923. oktobra līdz 1924. martam
Ogles	100	42	29	27	31	34	60
Metalrūpniecība	100	12,3	2,6	2,4	3,0	3,9	—
Nafta	100	44	39	41	42	49	65
Dzelzs	100	0,2	—	1,6	1,6	2,2	14
Tekstilrūpniecība:							
Lini	100	75	45	38	25	46	49
Vilna	100	—	19	23	17	27	58
Kokvilna	100	—	6,2	5	7,4	17	—
Cukurs	100	24	6	6	7	— ¹⁾	— ²⁾

Lauksaimniecība bija tādā pašā „ziedošā” stāvoklī. Tas redzams no apsētās zemes platības un graudu ražas apmēriem un citiem ražojumiem padomju savienībā, aprēķinot miljonu desetinās:

1909.—13.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	1919.	1920.	1921.	1922.	1923.	1924.
83,5	88,5	85,1	87,2	78,2	—	—	62,3	54,9	42,2	59,3	69,0
53,9	53,1	72,3	60,1	49,7	44,1	38,3	38,7a	31,1	30,8	42,2	
62,3	65,4	87,1	71,7	57,7	47,6	34,3	32,7b	Caurmērs			
50,7	39	64,4	45,7	44,4	36,0	35,5	28,5c				

a) Raža uz desetinu pēc viena puda rudzu

b) Ziemas kviešu raža uz puda desetinā

c) Vasaras kviešu raža uz puda desetinā.

Šis Krievijas lauksaimniecības sabrukums (pirms kara tā izveda 650,000,000 puda) 1921.—22. g. to noveda trūkumā un badā un kanibalismā. 1924.—25. g. pēc padomju valdības datiem badu cieta septiņi miljoni krievu. Revolūcija krievu tautu nebaroja vis ar vīstu cepeti, bet ar viņas pašas bērnu gaļu.

Tāds pats stāvoklis bija citu lauksaimniecības ražojumu produkcijā:

¹⁾ Saimnieciskā uzbūve, № 2, Maskavā 1923, 34 (krievu žurnāls).

²⁾ „Izvestija”, 28. maijā, 1924.

	1914.	1916.	1920.	1921.	1922.
Lini : apsēti lauki tūkstots desetinās	1311	945,5	321,1	292,3	347,1
Raža : tūkstots pudos	24083	14722	4500	5500	—
	1915.	1916.	1921.	1922.	
Kokvilna ; tūkstots desetinās	520	578	130	52	
Raža :	—	15 milj.	—	600—700,000	
	1916.	1918.	1920.	1921.	1922.
Tabāks ; apstrādāti lauki tūkstots desetinās	6750	2967	537	221	?
Raža : tūkstots pudos	69,0	28,28	7,66	2,76	5,9

	1914	1922
Cukurbietes : iesēti lauki tūkstots desetinās	683,4	159,2
Raža	75,660	9131 ¹⁾

Sugas lopu skaits, samērā ar pirms revolūcijas gadiem, samazinājās par 40—50 %.

Arī satiksmes dzīve iznīka. Pirms revolūcijas Krievijai piederēja 19,000 lokomotīves un 437,000 vagonu. Bet tagad vairs tikai 7000 lokomotīves un 195,000 vagonu, un tie paši bojāti. 1913. gadā katru dienu piekrāva 31,000 transporta vagonu ; 1923. gadā vairs tikai 11,500 ²⁾.

Revolūcijas laikā izpostīja 3650 dzelzsceļa tiltus un kādus 20 % no visām staciju ēkām.

Valsts finansu stāvoklis grūti aprakstams. Papirnaudas apgrozības skaitļi ir šādi :

Aprēķināts miljonu rubļos :

1. janvārī	1917	9,2
	1918	27,3
	1919	61,3
	1920	225,0
	1921	1168,6
	1922	17539,5
	1923	3138704,5
Maijā	1923	6076000,0
Septembrī	1923	171000000,0

¹⁾ „Ekonomiķeskaja Žizn”, № 172, 2. augusta 1923. g.

²⁾ „Izvestija” № 186, 21. aug. 1923. g.

Papīrnauda zaudē savu vērtību sekošā kārtībā: ja 1913. gada cenas mēs salīdzinām uz 1, tad revolūcijas gadu cenu saraksts ir šāds :

1. janvārī	1917	3,8
	1918	23,3
	1919	230,0
	1920	3136,0
	1921	26500,0
	1922	182753,0
	1923	19775000,0 ¹⁾

Ja nu mēs šīs papīrnaudas sumas aprēķinām tā sauktos „preču rubļos“, mēs par tiem iegūstam šādas vērtības :

Miljonu rubļos :

	1921	1922	1923
Janvāris	44	96	101
Februāris	44	67	106
Marts	37	54	116
Aprīlis	40	42	104
Maijs	49	35	114
Junijs	42	51	—
Julijs	37	69	—
Augusts	43	94	—
Septembris	56	128	30
Oktobris	71	144	—
Novembris	80	117	—
Decembris	96	106	—

Darba algas pēc lielinieku statistikas proletariāta diktatūras laikā bija šādas, ieskaitot uzturu, dzīvokli u. t. t.

1913—17	22	rubļi mēnesī
1918	8,99	” ”
1919	6,77	” ”
1920	7,12	” ”
1921	6,95	” ”
1922	8,22	” ” ²⁾
1923	17,32	” ”

(Maskavas strādnieku algas bija lielākas).

¹⁾ Prokopovičs — 209, „Ekon. gazeta“ № 2, Vēl sk. Rostvorovska — Jaunās saimnieciskās politikas krīze, 1923 (krievu valodā),

²⁾ „Ekonomičeskaja Žizn“, 1922, № 264. — Prokopovičs — op. cit. 135. — „Izvestija“ 28. 5. 1924.

Istenībā tās bija vēl zemākas. Pat šie skaitļi skaidri rāda revolūcijas „svētīgo” iespaidu. Viņas iespaids uz zemniekiem bija vēl briesmīgāks; salīdzinot ar pirmsrevolūcijas gadiem, tā viņus iedzina trīskārt, pat četrkārt lielākā nabadzībā. Četri pasaules kaķa gadi izpostīja nesalīdzināmi mazāk, nekā četri revolūcijas gadi. Un sekas bija tās, ka Krievija iegrīma vispārējā nabadzībā, trūkumā, kanibalismā, un piedzīvoja miljoniem krievu pilsoņu iznīcināšanu. Bet varbūt tā bija tā maksa, kas bija jāsamaksā par materialās vienlīdzības iegūšanu? Par privatīpašuma atcelšanu? Par ražošanas līdzekļu komunistizēšanu? Par izmantošanas iznīcināšanu un bezdarbnieku armiju izzušanu? Diemžēl nē! No 1918. līdz 1921. gadam nabadzībā visi bija vienlīdzīgi. No 1922. līdz 1924. gadam bija redzama masu nabadzība un sīkas grupas greznība; bija redzams tikai bezdarbs — vairāk, nekā pusotra miljona bezdarbnieku — tikai kapitālisma negatīvās puses, izmantošana, nevienlīdzība, nacionālās rūpniecības iznīcināšana (kādēļ 1923. gadā radās deficīts par kādiem 400,000,000 zelta rubļu), baznīcas īpašumu izlaupišana un privāto ļaužu izšķērdība, — vārdu sakot: ne komunisms, ne veselīgs kapitālisms, tikai bads, nabadzība, izmantošana un privatīpašuma instinktu jaundzimšana. Rezultāts ir skaidrs. Lai revolūcijas bruņinieki dzied tai slavu. Es personīgi neredzu nekādu iemeslu to darīt.

Kāda šajā ziņā ir aina, ko rāda citas revolūcijas? Varbūt, tā nav tik drausma. Bet viņai vispārējais raksturs ir līdzīgs. Neviena revolūcija nevar dižoties, ka viņa būtu uzlabojusi un pacēlusi darba šķiras dzīves apstākļus; ka tā būtu ilgstošā formā izlīdzinājusi materiālo bagātību; ka tā būtu mazinājusi sviedrus; ka tā būtu atrisinājusi „strādnieku posta” un privatīpašuma problēmu.

Apcerēsim Ungārijas un Vācijas revolūcijas 1918. gadā. Viens no Ungārijas revolūcijas vadītājiem, profesors Varga, bijušais Ungārijas nacionālās labklājības padomes prezidents, viņas iespaidu apraksta skaidri un noteikti savā grāmatā: „Proletariskās diktaturas saimnieciski-politiskās problēmas”, Vīnē, 1921. g. Mēs redzam krievu revolūcijai līdzīgu ainu. Tikai maigākā formā, jo komunistiskās revolūcijas eksperiments tur nebija tik ilgs. Vācu revolūcija drīzāk bija „sīk-pilsoniska” un ne tik dziļi iesakņota; tādēļ viņas postošais

iespaids nebija tik dziļš un lielā mērā tas bija Versaļas miera rezultāts. Parīzes revolūcijas iespaids (1870.—71.) šajā ziņā ir jau diezgan pazīstams. Šī revolūcija padziļināja saimniecisko krīzi; Parīzes un Francijas iedzīvotājiem bija no viņas jācieš, kad viņu stāvoklis pats par sevi jau bija diezgan apdraudēts. Šīs revolūcijas rezultāts bija bads, slimības, ļoti lieli mirstības skaitļi, rūpniecības un tirdzniecības pamirums un bezdarbs¹⁾

Līdzīgs bija arī 1848. gada revolūcijas iespaids. Tā sākās ar mēģinājumu palīdzēt bezdarbniekiem un organizēt nacionālās darbnīcas; bet viņa tomēr nespēja šo problēmu atrisināt. Citi viņas radītie līdzekļi tikai izpostīja tautas saimniecības dzīvi, valvoja nabadzību un bezdarbnieku skaitu.

1848. gada revolūcijas iespaidu uz ražošanu var redzēt no šādiem skaitļiem:

	1847.	1848.	1849.	1850.
Labības raža hektolitru miljonos	97,6	88	91	88
Naftas rūpniecība tonnu miljonos	5153	4000	4049	4434
Dzelzslietuvju ražība	592	472	414	405
Cukura ražošana	523,7	481	500,7	597,6
Kokvilna un līnī tūkstots kilogramos	47,191	44,759	63,903	59,272
Arējā tirdzniecība miljonu frankos	2,339	1,644	2,291	2,555

„Kopš deviņpadsmitā gadsimta sākuma Francija nekad nav piedzīvojusi tik nemierīgus gadus, kuŗi būtu atstājuši tik nelabvēlīgu iespaidu uz rūpniecības un tirdzniecības attīstību, kā stāvoklis no 1848. līdz 1851. gadam. Revolūcija izpostīja visu kredītu. Izdevumi pēkšņi pieauga. Ieņēmumiem nevairāmi bija jāsamazinas.“ Pažē raksta: „Nauda no valsts kases plūst kā ūdens caurā robā. Nedēļas laikā mums pienāks bankrots.“ 23. februārī piecu procentu obligācijas pārdeva par 116 frankiem un 10 santimiem. 7. martā tās bija jau nokritušas uz 89 frankiem un drīz jau uz 55 franki. „Piespiedu maiņas kursu ievada tāpat, kā jaunus nodokļus.“ Tauta sajuta maizes trūkumu; nebija ne kredīta, ne tirdzniecības, ne rūpniecības. „Bezdarbnieku skaits pieauga aizvien lielāks.“ (Greguārs III.)

Vācijas stāvoklis 1848. gada revolūcijā bija tāds pats. Berlīnē „ielas bija apaugušas ar zāli; mājas palika neapdzīvotas; pārtikas krātuves vēl bija preču pilnas, bet tām

¹⁾ Gregoire — VI 307, 317, 409.

nebija pircēju; strādīgiem pilsoņiem nebija darba un peļņas; godīgi amatnieki kļuva nabagi."

Nekā nezaudēja, bet drīzāk ieguva tikai zemnieks. „Strādnieki bija savās gaidās vilušies; sūkumi, ko viņiem deva valsts un citi sabiedriskie darbi, bez šaubām nevarēja grozīt strādnieku materiēlos apstākļus.” (Sk. Blosu — op. cit. 326, 403, 280 u. c.). Revolūcija, vai nu tā ir proletariska vai pilsoniska, vispirms un visstiprāk atdarbojas uz revolucionāro strādnieku šķiru.

„1830. gada revolūcija vairoja tirdzniecības krīzi. Visi pasākumi bija bez apgrozības. Strādniekiem nebija darba.” (Sk. Levasseur — op. cit. II, 5).

Par 1789. gada revolūcijas iespaidu būtu lieki vēl runāt. Tas ir jau pazīstams un ir ļoti līdzīgs krievu revolūcijas iespaidam. Vispārējā nabadzība (zemnieki no tās cieta mazāk, nekā citas šķiras), rūpniecības, finansu un tirdzniecības krīze, naudas vērtības mazināšanās, strādnieku posts, bads, lielie mirstības skaitļi, materiālās nevienlīdzības pieaugums (kopš 1793. gada) un vēlreiz bads —, tas viss jau ir diezgan labi zināms. Arī šie strādnieki un amatnieki bija revolūcijas galvenie upuri; līdzī darbam viņi zaudēja visas tiesības: sapulču, streika un vēlēšanu tiesības.

„Viss bija izrauts no saknēm un izpostīts”, raksta La Reveijērs pats. „Vispār, sākot ar izpostītiem ceļiem un beidzot ar sagrautiem namiem, visapkārt tikai drupas: tukšās viesnīcas uz lauku lielceļiem, apmulsušās cilvēku galvas, tukšā valsts kase un izvirtusē morale”¹⁾.

„Bezcerību haoss finansu dzīvē, pasakaini dārgs kaļš, bēdīgi agrārie apstākļi, tirdzniecības krīze, pārtikas trūkums, dzīves dārdzība un sakautās tautas zeme, kas kūp vēl asinīs”, tāda ir šī aina. Simts papīra franki noslīdējuši (no 1789. līdz 1796. gadam) uz 3 šiliņiem un 7 pensiem. Vēlāk izlaida citus maksāšanas līdzekļus, bet arī to vērtība krita tikpat ātri. Arī šie „revolucionārā likumdošana centās realizēt sabiedrisko vienlīdzību, konfiscējama garīdzniecības un aristokratijas īpašumus. Bet savu mērķi tā nerasniedza.

¹⁾ Madelin — II. 164, 219. — Levasseur — Hist. II, pirmā grāmata. — Tarlē — Strādnieku šķira Francijā revolūcijas laikā, I un II, — un vēl Tēna, Mišlē, Tokvila un citu darbi.

Vienīgais rezultāts bija jauna pārkārtošanās. Ātrā steigā tika saraustas jaunas bagātības.¹⁾ Ja Francijai vēlāk izdevās atkal sasniegt savu saimniecisko labklājību, par to viņai visvairāk jāpateicās Eiropas un citu zemju aplaupīšanai kara gaitās.

Anglijā revolūcijas periodā novērojama tāda pati aina. Pilsoņu karš un armijas pieaugšana aprija visus zemes ienākumus; iznīcināja rūpniecību, tirdzniecību un finanses; vairoja nabadzību un badu. Republikāniskās valdības finanses nonāca bēdīgā stāvoklī. Izdevumi 1651. gadā sasniedza 2,750,000 mārciņu lielu skaitli, tas nozīmē: trīsreiz lielāku budžetu, nekā bija Kārļa I budžets 1635. gadā. Ienākumi mazinājās. Un rezultāts bija ilgstošs deficīts un tādēļ nodokļu pieaugšana, privatīpašuma un labklājības pagrimšana, un tukšās valsts kases pildīšanai bija jāpārdod pat gleznas un baznīcu dārgumi. (Sk. Gardinera — Valsts vēsturi, I, 39, 86; II, 21, 187, 200, 211, 312; III, 56, 238, 257; VI, 254). Un mēs redzam arī tautas saimnieciskās dzīves drupas, vispārēju trūkumu un nabadzību (1649. un citos gados).

Un revolūcijas rezultāti bija šādi: tautas intereses angļu revolūcija neievēroja; reliģiskā un politiskā revolūcija nostiprināja tikai muižnieku intereses. „Nabadzīgāko šķiru stāvoklis līdz septiņpadsmitā gadsimta beigām bija nožēlojams.” — „1696. gadā iedzīvotāju ceturtā daļa bija nabagi un trūkcūcietēji.”²⁾

To pašu ainu rāda franču revolūcija četrpadsmitā gadsimta beigās un piecpadsmitā gadsimta sākumā. Tā ir vispārēja posta aina. Bads un nāve. Un turklāt „Parīzes amatnieki pēkšņi zaudēja savas vērtīgākās privilēģijas, savas senākās tiesības un savus ievērojamākos vadoņus.”³⁾

Pēc husitu sacelšanās „čeķu iekarotāji neieguva nekādas sevišķas privilēģijas savai nacionalai un sabiedriskai dzīvei”. (Vēbers, VIII).

¹⁾ F. v. Hacke — Francijas saimnieciskās dzīves sabrukums un atzēlums no 1789. līdz 1799. gadam, — Minchenē, 1923, 87.

²⁾ Bernšteins — Komunistiskās un socialdemokratiskās tendences XVII gadsimta angļu revolūcijā. — Modernā socialisma priekšgājēji, II.

³⁾ Levasseur — I, 518.

Jau no 1425. līdz 1426. gadam „pauperisms pieņēms baigos apmēros. Senākā labklājība bija zudusi. Sveši tirgotāji neiedrošinājās iebraukt zemē, kur plosījās mežonīgas kaislības. Daudzas pilsētas bija drupās sagrautas. Pār badā mirstošām un iedzīvotāju atstātām pilsētām valdīja Praga. Uz laukiem nabadzība bija vēl nomācošāka. No drošības vairs nebija ne jausmas. Draugi un ienaidnieki, vāci un čeki, utrakisti un taboriti dedzināja pilsētas, postīja ražu, prasīja nodevas. Kad zemnieks bija atdevis savus pēdējos grašus, nāca jaunas kaķakalpu bandas un zemnieku apsūdzēja, ka tas noslēdzis mieru ar ienaidnieku; zemniekam atkal glābiņš bija jāmeklē visādās nodevās, lai atpirktos ar naudu; ja viņš to nedarija, viņu gaidīja nāve. Visvairāk cieta nabagie.“ Un tādēļ zemnieki bēga no savu ciematu drupām; viņi bēga mežos un pilsētās, bet arī tur viņi gāja bojā, jo nevarēja atrast ne darbu, ne maizi.

Revolūcijas sākumā bija proklamēta īpašuma vienlīdzība; privatīpašumu atcēla. „Kā šis komunizēšanas rezultātu mēs redzam: pasivitāti, slinkumu un drīz arī pauperismu un pagrimšanu nabadzībā“. Tādēļ drīz sākās atgriešanās pie privatīpašuma: pirmais solis uz to bija „nodoms īpašuma tiesības tikai aprobežot, nevis iznīcināt“ (husitu „jaunā saimniecības politika“). Drīz tika sperti tālāki soļi tajā pašā virzienā un tas viss „beidzās ar to, ka atsavinātās bagātības no pirmo īpašnieku kabatām pārgāja jauno īpašnieku kabatās“. Un tādēļ „labums tur bija tikai bagātniekiem un aristokrātiem. No visiem sakrātiem labklājības apcirkņiem, kuņus izsvieda tirgū, zemnieku un strādnieku rokās nāca tikai niecīga daļa“. Bet arī to viņi drīz zaudēja. Beidzot privatīpašums bija pilnīgi atjaunots, un šis process savienojās ar milzīgu nevienlīdzības pieaugumu materiālā un arī citā ziņā, un feudālie kungi un arī jaunā aristokrātija zemnieku iedzina nabadzībā un verdzībā¹⁾.

Romā „finansu stāvoklis kļuva daudz grūtāks, kad izcēlās revolūcija“. „Revolūcijas briesmīgais ugunsgrēks izpostīja finanses“. Nabadzība vērtās aizvien lielāka. 105. gadā „Romā pilsoņi nevarēja vairs saskaitīt gandrīz ne divi tūkstoši pārtikušu ģimeņu“. „Brīvdzimušo proletariešu stā-

¹⁾ Denis — 346, 263, 240, 284, 288.

voklis gandrīz nebija labāks par vergu stāvokli". „Lauku iedzīvotāji bija izpostīti. Mazās, brīvās saimniecības sabruka. Vergu skaits ievērojami palielinājās un to ilgu laiku vairoja „brīvdzimušo provinces iedzīvotāju masas" (Momsens, II).

Tas viss tā notika neraugoties uz iekāpoto zemju neaprobežotu aplaupīšanu un neraugoties uz provinču apspiešanu. Tas nekavēja plaši attīstīties materiālai nevienlīdzībai, kuŗa Gesara laikā Romu „pārvērtā par miljonāru un ubagu republiku" (Momsens — III, II).

Es jau citēju Ipuvēra vārdus, kuŗi attēloja postošo nabadzību un badu, pakāpenisko saimnieciskās dzīves sabrukumu revolucionāros laikmetos Eģiptē.

Arī šē „atkārtojas vēsture". Revolūciju principiēlie rezultāti dažādos laikmetos un dažādās tautās ir līdzīgi. Apstākļi, kas pie tā noved, ir šādi: 1. Cilvēka enerģijas novēršana no radoša darba un no sekmīgas cīņas ar dabu. 2. Iznīcības posta milzīgais spēks, kas nevairāmi savienots ar revolucionārām cīņām. Jo pilsoņu kara karstumā bez žēlastības tiek postītas pilsētas un lauki, zemes īpašumi un fabrikas, ražošanas līdzekļi, visas sabiedrības kapitāla pamatformas. 3. Milzīgie izdevumi par armijas un birokrātijas uzturēšanu, un par pilsoņu kara. 4. Pilnīgs garantiju trūkums par īpašumu un darba ražojumiem, un šis trūkums laupa dziņu uz ražīgu un intensīvu darbu. 5. Darba dziņas iznīcināšana, slinkuma attīstība, ko nevairāmi rada revolūcija. 6. Laupīšanas, neierobežotas atsavināšanas, nacionalizēšana un nivelējošā revolūciju politika arī nevairāmi zudina dziņu uz veselīgu darbu un centību. 7. Ja revolūcijas faktiski iznīcina privātipašumu un komunizē ražošanas un pārtikas līdzekļus, ja plaši izplatās materiālās vienlīdzības princips — kā tas notika pēdējā Krievijas un Ungārijas revolūcijā un arī Husa un Mazdaka revolūcijās — tad darba spējas un produktivitāte mazinas katastrofiski. Šāda socializēšana un nivelēšana savā tālākā attīstībā sola laurus slinkumam un neapdāvinātībai, un visādi apgrūtina enerģisku darbu un soda katru pašierosmi. Ja ikvienam dod vienlīdzīgu labvēlību, tad slinkis, kas ir drošs, ka savu tiesu viņš saņems, top vēl slinkāks; strādīgais un centīgais cilvēks, kam zūd pēdējā ticība ievākt sava darba augļus, gluži dabīgi vairs negribēs savu enerģiju veltīgi tērēt darbā, kas labumu dod arī slin-

ķim. Ražība mazinās; nabadzība vērsās aizvien jūtāmāka un revolūcija savā dziņā iznīcināt privātās, individualistiskās sistēmas trūkumus, bieži vien līdzīga lauciniekam, kuŗš nokauj vīstu, kas dēj olas. To mēs piedzīvojam Krievijas un Ungārijas revolūcijās. Tiklīdz zemniekam sāka atņemt visu, atskaitot to, kas „nepieciešams dzīves minimumam”. Zemnieks savu apstrādājamo lauku platību arī samazināja līdz minimumam. Tiklīdz visiem strādniekiem sāka maksāt vienādas algas starpība starp augstāko un zemāko algu 1918. gadā bija tikai 175 pret 100), centīgie un enerģiskie strādnieki vairs nestrādāja un savu laiku pavadīja bezdarbībā. Kādēļ lai strādājam, ja mūsu darbs nepelna algu?” Bet tiklīdz 1921. gadā šo vienlīdzības principu atcēla un nodibināja premijas par ražīgāko darbu un ievēda arī akorda darbus, ražīgums vēl pastāvošos pasākumos tūdaļ uzplauka. Ja cilvēki būtu „eņģeļi” un tikpat sajūsmināti strādātu kāda „kategoriska imperatīva” vārdā, cik sajūsmināti viņi to dara paši savu interešu labā, tad rezultāti nebūtu vis tie paši. Mēs redzējam, ka cilvēks ir ļoti tālu no eņģeļa, ja viņam laupa personīgo dziņu, viņš vairs nestrādā. Tas piepildījies visās revolūcijās, kuŗas centušās realizēt saimniecisku nivelēšanu un socializēšanu. Mazākā mērā tas pats noticis visās citās revolūcijās, jo šī „valsts iejaukšanās” un „nivelēšanas” tendence tā visām vienkopēja, lielākā vai mazākā mērā. 8. Aizvien lielākā valsts iejaukšanās revolūciju laikmetos arī pa citu ceļu ved pie vispārējas nabadzības. Vispirms tādēļ, ka valsts monopola princips stājas sacensības principa vietā; un arī tādēļ, ka privātā uzņēmēja, iniciatīves vīra vietā, kuŗu dzen peļņas cerība un riska bailes, nāk valsts ierednis, nāk birokrāts, kam šīs dziņas nav (jo viņam ir noteikta alga); bieži vien viņš ir nepiemērots un arī nespējīgs saimnieciskam darbam, kas viņam jādara. Un tā mēs redzam ieredņa „oficiālo” attiecību pret saimniecisko darbu, kur vajadzētu būt uzņēmēja enerģiskai darbībai; rosinošas sacensības vietā mēs redzam postošo monopolu; apdāvinātības vietā birokrātiju; mēs redzam, ka posteņos, kas prasa iedziņtas spējas, gluži patvaļīgi, iecel nespējīgus ieredņus; mēs redzam formalismu ar bezgala apgrūtināšu birokrātisku sarakstīšanos, komisiju, apakškomisiju apspriedes, kur vajadzētu būt atsevišķā cilvēka ātrai un izšķirošai gribai. Te lieki būtu pie-

rādīt, ka tāda rīcība nevairami (dažus izņēmumus atskaitot) zudina ražību un rada „rutini“ un „ķiniskas ceremonijas“; tā kaitē darbam, veltīgi to sadārdzina un visu zemi dzen nabadzībā¹⁾. 9. Revolūcijas laikmetos valsts iejaukšanās negatīvās puses ir vēl daudz spilgtākas jauno vadoņu nespējības un nelaimīgas ieredņu izvēles dēļ; tiem bieži vien nav ne mazākās jēgas par to, ko viņu amats no tiem prasa. 10. Un beidzot šis rezultāts ir vēl ļaunāks tās milzīgās ieredņu armijas dēļ, kādu prasa valsts iejaukšanās. Krievijā, kā jau minēts, šī armija ietvēra kādus trīsdesmit procentus no visiem iedzīvotājiem. Austrijā no 1918. līdz 1919. gadam tā prasīja sesto daļu no visiem iedzīvotājiem. Te jāliek vērā, ka katra ieredņa darbību kontrolē divi un pat vairāki organi. Šāda ieredņu armija ir milzīgs balasts, tā ir kā trans, kas barojas no citu iedzīvotāju darba.

Ar visiem šiem motīviem pilnīgi pietiek, lai izskaidrotu, kādēļ revolūcijas, sevišķi socialās revolūcijas, tautas nevairami dzen nabadzības un bada postā. Un sevišķi pēc Krievijas un Ungārijas baigā piedzīvojuma tie rāda, ka šādi pārmērīgas valsts iejaukšanās un dedzīgas radikālas niveļēšanas noteikumi uz papīra gan izskatas ļoti jauki, bet reālā dzīvē ir liktenīgi vismaz tikmēr, kamēr cilvēce nav pacēlusies līdz eņģeļa stāvoklim.

Socialisti un komunisti un arī visi citi valsts iejaukšanās piekritēji darītu labi, ja to visu pārdomātu. Viņu sociālā posta iznīcināšanas programmas pašā pamatā atšķiras no visa tā, ko viņi sākumā mums sola. Tāds vismaz ir Krie-

¹⁾ „Visas šīs valsts iejaukšanās negatīvās puses ļoti noteikti apstiprina Krievijas revolūcijas fakti. Kuņi bija tie pasākumi, kas deva vismazāko peļņu? Tie, kas bija nacionalizēti. Kur darba ražība bija vismazākā? Arī šajos uzņēmumos. Kur valdība neaprobežota birokrātija? Atkal turpat. Lai dabūtu atļauju naglu mārciņas pirkšanai, bija daudzas stundas jāskraida no vienas iestādes uz otru, jāiesniedz lūgumi un jāmeklē labvēlīga atļauja. Šīs bezgalīgās sarakstišanās plūdos patērētais papīrs un skraidīšanā nodrāsto kurpiņu āda, bez šaubām, maksā daudz vairāk, nekā visa naglu mārciņa. Tas, kas pats to nav piedzīvojis, ar lielām pūlēm varēs iedomāties briesmīgo birokrātismu, darba nespējību un laika zaudēšanu, ko mēs piedzīvojam Krievijā. Tādēļ nav jābrīnās, ka paši komunisti beidzot nolēma šo aplamāko no visām aplamām sistēmām likvidēt. Sk. bezgala daudzos faktus P. Maslova grāmatā — Socialistiskās pasaules problēmas, 1921 (krievu valodā).

vijas piedzīvojums un arī citās zemēs un senākos laikos tas nav bijis citāds. Bet mans nolūks nebūt nav pievērst „neticīgos“, kuŗus apmājušas viņu pašu kaislības. Vislabāk lai tas, kas to netic, pats piedzīvo universālu valsts iejaukšanos: tad viņš ticēs, un par to nevar ne mazāko šaubu būt. Bet varbūt, tad jau ir par vēlu!

3. Sabiedrības garīgā dzīve.

Mēs jau apskatījām vispārējās pārgrozības revolūcionārās sabiedrības psiholoģijā. Tagad mēs gribam aprakstīt pārmaiņas, kas rodas tanī notikumu apjomā, ko var apzīmēt par „sabiedrības audzinošo, kultivējošo sistēmu“ vai arī — „nosacīto ieradumu audzināšanas sistēmu.“

Skolas, grāmatas, priekšlasījumi, laboratorijas, laikraksti, žurnāli un t. t., pieskaitāmi tiem sabiedriskiem iestādījumiem, kuŗu uzdevums uzņemt, izplatīt un padziļināt cilvēces pieredzi. Ar viņu palīdzību vienas paaudzes pieredze pārīet uz nākošām, un atsevišķa cilvēka zināšanas top zināmas citiem. Šī sistēma aptver zināšanu, ideju un ticējumu cirkulāciju viņu kopībā. Kāds tad ir revolūcijas iespaids uz šo sistēmu? Kāds viņas iespaids uz sabiedrības garīgo dzīvi?

Šīnī ziņā revolūcija darbojas kā līdzeklis, kas palīdz mums noskaidrot starpību starp „maldu (pseido) zinātni“, „maldu pieredzi“ un patieso zināšanu un pieredzi.

Indivīda un sabiedrības garīgā „bagāžā“ neietilpst vienīgi zināma suma „izglītības“ vai tādu faktu zināšanas, kas pārbaudīti ar loģikas un pieredzes palīdzību. Jēdzienos „zināšana“ un „izglītība“ ietilpst: teorijas, spriedumi, uzskati un ticējumi, kas bieži vien maldīgi un nav faktu un pieredzes pamatoti, bet ko atsevišķi indivīdi vai masas pieņemusi kā „patiesību“ līdz pirmajam nopietnās pārbaudes brīdim. Šie pieņēmumi var pastāvēt kā neapstrīdama patiesība. Tādas, piemēram, ir daudzās politiskās un sabiedriskās ideoloģijas, kas sakās atradušas jaunu pilnīgu sabiedrības iekārtu un „īstos“ ceļus viņas sasniegšanai.

Tikko šīs ideoloģijas sastopās ar realo dzīvi, viņu trūkumi top arvien redzamāki. Revolūcijas, pēc kuŗām tās tiecās, un notikumi, kas uz viņu pamata tur nobriest, bet kas izrādās pilnīgā pretrunā gaidītiem, parāda pieredzē

visu viņu maldīgumu, utopismu, metafizismu un nederību. Viņu neīstais raksturs noskaidrojas; pazūd arī viņu šķietāmi zinātniskie pamati; viņu „zinātne“ pierādās par „maldu zinātni“. Reizē ar to šis pats revolūcijas *experimentum crucis* gluži negaidot parāda daudzu tādu ideju pareizību un pamatotību, ko revolucionārā ideoloģija bija tēlojusi kā „māņus“ un aizspriedumus.

Nav jāpiemin, ka tāds izlases un pārbaudes process, kāds šinī ziņā notiek ar revolūcijas starpniecību, pilnā mērā minams kā pozitīva parādība. Šis process pārvērš revolucionāros periodus „visu vērtību pārvērtēšanas“ laikmetos, un mēs novērojam lielas pārmaiņas sabiedrības ideoloģijā un garīgā saturā; katastrofalu izplatīto ideju sabrukumu, bet dažu „pārdzīvoto“ ideju jaunatdzimšanu. Bez visa tā revolūcija pati (direkti, bet ne indirekti) ir ārkārtīga dzīves skola, kas sniedz mums lielas mācības un daudzējādā ziņā noved pie bagātākiem, dziļākiem pieredzējumiem. Ar to arī izskaidrojams, kāpēc vesela rinda atradumu un izdomājumu bieži vien saistas ar revolūcijas laiku vai viņa iespaidu.

Par nožēlošanu šos abus labvēlīgos revolūcijas iespaidus vairāk kā iznīcina daudzie kaitīgie, tā kā pieredze, ko sabiedrība guvusi no revolūcijas, kā savā apjomā, tā kvalitātē neaizsniedz miera laika pieredzi.

Mēs rādījām, ka revolūcija noved pie nervu sistēmas un garīgās dzīves satricinājuma un primitīvo instinktu atbrīvošanās sabiedrības locēkļos. Sakarā ar to tas „izlases“ un „atjaunošanās“ process, ko veicinājusi revolūcija, nedod tos panākumus, kas būtu tad, ja nervu sistēma un garīgā dzīve būtu vesela. Ar to izskaidrojams, kāpēc revolūcijas sviežas no viena ideoloģiska ekstrema otrā, vienu „maldu pieredzi“ nomaina otra, pirmajai pilnīgi pretēja; un vienu „māņu“ vietā stājas citi. Šo negatīvo iedarbību vēl pavairo revolūcijas laikmetam piemītošais stingrais dogmatisms, neiecietība un domu brīvības nomākšana. Revolucionārie diktatori, kā piemēram, Robespjērs, Leņins, Kromvels, Žižka un citi vienmēr bijuši visneiecietīgākie dogmatiski, visfanatiskākie „revolucionārie priesteri“, tieši spāņu inkvizitoru attēli.

Galvenais revolūcijas jaunums šinī ziņā, tomēr, pastāv iekš tam, ka ta sagrauj skaita un vērtības ziņā sabiedrības

izglītojošās iestādes, satricina viņu darbu un iznīcina viņu produktivitāti.

Bieži aizrāda kā uz faktu, ka revolūcija pavairo kā augstāko, tā arī zemāko skolu skaitu, pavairo arī augstskolu, laboratoriju un grāmatu skaitu, uzlabo mācības metodes, veicina zinātnes progresu u. t. t. Cik tas attiecas uz revolucionāriem laikmetiem un dziļākām revolūcijām, tad tāds apgalvojums pilnīgi nepareizs. To pierāda sekošie fakti.

Mēs isumā uzskatīsimies pie faktiem, kas attiecas uz abiem pieminētiem gadījumiem, un sāksim ar revolūcijas „izlases spējām”:

Līdz Krievijas revolūcijai krievu sabiedrībā bija ļoti izplatītas Marksa, socialisma, komunisma, vienlīdzības un revolūcijas teorijas un ideoloģijas. „Privātīpašuma iznīcināšana;” „ražošanas līdzekļu komunizēšana;” „proletariāta diktatura;” „pilnīga īpašuma vienlīdzība;” „šķiru cīņa;” „carisma sagraušana un republikaniskās satversmes ieviešana;” „relīģijas izskaušana;” „nacionalisma kaitīgums un internacionalisma labumi” u. t. t.; visus šos lozungus pieņēma par nemaldīgām patiesībām. Un noteica līdzekļus, kas nepieciešami ideālās sabiedriskās kārtības, vispārīgās laimes un labklājības, brālības, vienlīdzības, brīvības un virszemes paradīzes sasniegšanai.¹⁾

Bet ko mēs redzam, kad revolūcija jau notikusi un šī ideoloģija un „labojošie” priekšraksti piemēroti realai dzīvei? Pavisam negaidītas sekas. Iedzīvotāji bija spiesti šīs ideoloģijas un pseido zinātnisko konstrukciju iedarbību pārdzīvot tieši savā personīgā pieredzē un sajūst ar pašu miesu; un nevis tikai teoretiski spriedelēt par to, kā senāk, itkā par kādu iecerētu sapni. Viņiem tagad nācās pārbaudīt un... samaksāt pārāk dārgu maksu par šo pārbaudījumu, kas pavēra visu šo kairinošo ideju maldīgo un maldinošo saturu. Kā sekas no tā mēs tagad novērojam vispārīgu pretīgumu šāda veida ideoloģijai; tā zaudējusi Krievijas iedzīvotāju acis jebkādu pievilcību. No otras puses, tā pamodinājusi cienību uzņēmībai, privātīpašumam, nacionalismam un reliģijai; tagad kļuvusi pat manama ancien régime (vecā režīma) labvēlīgāka novērtēšana, saskatot tajā ne tikai ne-

¹⁾ Sk. S. Franka — Elku sabrukums (kr. val.).

gativās, bet arī pozitīvās puses ¹⁾). Šis piemērs rāda revolūcijas „izlases“ lomu pieredzes un zinātnes parādībās. Revolūcionārā pieredze daudzus jēdzienus parādījusi viņu kailumā un atmetusi.

Vai mēs neredzam to pašu arī Francijā pēc komunisma realizēšanās 1871. gadā? Vai komunas sabrukums neparādīja revolūcijas pārdzīvotājiem arī komunistiskās ideoloģijas sabrukumu? Vai līdzīgu sabiedrisko un politisko uzskatu maiņu mēs nenovērojam arī pēc 1848. gada revolūcijas Vācijā un Francijā, pat tādā mērā, ka ievērojami jau bija sašķobījušies ticība republikaniskai iekārtai? Vai tad tās 5.434.226 balsis, ko no visām 7.327.345 balsīm nodeva par Napoleonu III kandidaturu prezidenta amatam ²⁾, 7839000 „jā“ balsis pret 456000 „nē“ balsīm, kas sankcionēja konstitūcijas maiņu, nedod labāko liecību par lielo vilšanos, kas bija radusies franču tautā, pret ideoloģiju, ko vēl nesen uzskatīja par lielāko svētumu?

Lielā franču revolūcija 6—7 gadu laikā sagrāva visu 18. gadsimtena apgaismības filosofijas burvīgumu. Katolu baznīca, Šatobriāns, Ž. de Mestrs un citi, ko nostādīja kā pilnīgu pretstatu 18. gadsimtena filosofijai, ieguva tagad jaunu ievēribu un kļuva par domu vadopiem.

Līdzīga pārvērtība notika angļu revolūcijas vēlākā periodā un pirmos pēcrevolūcijas gados. Citas revolūcijas rāda tos pašus simptomus. Revolūcijas izdara nevien šo „izlases“ procesu, bet spiež arī cilvēkus mācīties dzīves traģiskajā skolā; šī ziņa viņas neapšaubāmi pavairo un padziļina sabiedrības garīgo pieredzi.

Notikumu sevišķais raksturs liek pamosties pat vissatīgušākiem gariem, pavērties apkārt, parādīt zināmu interesi un radīt sev kādu skaidrāku ainu par daudzājiem jauniem notikumiem. Tas paplašina garīgo horizontu un veicina jaunus atradumus. Pēdējo nedaudzo gadu laikā, asā un smagā darbā, krievu tauta ieguvusi skaidrāku skatu par

¹⁾ Sk. Sorokina — Tagadnes Krievija, 1923. (kr. val.).

²⁾ Pierādījies, ka tie departamenti, ko uzskatīja par vissocialistiskākiem, nodevuši visvairāk balsu par princi Napoleonu. Grēgoire II., 186. Sk. arī Levasseur — Hist. II, 468. Tas pats novērojams arī patlaban Itālijā.

daudzām parādībām, kas attiecas gan uz valdību (dažādās valdību formas, vēlēšanu sistēmas, satversmes u. t. t.), gan saimniecisko dzīvi (ražošana, īpašums, vadība, maksa, koncesijas, tirdzniecības bilance u. t. t.), gan daudziem citiem dzīves jautājumiem. Asimilētas daudzas jaunas idejas. Izglītības nozīme kļuvusi skaidra. Radušies daži jauni praktiski ieradumi. Skaidrāk sajūtama kļuvusi individa un sabiedrības sakarība, pēdējo gadu notikumi radījuši ļoti lielus grozījumus zinībās, sevišķi sabiedriskās zinībās. Tagad apstrīd daudzas idejas un principus, ko līdz tam laikam bez iebildumiem uzskatīja par pareiziem (piem., progresa ideja, cilvēku racionalā daba, revolūcijas likumi, daudzie tautsaimniecības „likumi“ u. t. t.). Reizē ar to parādījušies jauni uzskati. Lavuasjē, Lagranžs, Laplass, Volnejs, Lamarks — visi šie vārdi ir ciešā sakarā ar franču revolūciju. „Vispāri bija jūtama dzīve un kustība, improvizēja priekšlasījumus un manāmi interesejās par tiem.“¹⁾ Roberts Boils, Džons Vallis, Hobss, Kristofors Vrens, Sets Vards un citi, — visi tie ir vārdi, ko darijusi pazīstamus angļu revolūcija. Oksfordas un Kembridžas dzīves tempa pastiprināšanās, jauni uzskati par sabiedrību un reliģiju, dabas zinātniskie atklājumi, — viss tas sakņojies revolūcijas notikumos vai viņu iespaidā. Jā tas arī pa daļai realizēties vēlākā laikā, tomēr tam visam zināms sakars ar angļu revolūcijas „jaunajām“ domām.²⁾

Bet mēs jau arī minējām, ka visu šo labvēlīgo iedarbību, izņemot dažus individualus atradumus, vismaz uz kādu zināmu laiku, paralizē revolūcijas sagraujošais iespaids. Sabiedrības nervu sistēma atrodas pārāk satricinātā stāvoklī, lai varētu izmantot izlases procesa pareizos rezultātus. Tā sviežas no viena ekstrema otrā un saņem rezultātā tikai izvīrušas garīgas vērtības. Ja pirms revolūcijas tā tiecās slavināt zināmās teorijas pat ar visām viņu kļūdām, tad tagad viņa gatava apstrīdēt visu, pat to, kas tur bija labs un tāds arī paliks. Agrāk sabiedrība nolieca savus ceļus kāda rupja veida „materialisma“, „socialisma“, „komunisma“

¹⁾ Michelet — op. cit. 125.

²⁾ Gardiner — op. cit. IV, ch. XLI.

un „republikanisma“ priekšā. Tagad tā piegriežas pretējiem ekstremiem un tiecas akli vienpusīgi ticēt „misticismam“, „kapitalismam“, „monarchismam“, „primitivam konservatismam“ u. t. t. Krievu revolūcijā mēs redzam, no vienas puses, netraucētu bezjēdzīgo un ārkārtīgi utopisko komunistu ideoloģiju, kas grib pārskrīt pāri zinātnes likumiem un daudzu ģenerāciju gaitā iegūtiem piedzīvojumiem. Daudzi no tiem noliedz pat ķīmiju, psiholoģiju, aritmetiku u. c. kā zinātnes „buržujiskos“ nozārojumus un proponē radīt savu „proletarisko“ ķīmiju, psiholoģiju un aritmetiku u. t. t. No otras puses, mēs redzam arī autokratiskās monarchijas ideoloģijas atdzimšanu un viņas iespaيدا pieaugšanu, tiekšanos pēc sabiedriskas kārtības, kāda piemita 16. un 17. gadsimtenim (monarchistu galējais labais spārns); redzam misticisma pieaugumu (Loskis, Bergajevs, Karsavins, Franks, Iljins, Novgorodcevs, eirāzieši); noraidošu izturēšanos pret rietumiem un rietumu kulturu; ekstremu novirzīšanos pa labi; sevišķu privatīpašuma cildināšanu un liberalo formulu dogmatisku atkārtošānu (Dņi, Poslēdnija Novosķi). Visam tam nav mēra sajūtas. Visam tam nav rūpīga šķirojuma starp to, kas katrā uzskatā pareizs un kas nepareizs. Komunistisko utopiju vietā paceļas reakcionārās utopijas.

Šis garīgais pārspraigums un šis ekstrems utopiskais sarkanais un baltais viedoklis pēdējos gados arvien vairāk un vairāk sajūtams krievu tautas jaunradošā enerģijā.

Garīgai attīstībai nelabvēlīgas arī dogmatiskās tendences, kas revolucionāros periodos parādās abās pusēs. „Zinātniskās domāšanas brīvība ir tikai buržujisks aizspriedums; tāpēc visiem sabiedrisko zinātņu profesoriem un pasniedzējiem jāpieskaņo savi priekšlasījumi komunisma un marksisma mācībām. Tiem, kas pieturētos pie citādiem ieskatiem, nav atļaujama mācību pasniegšana un viņi atlaižami no vietām.“ Tā teikts kādā 1921. gadā izdotā komisāra Rotšteina cirkulārā. Šo cirkularu izpildīja. To pašu prasīja arī visās skolās, publiskos priekšlasījumos un sapulcēs. Līdzīgā kārtā Krievijā aizliedza visus laikrakstus, izņemot valdības izdotos. Tāpat aizliegta tādu grāmatu publicēšana, kas nav pieskaņotas komunisma mācībām un valsts cenzuras atļautas. Nav lieki jārūnā, kādu iznīcinošu iespaidu atstāj tāds dogmatisma veids

uz pētījumiem un zinātnei. Nav pieļauta nekāda šaubīšanās, nekāda kritika, — šis zinātniskā progresā *conditio sine qua non* (nepieciešamais noteikums, — tulk.). Iedzīvotāji spiesti savā izglītībā apmierināties ar tām smieklīgām plāpām, ko par labu atzīst valdošā vara. Tādos apstākļos domāšanai un zinātnei neglābjami jāizvirst un jāiznīkst. To pašu dogmatisma veidu mēs novērojam arī citās aprindās, piemēram pie emigrantiem. Te tas pieņem pretēju nokrāsu, te noliedz visu, kas nav pieskaņojams emigrantu psiholoģijai un ideoloģijai; ne tāpēc, ka tas būtu patiesībā nepareizs, bet tāpēc, ka tas nesaskan ar tur valdošo viedokli. Uz „dogmatismu” no kreisās puses atbild ar „dogmatismu” no labās.

Kad es dodu šo krievu revolūcijas skicējumu, es reizē ar to aprakstu arī visu revolūciju iezīmīgos vilcienus. Visās svarīgākās un dziļākās revolūcijās mēs sastopam tos pašus ekstremos uzskatus, mēra trūkumu, nespēju un nevēlēšanos šķirt īsto no neīstā, garīgā patiesīguma trūkumu, sviešanos no vienas galējības otrā, dogmatismu, domu brīvības un kriticisma trūkumu. Tās ir saites, kas iespaido un iznīcina revolūcijas pozitīvās parādības.

Ja revolūcija top dziļāka, šis pozitīvās īpašības vairāk kā iznīcina visa sabiedrības koporganisma audzinošo un izglītojošo iestāžu sagraušana. Dienišķās eksistences ciņas, nabadzības, bada, trūkuma, dogmatisma un neiecietības dēļ jāslēdz dažādu kategoriju skolas, bet pārējās turpina savu gaitu pārāk nožēlojamā veidā. Samazinas grāmatu un publikāciju skaits, izņemot tās, kas domātas revolucionārai propagandai, bet maz noderīgas zinātnei, kas noklusē patiesos faktus un cenšas izmantot savu lasītāju emocionālo pusi. Paidagogu aprindas mākslīgā ceļā pavairo ar citām personām; pa lielākai daļai šī pārmaiņa nāk par ļaunu: spējīgākie nepatik attiecīgām iestādēm, kapēc tos atvieto ar nespējīgiem, kuŗu nopelni pastāv viņu iztapības prasmē šīm iestādēm. Tas pats izlases process norit arī skolniekos.

Skolotāju atalgojums ir pārāk nepietiekošs, un viņu lielais vairums vai nu nonīkst vai spiests nodoties citam ienesīgākam darbam. Pie šīm grūtībām jāpieskaita arī grāmatu un citu mācības līdzekļu trūkums.

Visa tā rezultātā izvirst nacionālā izglītība un kultura, proporcionēli revolūcijas stiprumam un dziļumam. Pie šiem

rezultātiem novedusi krievu revolūcija. Lētticīgi, nenopietni vai arī neatbildīgi laudis daudz rakstījuši par padomju varas milzīgiem nopelniem krievu audzināšanas un izglītības laukā. Viss tas ir nejēdzība. Sekojošie skaitļi vislabāk pierādis to maldīgumu:

Gads	Izglītības ministrijas izdevumi zelta rubļos	Vispārējais valsts budžets zelta rubļos	Valsts budžeta pieaugums, apzīmējot 1903. g. budžetu ar 100	Izglītības min. izdev. pieaug. 1903. g. izdev. apzīm. ar 100 ¹⁾
1903.	39.353.000	1.883.000.000	100	100
1904.	42.433.000	1.906.000.000	101	107
1905.	42.836.000	1.925.000.000	102	108
1906.	43.989.000	2.061.000.000	109	112
1907.	45.653.000	2.196.000.000	111	116
1908.	53.043.000	2.387.800.000	127	139
1909.	64.262.000	2.451.400.000	130	163
1910.	79.840.000	2.473.100.000	131	203
1911.	97.838.000	2.536.000.000	135	249
1912.	118.147.000	2.721.000.000	145	300
1913.	142.736.000	3.012.000.000	160	363
1914.	161.630.000	Bez kara izdev. 3.302.000.000	175	410
1916.	195.623.000	?	?	499
1917.	214.221.000	?	?	544
1918.	50.000.000	?	?	123
1919.	40.000.000	?	?	100
1920.	38.000.000	?	?	100
1922.	36.000.000	1.700.000.000	99	91

¹⁾ Krievijas statistiskā gada grāmata. Pēterpils, 1914. un 1918.—20. 1916.—20. skaitļus salīdzini ar agrāk minēto Maslova grāmatu. 1922. skaitļi ņemti no Lunačarska ziņojuma („Izvešķija” 1922. g.

Mums vēl jāievēro arī, ka līdz revolūcijas laikiem ziņama daļa citu ministriju izdevumu patiesībā izlietoja izglītības mērķiem; visu ministriju izdevumi izglītībai sasniedza apmēram 200—250 milj. zelta rubļus. ¹⁾ Te jāpieskaita arī vēl milzīgie lauku un pilsētu organizāciju izdevumi izglītības nolūkiem, kas 1914. g. bija ap 200—250 milj. z. rubļu. Tas viss kopā sasniedz sumu ap 450 milj. zelta rubļu, kas vēl uzkrītošākā kārtā paver milzīgo starpību un milzīgo regresu, kāds iestājies Krievijas tautas izglītības izdevumos kā absolūti, tā salīdzinot ar vispārējo valsts budžetu.

Skolas gados esošo bērnu procents, kas baudīja izglītību, bija sekošs:

1905 apmēram	43 %
1914 " "	70 %
1922 " "	38 % ²⁾

Pamatskolu un skolnieku skaits bija:

1912 gadā	101547 skolas	ar	6607385 skolniekiem
1922 " "	55000 " "		4750000 " ³⁾

Neskatoties uz mākslīgo palielinājumu, kāds piemīt 1922. gada skaitļiem, šie skaitļi sniedz tomēr gaišu ainu par revolūcijas „izglītības iespaidu”. 50 % pamatskolu un augstāko skolu iznīcināti revolūcijas laikā. „Tumsības novēršanas” vietā notikusi skaidri redzama „izglītības novēr-

26. decembrī). 1918.—1920. izdevumi padomju rubļos bija šādi:

1918.	3.074.343.000 pad. rub.
1919.	17.249.374.000 " "
1920.	114.366.070.000 " "

Ja mēs aprēķinām rubļu vērtības mazināšanos:

1. janv. 1919.	230 reizes
1. " 1920.	3.136 "
1. " 1921.	26.500 "
1. " 1922.	182.753 "

un katru koeficientu pusi pieņemam kā gada vidējo samazināšanos, tad dabūjam skaitļus, kas vēl mazāki par augstāk minētiem pad. Kr. izglītības komisariāta izdevumiem. Salīdzini tabeles ar komunistu Preobraženska grāmatu „Mūsu rubļa vērtības mazināšanās iemesli” (kr. val.).

¹⁾ Sk. Krievijas 1914. g. valsts budžetu.

²⁾ Sk. Belkonska — Zemnieks un izglītība (Veļikaja reforma, IV, 296, kr. valodā.) Lunačarska ziņojumu („Izvesķija” 26. 12. 1922.).

³⁾ Statistiskā gada grāmata 1913. gadam, 112. „Izvesķija” 293 kr.

šana". Viss tas troksnis, ko lielinieki sacēluši, nav nekas cits, kā neatbildīga reklama. Skolas ēkas sagrautas, skolām nav grāmatu, papīra, spalvu. Skolotāji, kas palikuši bez darba un algas, pa daļai nonīkuši, pa daļai strādā kā fiziska darba strādnieki; zinams procents skolotāju-sieviešu kļuvis par prostituetām; tikai kāda daļa, kam parādīta lielāka labvēlība, dabujusi citas vietas ¹⁾. Labākie profesori un studenti notiesāti, izraidīti vai nomiruši. Viņu vietā radīti atvītotāji. Profesoru vietās iecelti nekā nezinoši komunisti. Studentu vietā — komunistiskā jaunatne ²⁾.

Tādos pat nelabvēlīgos apstākļos jāizdod laikraksti un grāmatas. 1922.—23. gadam visu padomju Krievijā iznākošo

¹⁾ Sk. tiko minēto Lunačarska ziņojumu, kurā aprakstīts atbaidošais skolu un skolotāju stāvoklis. Te pieminēsim dažus oficiālus datus: „Lauku skolu stāvoklis briesmīgs. Nav petrolejas, gaismas, laikrakstu, grāmatu. Skolas tukšas. Nav skolotāju. Kulturela darbība mirusi.“ „Izvesķija“, 17. nov. 1922. „Es varētu jūs nomocīt ar šausmīgiem aprakstiem“, saka pats Lunačarskis. „Skolotāji nonākuši briesmīgā stāvoklī, nabadzībā un ubadzībā, mirstība un slimības sasniegušas šausminošus apmērus, tāpat pašnāvības, prostitucija. Skolotāji saņem tikai 12 proc. tā minimuma, kas nepieciešams dzīvības uzturēšanai“ (apm. 5 lati mēnesī); „Izvesķija“ 293, 1922. „Studējošo ekonomiskais stāvoklis ļoti grūts“, saka Bucharins savā ziņojumā komunistiskās partijas kongresā 1924. g. maijā. „Aina ir šausmīga. Studenti cieš badu un viņus varētu nosaukt par ubagojošiem studentiem. Viņiem nav nekādas iztikas, ne ienākumu; no kā viņi dzīvo, to nezina neviens“. „Izvesķija“ 31. maijā 1924. „Sprīžot pēc tagadējā studenta ārienes, nevar zināt, kas tas ir: students, kļaidonis vai ubags. Viņa drēbes ir tikai lupatas, sejas uztūkušas un bālas. Nabadzība un bads atstāj lielu iespaidu uz studentu veselību. Gandrīz nevar atrast studentu bez kuņģa slimībām. Tāda dzīve šausmīgā kārtā veicina diloni un tīfu. Lielākā daļa studentu ar to slimojusi. Anēmija, malarija un acu slimības pavisam ikdienišķa parādība. Pēc 3 gadu šādas dzīves valstij būs doti tikai nekur nederīgi, zemei un sev pašiem par nastu kļuvuši invalīdi.“ Šo studentu dzīves raksturojumu devis Lācis, viens no visnezālīgākiem sarkaniem teroristiem. „Pravda“, 4. jūnijā 1924. Sk. arī „Izvesķija“, 260, 1922. Jakovļeva — Sādža tāda, kā viņa ir, 1923. Tāpat arī citus lielinieku izdevumus, kur tie apliecina pilnīgu izglītības darba neveiksmi un sabrukumu. Par universitāšu dzīvi sk. Sorokina — Kādas dienas grāmatas lapas, 1917—22.

²⁾ Sk. tuvāk Sorokina — Tagadējā Krievija. Zinams garīgas attīstības un spēju vidusmērs skolniekiem pēc iestāšanās jebkādā skolā vairs nav vajadzīgs. Vienīgā prasība ir tikai — komunistiskā uzticamība. 1922—1923 oficiāli visas skolas nekomunistiem slēdza. Šādu izlasi gan grūti uzskatīt par lietderīgu.

laikrakstu tiražs bija mazāks, nekā pirms revolūcijas sasniegta viena vienīga avīze — „Russkoje Slovo.“ Publicēto grāmatu un — vēl lielākā mērā — nopirkto grāmatu skaits ievērojami samazinājies; par viņu kvalitāti nemaz nav jārunā. ¹⁾ 1923. g. „89% visu lasīt protošo zemnieku nelasīja neviena laikraksta.“ ²⁾

Tādējādi: no kāda viedokļa mēs arī neraudzītos, rezultats vienmēr ir viens un tas pats — sagraušana un nekas vairāk, kā sagraušana. Šinī ziņā, tāpat kā tikdaudz citās nozarēs, revolūcija atrāvusi Krieviju atpakaļ par gadiem 50 līdz 60.

Tagad vaicāsim, cik lielā mērā šī Krievijas revolūcijas sagraujošā pazīme piemīt arī citām revolūcijām. Mans ieskats, ka citas dziļākās revolūcijas atšķiras no krievu revolūcijas tikai ar saviem sagraušanas apmēriem, bet ne ar viņas veidu.

Tāpat, kā krievu, arī franču revolūcija bija skanīgu solījumu un augsta stila centienu bagāta attiecībā uz tautas audzināšanu. Bet „deklarējumi un cirkulari vēl nav nekādi patiesi notikumi. To skolu skaits, ko pirmās revolūcijas laikā nācās slēgt līdzekļu trūkuma dēļ, bija lielāks, nekā to, ko atvēra no jauna. Konsulāta sākumā lielākā daļa pārvalžu un prefektu ziņoja, ka tautas audzināšana ievērojami cietusi un atrodās bēdīgā stāvoklī.“ Oficiālais ziņojums par 1792. gadu saka: „Jaunums sasniedzis savu kulminācijas punktu. Skolas tukšas. Jaunātnie jau 4 gadus iegrimusi slinkumā.“ ³⁾ Greguars kādā oficiālā ziņojumā izsakās: „Viss sagrauts. Vairs pastāv tikai 20 augstākās mācības iestādes un arī tās ir iznikšanas stadijā. 600 iecirkņos vairs tikai 67 tautskolas.“ ⁴⁾

Šie atsevišķie dati skaidri rāda franču revolūcijas graužošo iespaidu tautas audzināšanā. Ja mēs apskatām skolu,

¹⁾ Sk. Rozenberga rakstu „Svešumā“, 1922.

²⁾ Dņl, № 215; Sk. arī oficiālo Jakovļeva izdevumu: Sādža, tāda kā viņa ir 1923. (kr. val.)

³⁾ Le mal est à son comble. Les colléges sont déserts. La jeunesse languit depuis quatre ans dans l'oisiveté.

⁴⁾ Levasseur — La popul. franç. II, 480. Hist. des classes ouv. I, 76, 93, 1000. Sk. skaitļus un diagramas Levasseur. — La popul. franç. II, 487, 503 un c.

studentu, inteliģences pieaugumu un to personu skaitu, kam piešķirts akadēmiskais titulis (baccalaurèat es lettres, baccalaurèat is sciences, licenciātu doktoru), tad novērojam, ka šis skaits arī 1848.—50. un 1869.—71. gados vai nu atkal samazinas vai arī palika uz vietas. Šī statistika pierāda, ka arī 1848.—1850. un 1869.—1871. gadu revolūcijas iespaids bija gluži līdzīgs.

Es negribētu nodot vienpusīgu spriedumu, ka arī angļu revolūcijas iespaids uz tautas izglītību bijis gluži tāds pats, jo man nav vajadzīgo datu, kas runātu par vai pret to. Man tomēr liekas, ka būšu patiesībai tuvāk, ja teikšu, ka arī angļu revolūcija atstājusi satricinošu iespaidu uz masu audzināšanu.

Nemaz nav vairs vajadzīgs pierādīt milzīgo kultūrgraužošo iespaidu, kāds piemita tādiem revolucionāriem laikmetiem, kā asinskārie 17. gadsimteņu nemieri Krievijā un 14. un 15. gadsimteņu nemieri Francijā.

Romas revolucionāro periodu laikā un viņu iespaidā „sāka izvirst Itālijas radošais spēks, nesasniedzis savu senāko radošo spēju augstāko attīstību.“ „Jaunradošais dzinulis pozitīvo zinātņu laukā kļuva neauglīgs.“ „Visur mēs redzam valdam tikai rutinu.“ Misticisma vilnis pārņem zemi, māģitība pieņemās, austrumu ideoloģija un kults izplatās arvienu plašāk (Jehova, Mitra, Isis u. t. t.), priesteru iespaids pieaug. Arī pati tautas audzināšanas sistēma mainās. Pozitīvo zinātņu vietā mēs redzam cenšanos piesavināties formas: runas mākslu, citātu un dzeju iekalšanu un tamlīdzīgas kultūras ārējās piedevas.¹⁾

Krievu revolūcijas piemērs mūs māca, ka visās asiņainās revolūcijās tas nevar būt citādi, ja mēs ievērojam kā individa, tā arī masu garīgo satversmi.

Protams, revolūcijas laikmetos masas var piesavināties jaunus lozungus. Bet tos nevar uzskatīt par īstu zināšanu; neticāmi pat, ka masas saprastu visu viņu iekšējo saturu un ka šie abstraktie lozungi varētu sastādīt kādu svarīgāku daļu cilvēka pieredzē. Reizē ar to mēs nedrīkstam aizmirst,

¹⁾ Rostovcevs — Romas valsts dzimšana, 101. Tālāk — Antiskās kultūras sabrukums. Krievu Domas, 1922., VI—VII, VIII—XII gr. (kr. val.), Mommsen — I, II, nodaļa par garīgiem un reliģijas apstākļiem.

ka revolūciju graužošā iedarbība agrākos laikos bija daudz neievērojamāka, jo tad sabiedrībai vēl nebija tik plaši saza-
rojušas izglītības sistēmas, kas aptver skolas, institutus, la-
boratorijas, grāmatas, laikrakstus, priekšlasījumus u. t. t.
Jo vienkāršāks kāds iestādījums, jo vieglāk tas var pasargāt
savu stāvokli socialo satricinājumu laikā. Revolūcijai te
nav ko sagraut. Mūsu laikos šī aina pavisam citāda.
Plaši sazēlusē modernās sabiedrības audzināšanas un iz-
glītības sistēma prasa rūpīgu kopšanu; nepieciešama da-
žādo sastāvdaļu kopdarbība; visi pārgrozījumi izdarāmi pēc
apdomāta plāna, bet nevis pēc acumirkļīgām iedomām.
Pretējā gadījumā vienas daļas sajukums sajauc arī pār-
ējās, kā tas ir visās augstākā un smalkākā tipa sali-
ktās sistēmās. Revolūcija, turpretim, šādu rūpīgu un uz-
manīgu rīcību nepazīst. Tā grauž pēkšņi un ar varu. Tā
pēc nav jābrīnās, ka rezultātā nav sagrautas tikai daļas, bet
pati kopība. Krievijā pirmskaŗa un pirmsrevolūcijas laikā
izglītības un garīgās radišanas ziņā bija pānākts ļoti liels
progress: 1907.—16. gada laikā vispārīgā lasīt un rakstīt
prašana jau bija sasniegusi $\frac{3}{4}$ sava piepildījuma; saskaņā
ar 1909. g. likumu tā būtu izvedāma jau līdz 1919. gadam.
Tagad krieviem būs jāgaida daudz gadu, lai nokļūtu tai
stāvoklī, kādā viņa atradās pirms kaŗa un revolūcijas.

Mēs tagad piegriezīsimies raksturīgākām sabiedrības
ideoloģijas un garīgās satversmes maiņām revolūciju laikmetos.

Ja taisnība parunai, ka „vēlēšanās dzemdē domas,”
vai citiem vārdiem, ka cilvēku impulsi iespaido viņu ideolo-
ģijas un garīgo attiecību raksturu, tad viegli paredzēt, kādā
virzienā jānotiek šīm maiņām revolūcijas pirmajā un otrajā
periodā.

Revolūcijas pirmajā periodā sabiedrību pārņēmusi tā
ideoloģija un garīgā satversme, kas cīnās pret tiem ap-
stākļiem un cenšās atbērties tiem, kas nomākuši sabiedrī-
bas (īpatņu vai arī organizācijas un institūtu) attiecīgos in-
stinktus.

Jā nabadzība un bads nomācis īpašuma un barošanās
instinktus, tad nodrošinātas sekmes tādām ideoloģijām, kas
saceļas pret privātipašumu un bagātību, kas sola atsavinā-
šanu, sadalīšanu un reizē ar to visu nabago apdāvināšanu.
Ja nomākti personīgās drošības un brīvības impulsi (ar de-

spotismu, nāves sodiem, karu u. t. t.), tad kļūst popularas citas ideoloģijas, ciktālu tās veicina nomācošo noteikumu iznīcināšanu. Šādos laikmetos nosodīs nevien nomācošos noteikumus, bet arī visu, kas stāvēs ar tiem kādā netiešā sakarā. Ja, piemēram, dažus instinktus nomācis karš un valdība, tad masu naidu jutis arī visas personas un iestādes, kas ar to kādā sakarā vai draudzīgākās attiecībās; katra ideoloģija, kas tos nosodīs, kļūs populāra. Mēs te redzam lielumā to pašu, kas norisinās ikdienas šaurākā apjomā: „Mana drauga draugs ir arī mans draugs.“ „Mūsu ienaidnieku ienaidnieki — mūsu draugi.“

Tie tikai šo pārmaiņu vispārējie raksturīgākie vilcieni. Noteiktais veids, kādu šī ideoloģija pieņems, atkarājas no daudziem sevišķiem laika un apkārtnes nosacījumiem. Vienā gadījumā šī „brīvības ideoloģija“ sludinās „Dievvārdu skaidrību“ un uzstāsies testamenta vārdā pret nomācošiem nosacījumiem; citā gadījumā šīs ideoloģijas pamats var būt korans; vai arī tā atsauksies uz Marksa „Kapitalu“ un „Komunistu manifestu“, vai arī uz Voltēru, Russo un Tolstoju. Viss tas ir tikai sīkumi, tikai „drānas“, kurās dažādas teorijas vērsas pret apspiešanu un prasa visu apspiedēju un apspiedošo nosacījumu un iestādījumu novēršanu. Viņas drudzaini izplatīsies ne tāpēc, ka viņām būtu kāds sevišķs loģisks saturs, bet savas kaislības dēļ, ar kādu tās tiecas sodīt „nospiestību“, un savu pamudinājumu dēļ uz attiecīgu rīcību. Cik smieklīgas arī būtu šīs teorijas no zinātnes viedokļa, viņas uztvers kā augstāko patiesību, ja vien viņām būs pieminētās īpašības. Pretēji tam katra dziļi zinātniski pamatota un saprātīga doma būs pavisam nepopulāra, ja tā runās pretīm masu instinktam.

Tādu cilvēka loģikas trūkumu varam novērot ik dienas; paplašinātā mērā mēs to novērojam kara un pēckara laikā visās zemēs. Revolucionāros laikmetos šī parādība izveidojas sevišķi asās formās.

Viss, ko mēs teicām, izskaidro Tanhelma, Pētera Brūsena, Lozanas Indriķa, Brescias Arnolda, Katariešu, Patarniešu, Viklifa, Džona Bolla, Husa, Mincera un citu reformātoru popularitāti un plašo iespaidu, jo tie vērsās pret katoļu baznīcu, kas apspieda masu instinktus. Viņi visi uzbruka baznīcas bagātībai un patvaļai. Viņi uzmudināja iedzīvotājus nemak-

sāt baznīcai nodevas; sludināja baznīcas bagātību atsavināšanu; atgriešanos „Evangēliskā nabadzībā”; feodāļu un muižniecības privilēģiju iznīcināšanu, smago nodokļu un nodevu atcelšanu u. t. t.

Viss tas izskaidro, kāpēc pirms angļu revolūcijas tik plašos apmēros izplatījās Prinna un Lilburna proklamācijas un leveliešu un neatkarībnieku ideoloģija; viņi vērsās pret nomācošiem pretiniekiem (bīskapa, baznīcas, augšpalātas, karaļa u. t. t.) nosacījumiem. Tas izskaidro arī, kāpēc 18. gadsimteņa vidū franču sabiedrība tik kāri uztvēra Russò, Voltēra un citu enciklopēdistu „apgaismības filosofiju”, ar viņas brīvdomīgajām tendencēm; kāpēc pirmajā revolūcijas periodā tik ārkārtīgu popularitāti ieguva asinskārās Marata tēzes un brutālie Dišesna un citu raksti; kāpēc 19. gadsimteņa revolūcijas pirmā periodā plaši izplatījās Ovēna, Saint-Simona, Kābē, Lero, Prudona, Lasala, Marksa un citu socialistiski-komunistiskā ideoloģija. Dažādos ietērpos, dažādā veidā tās visas vērsās pret noteikumiem, kas „apspieda” revolucionārās masas. Tās musināja uzsākt darbību, uz kādu jau paši par sevi mudināja nomāktie instinkti. Ietērps mainas, bet saturs paliek vienmēr tas pats.

Tāds ir stāvoklis revolūcijas priekšvakarā un sākumā.

Revolūcijas otrā periodā mēs redzam ievērojamu pārmaiņu. Šis pārmaiņas raksturs atkarajas no tam, vai revolūciju drīz apspiedīs vai arī tai bijušas dziļākas saknes un vairāk laika sasniegt savu dabīgo dziļumu un pilnā mērā pašiznīcināties.

Mēs jau redzējām, ka visas dziļāk ejošās revolūcijas, tikko tās sāk rīkoties saskaņā ar saviem „glābšanas noteikumiem”, kādus tos sludina visas šīs „atbrīvojošās” ideoloģijas, patiesībā nevis pamazina, bet gan palielina nomāktību. Masas aizdzen no jaunā pie jaunākā. Tur, kur meklēja dzīves uzlabošanos, — atrod vienīgi viņas ļaunumu pavairošanos, kur gaidīja pārticību — atrod badu; kur cerēja brīvību — ir neaprobežots despotisms. No šejienes tad arī sākās dabīgais un nenovēršamais pagrieziens masu ideoloģijā; viņu sasniedz uz to pašu principu: „Vēlēšanās dzemdē domu.”

Tāpat kā agrākā režīma nomācošie nosacījumi veicināja pret viņu vērstās ideoloģijas neparasti plašu izplatīšanos, tā arī

jaunie vēl lielākā mērā nomācošie apstākļi veicina pretrevolucionārās ideoloģijas un garīgās noskaņas ārkārtīgos panākumus. Sabiedrības dvēsele, tā sakot, pagriežas uz 180°, tā „pielūdz to, ko sadedzinājusi un sadedzina to, ko agrāk pielūgusi.”

Tāpēc mēs redzam revolūcijās, kas sasniegušas pilnīgu attīstību, ātri kļūstam nepopulāru pirmā revolūcijas perioda ideoloģiju („c'est la fante de Rousseau, c'est la fante de Voltaire”). Reizē ar to mēs novērojam neparasti lielas sekmes tādai ideoloģijai, kas vēršas pret revolūcijas radītiem nomācošiem nosacījumiem un prasa viņu iznīdēšanu.

Tā ir šī divcēlienu „cilvēcīgā komēdija”, kas norisinās ikvienā pilnu attīstību sasniegušā revolūcijā. Tāda ir cilvēcīgas rīcības loģika un „garīgās pārliecības” stabilitāte!

Ja revolūcija neaizsniedz savu pilnīgo attīstību, ja tā traucēta un revolucionāro lozungu realizēšana nav varējusi novest pie savām sekām, — ārkārtīgas nomākšanas un sava pilnīga bankrota parādīšanas, — tad šādu nosvēršanās punktu uz pretējo pusi var arī nesasniegt, vai arī tas parādas maigākā un mazāk jūtāmā veidā. Šinī otrajā periodā negatīvā attieksme vēršas nevien pret visām ienīstām revolucionārām rīcībām un parādībām, bet arī pret to, kas pats par sevi nekaitīgs, tomēr gadījuma dēļ atradies saistībā ar revolucionārām idejām. Tas pats attieksies arī uz visiem spriedumiem, kuŗos būs izteikta revolūcijai labvēlīgāka doma.

Tāds ir visu ideoloģiju un garīgās satversmes maiņas pamatlikums. Tas ietver un izskaidro visas pieminētās maiņas iezīmes. Visas pārmaiņas zināmā zemē un laikā reliģiskos uzskatos, politiskās simpātijās un antipātijās, sociālās un tiesiskās pārliecībās, moraliskos un cita rakstura vērtējumos, estētiskās gaumes virzienos vai arī izteiksmes parašās u. t. t. atspoguļojas šinī likumā tikai kā vienkāršas aritmetiskas vienības kādā alģebras formulā.

Revolūciju, viņas priekšvakarā un pirmā revolucionārā stadijā, masas uztver ar sajūsmu, kā kādu labvēlīgu parādību. Otrajā periodā noskatās uz revolūciju kā ļaunumu, vai vismaz, labākā gadījumā, tā vairs nevar pamodināt nekādu sajūsmu iedzīvotājos, izņemot nelielu „revolucionāro specialistu” daļu. Revolūcijas laika biedros, kas paši personīgi izbaudījuši viņas „patikamo dabu”, tā zaudējusi katru pievilcību. Tēnam pilnīga taisnība, kad viņš saka, ka

franču revolūcijas idealizēšana sākusēs tikai tad, kad vairs nebija tās paaudzes, kas to redzējusi. To pašu var teikt arī par citām revolūcijām.

Ja pirmajā revolūcijas periodā revolucionārā ideoloģija sludina kādu primitīvu, matemātisku vienlīdzību, tad otrajā periodā tādai idejai vairs netic neviens. Ja revolūcija sludinājusi privātipašuma iznīcināšanu, tad šī komunistiskā ideoloģija droši pazaudēs savu popularitāti, tikko iestāsies otrais periods. Ja ekstrēmās partijas (taboriti, milenari, piektās monarhijas vīri, 1789. gada jakobiņi, deviņpadsmitā gadsimta komunisti un socialisti) pirmajā periodā celtas debesīs, tad otrā periodā tās zaudē visas simpatijas un top arvien vairāk ienīstas. Ja revolūcija sava augstākā paisuma laikā sludina un pabalsta zināmas filosofiskas un reliģiozas domāšanas tendences, kā, piemēram, materialismu, ģeometriskumu, saprāta kultu, vai arī zināmus mākslas un mākslinieciskās radišanas virzienus, tad tam visam nav vairs nekāda iespaids, tikko iestājusies reakcija: taisni sava sakara dēļ ar revolūciju visi šie virzieni zaudējuši savu kreditu un viņu vietā stājas citi, pilnīgi pretējādi. Russó un Voltéra vietā nāk Šatobriāns un de Mestrs. Materialisma vietā — misticisms. Radikalās ideoloģijas — konservatisms. Hobsa „Levitans” izskauž to ideoloģiju, kas uzstājās kā valsts noliedzēja. Revolucionāro politiķu ideoloģijas vietā stājas apolitisks lietpratēja viedoklis.

Agrākā kārtība, reliģija, baznīca, agrākā aristokrātija, agrākā sociālā iekārta un tradīcijas, kas pirmsrevolūcijas un revolūcijas pirmajā laikmetā tā noniecinātas, iegūst arvien lielāku un lielāku cienību; nostiprinās reliģiozā atjaunošanās un simpātijas visam, kas pirmajā periodā vajāts un apvainots. Un rezultātā mēs redzam: vecās kārtības, *ancien régime* restaurēšanu; anglikaņu baznīcas atjaunošanos Anglijā, katoļu — Francijā un jaunas dzīvības ieplūšanu visā, kas likās revolūcijas sagrauts un pazudināts. Spēki, kas tagad paceļas no saviem kapiem, kļuvuši dzīvāki, nekā tie bija pirms revolūcijas.

Tāds ir šis pārvērtību skicējums. Atsevišķie sikumi ne vienmēr tik labi saskatāmi. Mēs sastopam dažādus pašvītrotumus un pakāpes, bet savā būtiskā saturā tie visi ietilpst šai skicē. Reakcija neparādas vis kādas reakcio-

nāru grupas ideoloģijas izplatīšanā piespiedu kārtā, bet gan visas sabiedrības garīgā stāvokļa pārmaiņā. „Reakcija” uzvar nevis tapēc, ka tagad priekšgalā atrodas daži reakcionāri, bet gan tāpēc, ka iedzīvotāji kļuvuši reakcionāri. Šīs „reakcijas” būtībā nav vis kautkas pilnīgi negatīvs, kas to atšķir no kādas absolūti pozitīvas revolucionaras ideoloģijas, kā bieži mēdz domāt, bet tas ir nenovēršams un bieži pilnīgi pamatots korektīvs kļūdām, ko nodarijusi revolūcija. Par skolotāju tagad kļuvusi pieredze; mēs redzam te sabiedrības glābjošo impulsu, viņas aizsargāšanos no nelaimes, kādā to ieģrūdis revolūcijas pirmais periods. Tās ir „pagāras” pēc noreibuma. Cik smags arī būtu šis stāvoklis, viņš tomēr daudz mazāk kaitīgs, nekā piedzeršanās turpināšana ar viņas pavadparādībām — slepkavībām, trakošanu un nekautrībām. Piedzeršanās reakcija rada gan nepatīkamu sajūtu; bet dzeršanas turpināšana noved cietumā, trakonamā, kapā; un tad — liek nākt vēstures spriedumam. Tāds individu, tāds arī nāciju liktenis.

Viss augšā teiktais izskaidro to sevišķo ainu, kas novērojama krievu sabiedrības ideoloģijas un garīgās satversmes maiņā pēdējos gados. Mēs to dažās atsevišķās parādībās apskatīsim mazliet tuvāk.

Līdz revolūcijai un viņas pirmā periodā krievu sabiedrībā bija ārkārtīgi populāra socialisma un komunisma ideoloģija un sevišķi marksisms. Kopš 1921. gada aina pilnīgi mainas. Komunisms un ar viņu saistītais socialisms zaudē katru popularitātes iezīmi. Vārdi: „komuna” un „socialisms” modina tikai naidu un tos zskata par apvainojošiem. Pret Marksu un citiem socialistu vadoņiem arvienu vairāk top jūtama necieņa. Daudzos viņiem uzceltos pieminēkļus ņemaitā vai kā citādi parāda tiem nicināšanu.

Arvienu mazāk lasa komunistu grāmatas un laikrakstus. Vārdu sakot, iestājas pēkšņa un dziļa pārmaiņa masu ideoloģijā. Tagadējā Krievijā patiesībā savā noskaņā ir patī antisocialistiskākā un antikomunistiskākā zeme visā pasaulē.

Šīs parādības otrā puse izpaužas uzskatu maiņā attiecībā uz privatīpašumu un kapitālistiskā uzņēmēja personību. Ļsi pirms revolūcijas Krievijā uzskatīja privatīpašumu par visa ļaunuma sakni. Kapitālistus un uzņēmējus nolamāja par „parazītiem”, „izsūcējiem”, „buržujiem”. Tagad aina

mainas. Privatīpašumā tagad redz ko pozitīvu. Viņš liekas visa glābiņa sākums un gals. „Buržujs“ nav vairs nekāds „parazīts“, bet — „tautas saimniecības organizētājs“. Tagad dzirdam balsis: „Bez buržujiem mēs nevaram dzīvot.“

Pirms revolūcijas Krievijā nacionalisms un nacionālā sajūta bija ļoti vāji attīstītas. Laikam gan Krievija bija zeme, kurā nacionālo sajūtu varēja sastapt vismazāk. Nacionalismu uzskatīja kā jaunu un apkaunojošu. No otras puses, ļoti populāra bija „internacionalisma“ un „internacionales“ ideoloģija. Pirmajā revolūcijas periodā šī popularitāte vēl ievērojami pieauga. Bet 1920. gads šī ziņā iezīmēja maiņas punktu.

Tagad „internacionalisma“ un „internacionales“ ideoloģijai nav ne mazākās atsaucības. Arī šie jēdzieni kļuvuši apvainojoši. Visos sabiedrības slāņos atdzīvojušies stipra nacionālā jūta. „Nacionalisms“, „nacionalie principi un tradīcijas“ tagad kļuvuši tur par vispopulārākiem lozungiem.

„Internacionalisti“ pārvērtuši Krieviju par klaidoņu zemi, kurā internacionalie dēku meklētāji min kājām visu, kas bijis krievisks; tie noziedzas ikdienas pret nacionālo labklājību, ruinē Krieviju un pārdod to gabalu pa gabalam gan draugam, gan ienaidniekam, novedot valsti pie bojāejas. Šie internacionalisti pamodinājuši dabīgā kārtā, kā dziedinošu reakciju, krievu sabiedrībā vēl nepieredzētu nacionālo sajūtu. Tas pats, kā mēs redzējām, noticis arī reliģijā. Agrākais ateisms un vienaldzība pret baznīcu zudusi un tās vietā iestājusies reliģiozā atdzimšana. To pašu daudzējādā ziņā var teikt par *a n c i e n r é g i m e* — vecās kārtības vērtēšanu, pat attiecībā pret caru. Pret pēdējo sabiedriskā doma agrāk bija visādā ziņā negatīva. Tagad manāma gluži pretēja strāva, kas cenšas viņa labās īpašības novērtēt pat pārāk augstu. Un būs visai maz tādu, kas šo veco kārtību tagad nevērtēs nesamērojami labāku par lielnieku ierīkoto varu. Būs visai maz to, kas tur redzēs tikai negatīvās puses, kā tas bija pirms kara. Bet būs gan visai daudz to, kas šo veco kārtību uzskatīs par pilnīgāko kārtību vispārī, kāda tur iespējama.

Par veselu rindu citu ideoloģisko parādību var teikt to pašu. Daudzas nacionālās iezīmes, ko agrāk uzskatīja par pilnīgu bezvērtību, tagad dievina kā svētumu. Indivi-

dualismu agrāk uzlūkoja ar neuzticību, kā naidīgu socialisma un kolektivismā tendencem. Tagad tas arvienu vairāk iegūst savu atzišanu un, pieskārdamies populārākiem jēdzieniem, materialisms, kam agrāk bija tādi panākumi un ko tik centīgi pūlas izplatīt komunisti, spiests atdot savu vietu idealistiskam un mistiskam virzienam.

Tāpat savu popularitāti zaudējuši „kubisms“, „futurisms“ un „pārfuturisms“, kas revolūcijas sākumā gāja roku rokā ar komunistiem. Viņu vietā nākuši pilnīgi pretēji virzieni. Arī krievu socialo un politisko mācību un vadoņu loma guvusi citu vērtējumam. Agrāk uzskatīja visus radikālos, socialistiskos un revolucionāros priekšstāvjus par „tautas glābējiem“ un visai pozitīvu parādību. Visus konservatīvos priekšstāvjus un vadoņus nosauca par „melnām aitām“. Tagad pārsvaru gūst pretēja strāva (piemēram uzskats par Stolipinu, Leontjevu u. c.). Šī strāva novērojama visur.

Šie fakti apliecina krievu revolūcijas piemērā mūsu postulējuma pareizību. Apskatītās uzskatu maiņas īpatnējais raksturs var būt dažāds dažādās revolūcijās. Bet viņas pamatbūtība būs tāda, kā mēs norādījām. Arī te „vēsture atkārtojas“. Ja mēs apskatām šīs maiņas pamatus, tad nav arī grūti saprast, kāpēc tas tā, bet ne citādi ¹⁾.

XIV. Revolūcijas ilūzijas.

Tartīfa lomai aizvien privātā un sabiedriskā dzīvē bijis un vēl ir liels pievilksanas spēks. Tūkstošiem Tartīfu apsedz savus riebīgos darbus ar skanošu vārdu un pieklājīgu domu pārklāju. Un viņiem izdodas panākt savu mērķi. Bieži par viņiem spriež ne pēc viņu darbiem, bet -- vārdiem. Un rezultātā mēs redzam, ka „socialistiskais parazīts“ iegūst

¹⁾ Skat. sīkāk Sorokina „Tāgadējā Krievija“ un „Kāda krieva dienas grāmatas lapas.“ Kā tipiskus un pazīstamus tagadējās krievu „inteliģences“ ideoloģijas piemērus sk. S. Franka: „Elku sabrukums“; Berģajeva — „Nevienādības filosofija“, Novgorodceva — „Socialais ideāls“; P. Strūves — „Revolūcijas apcerējumi“; Karsavina — „Vēstures filosofija“ u. c.

„tautas varoņa“ slavu; tukšais plāpa un demagogs top sveikts kā „brīvības vadonis“. Tas, kas ienīst katru fizisku darbu un katru patiesu darbu vispāri, iegūst „strādnieku šķiras aizstāvja“ slavu un uz šīs slavas nodibina savu personīgo karjeru. Ļaudis ar vaļīgu morāli apsedz savu paklidušo dabu ar vārdiem : „Dosimies cīņā pret pārdzīvotiem aizspriedumiem“ un tiek „liberāļu“ godā. Šo Tartifu iespaida ir milzīgs. Kā sabiedriska faktors viņi vēl vienmēr nav pietiekoši novērtēti. Tā tas bija agrāk, tā tagad un būs arī nākotnē.

Nekad tas tomēr nav, varbūt, tik stipri manams, kā revolucionāros periodos. Zināmā mērā revolūciju pašu var nosaukt par „lielo Tartifu“.

Kāpēc? Tāpēc, ka nevienam citam Tartifam nav dūšas pierakstīt sev tik daudz tikumu un nopelnu un nevienam citam to nav, patiesībā, tik maz. Nevienš cits nav tik spējīgs iegūt sev tādu viltus mērogu : noziedzības un mežonības pārvērst par varoņdarbiem; knišķus — par milžiem; plāpas — par cīnītājiem; nemorālistiskus ļaudis — par svētajiem; parazītus — par tautas glābējiem. **V a n i t a s
V a n i t a t u m !**

Varbūt, ka viss tas liekas mazliet par asu, bet tāda ir patiesība. Un viss, ko mēs esam teikuši iepriekšējās nodaļās, pierāda šo patiesību. To gaiši apliecina galīgā norēķināšanās starp revolūcijas solījumiem un deklarējumiem, no vienas puses, un viņas rīcību un maksājumiem, no otras puses. Revolūcija vienmēr nogājusi labprātīgā vai nelabprātīgā „bankrotā“, vienmēr palikusi par „maksātnespējīgu parādnieku“. Ja mēs salīdzinātu revolūcijas solījumu listi ar viņas objektīviem panākumiem, tad pārliecināsimies par visiem maniem norādījumiem attiecībā uz revolūcijas melīgumu, nekaunību un liekulību Tartifa garā. Protams, revolūcijai ir arī savi pozitīvi panākumi. . . . Bet arī pašnāvībās un vissliktākos pasaules notikumos ir savas pozitīvas puses. Jautājums var būt tikai par to, cik lielas ir šīs pozitīvās puses, salīdzinot ar negatīvām. Mana atbilde tāda, ka revolūcijā ir tikai viens piliens pozitīvā pret veselu okeanu vistumšākās iedarbības. Šie rezultāti jo svarīgāki tāpēc, ka Krievijas revolūcija, tāpat, ka daudzas citas, nav traucēta. Krievijā arī vēl tagad viņa ir visekstremāko revolucionāru rokās. Viņi ir vadījuši

visas pārgrozības un tāpēc nevar novelt atbildību uz kādu citu. Protams, arī šie revolūcijas vadoņi var teikt: „tas noticis pret mūsu gribu; mēs bijām vēlējušies pavisam ko citu.“ Bet valsts vīrs nav atbildīgs vienīgi par savu gribu un solījumiem, bet arī par savas rīcības objektīviem rezultātiem. Inženieris nav atbildīgs tikai par savu plānu, bet arī par to, kas no šī plāna izvešanas iznāk. Leņins sacīja: „Mēs esam pārprasti“. Bet ar to vien nepietiek, ka beidzot atzīst ļaunumu, kad maldišanās jau prasījusi miljoniem upuru un pārējie miljoni vēl vienmēr cieš no šī eksperimenta turpināšanas.

Mūsu nelabvēlīgais spriedums par revolūcijas morālisko iespaidu jau klaji pastiprina viņas pašas etiskās mācības. Komunistiskās Sverdlova universitātes piektajos gada svētkos 1923. g. 18. jūnijā Trockis pasludināja jaunai paaudzei sekošu morāles mācību: „Revolucionārs ir tas, kas nebaidās iznīcināt ar visām saknēm un pielietot visnežēlīgāko nomākšanu. Šīni darbībā revolucionāru var gan traucēt ārēji apstākļi, bet to nekādā ziņā nedrīkst ierobežot morāliski šķēršļi. Biedri! Pastāvošie apstākļi jau ta sagādā par daudz kavekļu patiesa revolucionāra ceļā, lai tas varētu atļauties lieku greznību un daudzos objektīvos kavekļus pavairot vēl ar subjektīvas dabas traucējumiem. Ievērojot to, revolucionārā audzināšana prasa, par visām lietām, visu subjektīvo kavekļu (relīģijas, tikumības, likumības un t. t.) iznīcināšanu, kas traucē šo nežēlīgo nomākšanu. Tāpēc mēs arī uzskatām ateismu, kas ir materiālisma sastāvdaļa, par revolucionārās audzināšanas neatņemamu elementu.“

Šai etiskā cinisma propogandai nav vajadzīgi paskaidrojumi. Tā izsaka tikai vārdos to, ko komunisti savā darbībā dara un darīs. No svara, ka šī revolūcijas negatīvā rīcība ir konstatējama visās dziļākās revolūcijās pilnīgi neatkarīgi no tam, vai revolucionāro varu nomākusi kāda pretrevolucionāra vai nē. Ne krievu, ne franču, ne angļu, ne arī husītu revolūcijas nav aizkavētas. Viņas attīstījās pilnos apmēros. Vara palika to grupu un atsevišķu personu rokās, ko bija pacēlusi revolūcija. Un tomēr mēs redzam: tas apstāklis, ka vara palikusi tanīs pašās rokās un to nav visagrābuši viņu pretinieki, nav ne tikai kavejis, bet gan drīzāk veicinājis, kā fakti nostājas pilnīgā pretrunā revolūcio-

nāriem lozungiem un solījumiem. Revolūcija sludina vienu, bet piepilda dzīvē gluži pretējo. Šodien tā kautko paziņo, bet jau nākamā dienā iznīcina pati savus solījumus un deklarējumus. Tā tas ir bijis un tā paliek. Nevienš revolucionārs nevar attaisnoties ar to, — ja vien viņš negrib noliegt faktus, — ka viņš aizkavēts radīt paradīzi zemes virsū, jo gāsta viņa vara. Lielākās revolūcijās tas nav noticis. Nevienš nav kavējis taboritus, jakobiņus, ilgo parlamentu, Kromvelu vai arī krievu komunistus radīt viņu apsolīto paradīzi, nevienš — izņemot „nepielūdzāmo apstākļu gaitu.“ Ja viņi devuši savus solījumus, neapbrēķinādami priekšā stāvošos šķēršļus, tad viņi bijuši utopisti, aprēķināt nespējīgas personības, kas aizdedzinājuši māju, bet domājuši, tā nedegs. Jā arī tie „apstākļu gaitu aprēķinājuši“ un cerējuši to pārvarēt, bet nav to varējuši, tad arī tas nerunā viņiem par labu. Ja tie, no otras puses, māju aizdedzinājuši un zinājuši, ka notikumu gaita būs stiprāka par viņu spējām, ka tikai drupas un upuri būs viņu darbības sekas, tad mēs varam tikai teikt, ka tādi „dedzinātāji“ pelnījuši cietumu, kad viņi aizdedzinājuši vienu vienīgu šķūni, par veselu zemi, ar viņas neskaitāmiem upuriem, nemaz nerunājot.

Es neesmu tiesnesis un nerakstu šīs rindas, lai pamatotu šo dedzinātāju apsūdzību; es gribu tikai pierādīt maldus, uz kuriem balstas liktenīgo revolucionāru attaisnošanās meklējumi. Kā visi muļķi un neprašas, kas paši sevi nespēj kritizēt, viņi meklē visus savu maldu cēloņus ne sevī pašos un citos revolucionāros, bet citos cilvēkos un gadījuma pavadparādībās.

Ja cilvēce patiešām ir garīga būtne un spēj mācīties no vēstures, tad viņa vairs nemeklēs revolūcijās izeju no sabiedriskām kļūmēm. Jā, turpretim, — kas vairāk ticāms, — cilvēces sajēga vēl nav pietiekoši attīstījusies, tad revolūcijas var notikt arī nākotnē. Par katru šādu mēģinājumu revolucionārā sabiedrība piedzīvos nežēlīgu atmaksu un samaksās milzīgu skolas naudu, kam jābūt par pietiekošu brīdinājumu revolūcijas laikmeta ļaudīm.

Vai tāpēc nebūtu laiks saprast šo vienkāršo mācību, lai novērstu nevajadzīgās ciešanas, grautiņus un upurus?

5. daļa.

XV. Revolūcijas cēloņi.

1. Galvenie revolūcijas cēloņi.

Ja mēs pētam revolūciju cēloņus, tad visērtāk sākt ar tiem cēloņiem, kas izsauc revolucionāro apvērsumu atsevišķa individa rīcībā. Ja sabiedrības locēkļi uzrāda pieminētās pārmaiņas, tad jāmainas arī visai sabiedriskai dzīvei, jo pēdējā ir indivīdu rīcības un savstarpīgo attiecību kopība.

Kādi tad ir cēloņi, kas izsauc pieminētās ārkārtīgi ātrās un vispārējās pārmaiņas?

Vienmēr, kad šo jautājumu uzstāda vispārējā formā, tas top nenoteikts un rada metafiziskas apcerēšanas iespaidu. Tāpēc es gribu savu domu formulēt tuvāk. Šīnī gadījumā ar cēloņa jēdzienu es apzīmēju tādu apstākļu kopsakarību, kas cēloņķēdē ieņem pēdējā locēkļa vietu pirms revolūcijas. Šīs ķēdes sākums pazūd tālā pagātnē, viņas gals apslēpts neierobežotā nākotnē. Tagad mēs gribam atbildēt uz jautājumu. Revolūcijas tiešais cēlonis ir sabiedrības lielākās daļas galveno instinktu „nomākšanas” pieņemšanās un nespēja sagādāt šo instinktu minimālo apmierinājumu. Viss, kas šīs nomākšanas pieņemšanos pavairo, ir arī revolūcijas pamudinātājs.

Tas ir revolūciju cēloņu vispārējais pārskats. Tas redzams dažādās atsevišķās parādībās, kādas izveido laiks un vieta. Ja bads „nomācis” ēsmes gribu (jeb ēsmesdziņu) iedzīvotāju ievērojamā daļā, tad radies viens sacelšanās un revolūciju cēlonis. Ja indivīda pašuzturas dziņu „nomākuši” patvaļīgi nāves sodi, masu slepkavības vai asiņains karš, — mēs iegūstam otru nemieru un revolūciju cēloni.

Ja „nomāktas“ ir kādas grupas (piem. ģimenes, reliģiskas sabiedrības, politiskas partijas) kolektīvās pašuzturēšanās dziņas, nozaimojot to, kas šai grupai svēts, apsmejojot viņas locēkļus, apcietinot vai nonāvējot tos u. t. t. — mēs sastopam trešo revolūcijas cēloni. Ja pat zināma minimuma apmēros nevar apmierināt pajumtes, apģērba, siltuma u. t. t. trūkumu, — parādas jauns revolūciju cēlonis. Ja lielākai individu grupai nomākta seksualā dzīve ar viņas dažādām parādībām, piemēram, greizsirdību, cenšanos paturēt mīlēto personu tikai sev, un sievu un meitu pavešanas, piespiestu laulību, laulības šķiršanu un tamlīdzīgu iemeslu dēļ — šīs parādības netop ievērotas, mēs redzam piekto revolūciju cēloni. Ja tautas masu īpašuma instinktu, asā kontrastā bagātībai, nomāc viņas nabadzība un likstas, mēs sastopam sesto revolūciju cēloni. Ja ar apvainojumiem, nevērību, ilgu un netaisnīgu nopelnu un spēju nicināšanu, no vienas puses, bet ar mazāk vērtīgo ļaužu pārvērtēšanu, no otras puses, „nomākta“ tautas masu „pašizvēšanās“ (Ross) vai individualitātes (Michailovskis) dziņa, — mēs sastopam atkal jaunu revolūciju cēloni.

Ja vienmuļa dzīve un bezkrāsaina apkārtnē, darbs, kas neapmierina ne prātu, ne sirdi vai nepārtraukti satiksmes, runu un rīcības brīvības ierobežojumi nomākuši individu lielākās daļas sacensības, radošā darba, pieredzes un uzņēmības dažādības dziņu vai brīvības ieradumus, izteiksmes un rīcības brīvību vai netraucētu iedzimto spēju attīstību, — ir atkal cits revolūcijas cēlonis.

Šīs nav nekāds pilnīgs cēloņu saraksts. Mēs mēģinājam atzīmēt vienīgi svarīgākos cēloņus, kuŗu „nomākšana“ noved revolucionārā katastrofā, kā arī rādīt galvenās „nomākto“ individu grupas, kas gāž veco iekārtu un paceļ revolūcijas karogus.

Nepieciešama vai nu ārkārtīgi stipra svarīgāko instinktu vai — kaut arī mazāk stipra — lielāka daudzuma instinktu „nomākšana“, lai rastos revolucionāra sacelšanās. Revolūciju lielākās daļas vēsture uzrāda pēdējo cēloni. Tāpat arī nepieciešams, lai „nomākšana“ attiektos ja ne uz vairumu, tad vismaz sabiedrības ievērojamu daļu. Sabiedrības nelielas daļas „nomākšana“ pastāv vienmēr un visur; tā noved pie atsevišķiem iebrukumiem pastāvošā kārtībā, — tā saucamiem

noziegumiem. Ja, turpretīm, „nomākšana“ top vispārīga, tad viņa rada vispārēju kārtības sabrukumu un apvērsumu. Šis gadījums ir līdzīgs tai individualas dabas rīcībai, ko sauc par „noziegumu“; kad noziegumi top vispārīgi (aptver plašāku kontingentu), tos sauc par „revolūciju“.

Nomākšanas pavairošanās, kā viss pasaulē, protams, ir relatīvs jēdziens. Kāda cilvēka nabadzību vai bagātību nemēro pēc tā, kas tam tagad ir, bet gan pēc tā, kas tam agrāk bijis, vai kas citiem ir. Ja kādam tagad ir pusmiljons, bet agrāk bijuši vairāki miljoni, tad viņš sevi uzskatīs nabagu, salīdzinot ar to, kas tam bijis vai citiem miljonāriem ir. Strādnieks, kas ieņem mēnesī 500 latus, Amerikā ir nabags, bet Krievijā — bagātnieks. Tādā pašā garā jāsaprot arī „nospiestības“ pieņemšanās vai vājināšanās. „Nospiestība“ jeb „nomākšana“ pieņemas nevien tad, kad pieaug instinktu apmierināšanas grūtības, bet arī tad, kad tā attiecībā pret dažādām grupām un personām kļuvusi vājāka nevienādā mērā. Ja kāds, kas no bioloģiskā viedokļa pilnīgi apmierināts, redz pārpilnībā klātu galdu, — viņš jūtas izsalcis un „apspiests.“ Cilvēks, kas redz otru izmeklēti ģērbušos un dzīvojam lepnā dzīvokļa iekārtā, var justies slikti ģērbies un dzīvojam sliktos apstākļos, pat tad, kad viņa apģērbs un viņa pajumte būtu viņa apstākļiem pilnīgi piemērots. Instinktu „nomākšana“ tā tad var parādīties arī tādā veidā.¹⁾

Katrs, kuŗa tiesību aploks pietiekoši plašs, jūtas „nospiests,“ ja viņš redz citus ar lielākām privilēģijām.

Šie piemēri paskaidro manu domu, ka pēc instinktu „nomākšanas“ pavairošanās pirmsrevolūcijas laikā dažādās grupās nav bijusi absolūta, bet tikai relatīva un attīstījusies no likumīga īpašuma apmēra, kā arī diferencēšanās un nevienlīdzības pieaugšanas. Mums tāpēc aizvien jāpatur vērā šī „nomākšanas“ relativitāte.

Šie ir, tā sakot, primārie un vispārīgie revolūciju cēloņi.

¹⁾ Mēs attīstām jaunus nabagu tipus: „kam nav sava automobiļa, savas jachtas, savas vasarnīcas jūrmalā. Tādējādi luksus parādības pārvēršas par nepieciešamību un viņu trūkums top ļoti rūgti sajūtam.“ Tā Patriks ļoti raksturīgi apzīmē amerikāņu „nabago un nomākto“ jauno tipu. Patrick op. c., 133. Sk. arī W. Weyl — Die neue Demokratie, 246.

Tomēr viņu vien nepietiek. Bez visa tā arī tām grupām, kas pastāvošo iekārtu aizstāv, vajaga trūkt līdzekļu apvērsuma apspiešanai. Ja šīs grupas nostādīs pretīm „nomākto” instinktu pieaugošam revolucionāram spēkam savu ierobežojošo pretspēku un tā spiedienam radīs pretspiedienu, tad revolūciju var arī novērst. Tad viņas vietā var iestāties tikai rinda pēkšņu apspiestu sacelšanos. Ja, turpretim, grupas, kas stāv par pastāvošo kārtību, nav spējīgas šos traucējumus radīt, tad revolūcija top nenovēršama.

Mēs tā tad atzīmējam: 1. pieaugošu pamatinstinktu nomākšanu; 2. viņas raksturu; 3. to grupu nespēku, kam jāaizstāv pastāvošā iekārta. Tie ir 3 nepieciešamie elementi notikumu apskatā, kas noveduši pie revolūcijas izcelšanās.

2. Kādēļ impulsu nomākšana ved pie revolūcijas.

Kādēļ iedzīvotāju masas pamatinstinktu nomākšanas pieaugšana noved pie vispārīga revolucionara attiecību apvērsuma. Tādēļ, ka viņu nomākšana neatvairāmi spiež cilvēkus meklēt kādu izeju, tāpat, kā viņu uz to piespiež organisms, ja tas nokļuvis kādā nepiemērotā apkārtņē. Agrākā rīcība izrādas nepiemērota. Rodas nepieciešamība pēc cita apvēršņa. Nomāktās dziņas (instinkti) vispirms izdara spiedienu uz dažādām apvaldītām dziņām, kas kavē viņu apmierināšanu, piemēram nomāktā ēsmes dziņa vispirms iedarbosies uz viņu nomācošiem apvaldošiem traucējumiem, kas kavē atsevišķu individu zagt, ubagot, ēst gaveni laikā aizliegtus ēdienus u. t. t. Daudzi tādas dabas traucējumi jeb ieradumi tagad izrādīsies nomākto instinktu iespaidā un varā. Kas nekad nebija zadzis, tagad kļūs zaglis un laupītājs, kas kaunējās lūgt dāvanas — kļūs par ubagu; ticīgais vairs neievēros gavenus; kas vienmēr klausījies likumam — tagad to pārkāps; agrākais aristokrāts pārvarēs kaunu un aiznesīs kādu drēbju gabalu uz tirgu pārdošanai; kas līdz šim kaunējās uz ielas ēst, tagad ēdis tur bez kautrēšanās; kas agrāk zināmus ļaudis nicināja, tagad glaimos viņiem viena maizes kumosa dēļ u. t. t. (Sk. Sorokina: *B a d s k ā f a k t o r s*, kur sīkāk apskatīta agrākās rīcības pārvēršanās un apvaldīto ieradumu izzušana zem bada iespaida). Lielākās daļas traucējumu izzušana, kas centās aizkavēt nomākto

iedzimto instinktu apmierināšanu, nozīmē šo instinktu atsvabināšanu no veselās rindas saistībām. Reizē ar to tas nozīmē apvaldošo traucējumu ieraušanos, izzušanu, kas līdz šim bija atturējuši individu no zināmiem varas darbības, zādzības, laupīšanas, svētuma gānīšanas u. t. t. Cilvēka rīcība arvien vairāk un vairāk ievirzīsies tīri bioloģiskās formās. Nomāktais instinkts, kas tagad pārvarējis parastos traucējumus, sāks atstāt iespaidu arī uz pārējiem instinktiem. Viņu savstarpīgais līdzsvars sāk izzust un, līdz ar to, tiek izspiesti daži citi instinkti. Tas noved pie tālākas apvaldīto dzīvnieku sabrukšanas, tālākas rīcības „bioloģizēšanās” un to traucējumu izzušanas, kas atturēja individu no sabiedrībai kaitīgas darbības. Ja valdība un grupas, kas stāv par kārtību, nevar stāties šo izzūdošo individuālo apvaldītāju vietā un nevar no savas puses radīt vajadzīgos ierobežojumus, tad revolūcija top neizbēgama: civilizētās rīcības (izturēšanās) konvencionālais ietērps tiek nomests un „sabiedriskā dzīvnieka” vietā mēs redzam vaļā palaistu meža zvēru. Ja tādā veidā jau mainījusies masu izturēšanās, tad visas sabiedriskās kārtības sabrukums ir nenovēršams.

Diezgan interesanti uzskaitīt pēc kārtas galveno instinktu nomākšanu, kas savās sekās rada revolūciju.

1. Vēsturisks atskats ļoti skaidri rāda, kādu milzīgu lomu cilvēces gaitās spēlējis bads jeb ēsmes instinkta nomākšana. Revolūcija un nemieru periodi Atēnu un Spartas vēsturē, Romā (2. un 3. gadsimtā pr. Kr. un 3. un 4. gadsimtā pēc Kr.), Bīcancē un Ānglijā (1257.—58., 14. gadsimta sākumā pirms 1384. g. nemieriem, pirms 1648.—49. revolūcijas un viņas sākumā, pirms chartistu kustības un, beidzot, 1919.—21.) — visi tie bijuši arī trūkuma un ēsmes dziņas apspiešanas periodi. To pašu var teikt par franču nemieriem 1358. g., par 14. gadsimta beigu un 15. gadsimta sākuma revolūcijām, par lielās franču revolūcijas gadiem, par 1830.—31., 1847.—48. un beidzot 1866.—70. un 1918.—21. gadiem.

Lielā nabadzības pavairošanās pirms vācu zemnieku nemieriem un viņu sākumā ir vispār pazīstama. Sakarības cēloņu pētīšana, kas pastāv starp Krievijas revolūcijām un nemieriem, no vienas puses, un nabadzības un bada pavairošanos, no otras, norāda, ka visas šīs revolūcijas un ne-

mieri notikuši ēsmes dziņas apspiešanas gados. Te pieskaitāmi 1024., 1070., 1230.—31., 1279., 1291., 1600.—1603., 1648.—50. un 1662 gada nemieri un revolūcijas, Pugačeva sacelšanās, lielākā daļa 19. gadsimtena nemieru un, beidzot, 1905.—1906. un 1917. gadu revolūcijas. Šai apspiestībai nebūt nav jānonāk augstākā novājinošā bada pakāpē, lai radītu revolūciju. Tādā gadījumā iedzīvotāju masas jau var būt tiktālu panīkušas, ka vairs nav revolūcijas spējīgas. No otras puses, arī saimnieciskais progress var radīt tādu iedzīvotāju masu, kas pietiekoši stipra, lai kļūtu augstākā mērā bīstama un, sajuzdamās savos instinktos nomākta, salauztu visus kavēkļus un meklētu izeju revolūcijā, tas, galvenā kārtā notiek tad, ja minētā progresa augļi sadalās parāk nevienādi.

To pašu, ko var teikt par ēsmes dziņas nomākšanas un revolucionāro uzliesmojumu sakarību, var arī, ar attiecīgiem grozījumiem, sacīt par citu svarīgāko dziņu nomākšanu. Arī te var uzrādīt cēlonisku sakarību starp šo instinktu nomākšanu un revolucionāro uzliesmojumu pavairošanos. Minēsim dažus piemērus:

2. Īpašuma instinkta nomākšana, ko rada saimnieciskā diferencēšanās, pastāvīgi veicinājusi revolūciju izcelšanos. To apstiprina daudzi fakti. Kapēc tad kā fiziskā, tā garīgā darba proletāriāts ir visrevolucionārākais starp visām sabiedrības šķirām? Tapēc, ka īpašuma dziņa viņos vairāk apspiesta, kā jebkurai citai šķirai.

Viņiem nepieder nekas, vai pieder ļoti maz. Mājas, kurās viņi dzīvo, nepieder viņiem. Viņu darba rīki nav viņu. Viņu tagadne nav droša, nākotne — vēl mazāk. Īsi sakot, viņi ir nabagi visaugstāka mērā. Visapkārt tie redz ievērojamu bagātību. Redzot šo dažādību, viņu īpašuma dziņa iekāst vēl vairāk, līdzīgi bezbērnu mātei, skatot citur bērnu svētību. Tāpēc viņi tik viegli top revolucionāri, tāpēc viņu nebeidzami lāsti „Prokrusta gultai“, ko tiem devusi dzīve. Šīs apspiestības tiešā rezultātā rodas viņu priekšstats par socialismu, diktaturu, īpašuma atsavināšanu, saimniecisko vienlīdzību, komunizēšanu u. t. t. Tikko šis instinkts apmierināts, pazūd arī viņu socialisma un komunisma idejas un visi šie proletārieši kļūst par dedzīgākiem īpašuma tiesību svētuma piekritējiem.

No kā tad parasti rekrutejas revolūcijas armija? No

nabagiem, no ļaudīm, „kam nav nekā ko zaudēt, bet kas var gan daudz iegūt“, no cilvēkiem ar apspiestu īpašuma instinktu. Bada cietēji un vergi — ir tie, pie kā revolūcijas vērsas vispirmā kārtā un pie kā arī atrod vissirsnīgāko piekrišanu. Tā tas bijis grieķu, romiešu, Ēģiptes, persiešu, viduslaiku un arī jaunākās revolūcijās. Revolūcijas leģionāri vienmēr sastādās no nabagiem. Viņi ir tas rīks, ar ko revolūcija panāk savus nodomus. Vai tas vien jau pietiekoši skaidri nenorāda augstāk minēto sakarību.

Vai šī sakarība nav bijusi manāma pēdējos gados gandrīz visā Eiropā? Vai nabadzības, bada un bezdarba pavairošanās dēļ nav visur ietricējušies pamati zem kājām. Vai paraleli nemieriem un streikiem nepieaug arī komunistiskās ideoloģijas sekmes? Vai tas nenoved pie veselas rindas nemieru un revolūciju? Vai mēs neredzam šīs saistības iedarbību patlaban Vācijā, kas vēl tik nesen atradās revolūcijas bezdibeņa malā, lai gan tā ir vismazāk revolucionārā nacija pasaulē. Pietiek faktu, lai šī saistība kļūtu skaidri saredzama.

3. Minēsim, tālāk, individualās vai kolektīvās pašuzturas instinkta nomākšanu. Pirmais kalpo atsevišķā individa dzīvības uzturēšanai, otrais — cenšas noturēt zināmas sabiedriskas grupas (ģimenes, nācijas, cilts, valsts, baznīcas u. t. t.) jeb „kolektīvas“ vienības dzīvību. Šī instinkta apjoma kodols ir mantots (iedzimts) un var attīstīties abos veidos. Viņu nomākšana bieži vien top par revolūciju cēloni, sevišķi, ja vienlaicīgi apspiesti abi šī instinkta veidi. Par šādas nomākšanas piemēru var minēt neveiksmīgu karu. Karš ir nāves rīks. Viņš stipri nomāc individuālo pašuzturas instinktu, liek cilvēkam darboties pret savu gribu un pārvarēt neiznīcāmo nāvi noraidošo dzīvības instinktu. Reizē ar to neveiksmīgais karš nomāc arī kolektīvās pašuzturēšanās instinktu, pazeminot visas grupas dzīvības vērtību un pakļaujot to zaudējumiem un apvainojumiem. Vai tad mums jābrīnās, ka neveiksmīgam karā bieži seko sociālas eksplozijas? Nomāktie instinkti pārvar saistītos, iznīdē paklausību, disciplīnu, kārtību, civilizētas pieklājības formas un pārvērš cilvēcīgās būtnes mežonīgos apstulbušu ļaužu bāros, kā piem. krievu kareivjus 1917. g. un, zināmā mērā, arī vācu kareivjus 1918. g. Cilvēki top par sava pašuztu-

ras instinkta vergiem, pamet visu, mežonīgi nīst valdību un vadību, gāz pastāvošo iekārtu un paceļ revolūcijas karogus.

Ar to izskaidrojams, kāpēc tik daudz revolūciju cēlušās kā nelaimīga kara rezultāts vai tāda kara laikā. Visas mūslaiku revolūcijas -- krievu, ungaru, vācu, turku, grieķu, bulgaru — radušās šādos apstākļos. Tāpat arī krievu 1905. g. revolūcija un turku revolūcija, kas pēc neveiksmīga kara gāza Abdul-Hamida troni. Un vai franču 1870.—71. gada revolūcija tāpat nav pierakstāma neveiksmīga kara sekām. Franču zemnieku nemieri un 14. gadsimta beigu revolūcija arī bija neveiksmīga kara un Jāņa II sagūstīšanas sekas. To pašu var teikt par angļu nemieriem 1384. g. Revolūcionārie nemieri, ar kuriem sākās angļu revolūcija, atvasināmi no La Rošelas kara un attīstījās no jauna pēc neveiksmīgā kara pret kovenantiem. Vai to pašu mēs neredzam arī Vācijā, Itālijā un citās zemēs 18. gadsimtenā beigās un 19. gads. sākumā, vai Atenās pēc peloniešu kara?

Šis nepilnīgais revolūciju saraksts, kas cēlušās kā neveiksmīga kara sekas, tomēr pietiekoši pierāda mūsu pamatojumu pareizību.

Protams, kaņi noved pie revolūcijas ne tikai pieminēto, bet arī dažādu citu instinktu nomākšanas dēļ, piemēram nabadzības vairošanās, bada, aukstuma, vispārīgā kara posta u. t. t. iemeslu dēļ. Tomēr galvenā kārtā kara revolūcionārais iespaids pastāv augšā minēto instinktu apspiešanā. Tāpēc tiem, kas kaņus vēlē un tos organizē, nav jāgaužas par revolūciju! Viņi paši to zināmā mērā radījuši. Kas vēju sējis, lai nebrinās par vētru.

Augstāk teiktais attiecas arī uz patvaļīgu varas pielietošanu, neaprobežotiem, bargiem sodiem, apcietinājumiem un izsūtīšanām. Arī tas viss rada zināmu iespaidu, kas augstākā mērā nomāc individa pašuzturas un pašizteiksmes instinktus. Ar to radītā nedrošība un garantiju trūkums izsauc pārējo nospiešanas rezultātu: baiļu, nemiera un neapmierinātības parādīšanos. Un, līdz ar to, mēģinājumus gāzt „varmācīgo kārtību“.

Arī indirekti tāds režīms nospiež grupu pašuzturas instinktu, jo katram apcietinātam vai nogalinātam ir sava ģimene, draugi, piederīgie, kas viņam tuvi. Nereti šis režīms nospiež tādus instinktus arī direkti, apkaņojot kādas grupas

simbolu, vajājot viņa locēkļus (religīso, nacionālo, politisko u. c. grupu vajāšana). Ar to palielinas revolūcijas izredzes, jo atsevišķo „nomākto” individu skaits ir pavairojies. Ar to izskaidrojams, kāpēc tāda sabiedrība bieži identificējas ar revolūciju, kāpēc zeme top pilna mīnu, kas aizdegas pie mazākās uztraudzības novērsšanās. Ar to ir skaidra arī tā revolucionizējošā loma, kāda piekrīt kaļam un patvaļīgai varai.

4. Nav grūti noskaidrot, ka arī, piemēram, seksuālo instinktu nomākšana var spēlēt tādu pašu lomu. Leģenda, kas stāsta, ka Romas revolūcija izcēlusies tāpēc, ka pēdējais Romas valdnieks laupījis godu kādai romiešu sievai, nav nemaz tik smieklīga vai neticāma. Mēs varam šinī ziņā teikt: *se non è vero è ben trovato!* (tā nav gan patiesība, bet labi izdomāts).

Seksuālējdziena nomākšana var notikt ar dažādiem līdzekļiem un apstākļiem: ar nespēju viņu apmierināt; ar privilēģēto šķiru netikumības pieaugšanu; ar „greisirdības” instinkta nomākšanu, pavedot un piesmeļot sievas un meitas, u. t. t.

Šī instinkta nomākšanas nozīme bieži atstāta neievērota. Pirmā acumirklī tā liekas mazāk manāma, bet viņas svarīgums nav noliedzāms. To norāda daudzas revolucionaras runas un uzsaukumi, kas cenšas modināt masu nemieru, norādot tieši uz šīs grupas instinkta apspiešanu. Varbūt tīri neapzinīgi tādas runas atspoguļo šī faktora revolucionāro raksturu.

„Strādnieki, sacelāties, ja jūs negribat redzēt savas meitas par plutokratijas izpriecās līdzekļiem!” Šis Parizes komūnas uzsaukums ir labs piemērs. Nevarēs apstrīdēt, ka šis motīvs, uz ko atsaucas sacelšanās rīkotāji, bieži spēlējis savu lomu revolūcijas cēloņos. Katrs, kas daudz maz pazīst vēsturi, zinās, ka visos laikos un tautās viens no visiecienītākajiem revolucionāru pārmetumiem valdošai šķirai ir bijis viņas apvainojums netikumībā un izvirtībā, ka viņa paved zemāko šķiru meitas un sievas. Pētot tos apstākļus, kādos notikusi daudzu valdību gāšana, redzam, ka valdošo grupu rīcība ļoti drīz noved pie revolūcijas izcelšanās, tiklīdz ap-

¹⁾ Grégoire : IV, 356.

spiesta iedzīvotāju seksuālā sfera. Pāvesta kurijas un Romas katoļu garīdzniecības nemorāliskā rīcība bija viens no galveniem iemesliem, kāpēc Romas baznīcu apzīmēja par „Bābeles netikli” un tā zaudēja savu iespaidu masās. Vai tad naidis, kādu Romas katoļu garīdzniekiem parādīja lielākā daļa čehu pirms husītu revolūcijas, nav meklējams šīs garīdzniecības nemorāliskā rīcībā, demoralizējot savas draudzes locēkļus?¹⁾

Vai vairumu viņas locēkļu neapvainoja netikumībā, mīlāko un veselu haremu turēšanā, seksuālā asinsgrēkā ar saviem tuviniekiem un klosteru pārvēršanā par prieka mājām?²⁾

Visam tam vajadzēja novest pie zināmu seksualjēdzienu nomākšanas un garīdzniecības iespaida mazināšanās iedzīvotājos. Bet ja kāda autoritāte (vara) zaudējusi savu prestižu, tad arī viņas tālākā pastāvēšana ir apdraudēta.

Piegriezīsimies tagad Krievijai 1916.—17. gadā. Kas tad galu galā izbeidza cara varu? „Raspuķinisms”, jēdziens, ar kādu saistījās apvainojumi cara un viņa galma seksualai izlaidībai, neistirzājot šeit jautājumu, vai šiem apvainojumiem netikumībā bija kāds pamats vai nē.³⁾ „Raspuķinisms” bija viens no krievu revolūcijas parādībām. Franču revolūcijas priekšvakarā redzam līdzīgu apvainojumu pret Mariju Antuaneti un viņas galmu.

Vai mēs neredzam arī ikdienišķā dzīvē, ka netikumīga rīcība satricina godu un labu slavu un rada ģimenes apvērsumus. Pieņemsim, beidzot, ka kāda valdība modernā civilizētā zemē izsludina savas īpašuma tiesības uz katru sievu un šīs tiesības sāk arī izmantot? Nav nemaz jāsaka, ka šādas rīcības visticamākās sekas būtu nekavejoša revolūcija. Jau šāda „experimentam crucis” pieminēšana vien skaidri rāda nozīmi, kāda sai instinktu grupai patiesībā piekrīt.

¹⁾ Denis op. cit. 13.

²⁾ Weber VIII. Lea — History of inquisition.

³⁾ Par Raspuķina nozīmi monarchijas autoritātes satricināšanā tautā un armijā sk. Šulgina — Russkaja mišl un Denikina — op. c. I.

5. Gluži līdzīgas sekas ir arī brīvības instinkta¹⁾ nomākšanai.

Katra stiprāka satiksmes, kustības un rīcības ierobežošana apspiež šo dziņu individā. Tikai tādā gadījumā, ja nomākšana jau pārsniegusi zināmas robežas (piem. bada gadījumā) un iznīdējusi šo instinktu vismaz uz laiku, t. i. pārvērtusi cilvēku par „bioloģisku vergu“, šī instinkta nomākšanai vairs nav revolucionāras iedarbības (sk. Pavlova eksperimentu, kas šo instinktu iznīcinājis suni, mērdējot to ilgāku laiku badā). Līdz šīs pakāpes sasniegšanai instinkta nomākšanas pieaugumam jārada arī attiecīgas pretestības dziņas pieaugums. Tāpēc „apspiešanas“ un „despotisma“ režīms ved tieši pie sociālas eksplozijas, cik tālu kavējošie līdzekļi nav pietiekoši stipri, lai to aizturētu vai arī galīgi iznīcinātu brīvības instinktu. Šī sakarība starp brīvības instinktu apspiešanas pieņemšanos un anarchijas eksploziju parādās visu zemju vēsturē tik gaiši, ka nav vajadzīgi nekādi piemēri.

Par citu iemantoto instinktu un iegūto pamatu nomākšanu var sacīt to pašu. Pašiem par sevi atsevišķi tiem, varbūt, nav tik liela nozīme, kā augstāk pieminētiem, kas cilvēku dzīvē ieņem galveno vietu. (Jo: *primum vivere deinde philosophari*). Tomēr arī viņu nozīme nav jāvērtē pārāk zemu.

6. Nemsim, piemēram, iemantoto spēju izpaudes instinktu. Iemantoto spēju dažādība dažādos indivīdos ir vispārātzīts

¹⁾ Piekrīdams J. P. Pavlovam, es ar to apzīmēju iedzimto dziņu, kas cilvēkus spiež pārvarēt kavēkļus, kas ierobežo viņu satiksmes, kustības un rīcības brīvības. Šinī nozīmē brīvības instinkts ir visu dzīvnieku ieradums, vispārēja iezīme un viens no svarīgākajiem iemantotiem instinktiem. Niecīgs kavēklis, ko dzīvnieks sastop savu apmierinājumu virzienā, var būt pilnīgi pietiekošs, lai salauztu viņa dzīvi. Mēs visi zinām, kā cenzas atbrīvoties saķertie dzīvnieki, sevišķi meža zvēri, kam brīvība laupīta pirmo reizi. Šis vispārējais fakts nav atradis līdz šim savu īpašu apzīmējumu un nav ieskaifts iemantoto instinktu sistēmā. Arī cilvēks, kam saistītas rokas un kājas, ieslodzīts cietumā vai pat kādā Paradīzes „zelta būrītī“, un kam atņemtas kustības, izteiksmes u. t. t. brīvības, gluži līdzīgā kārtā mēģina instinktivi atbrīvoties, bieži pat neraugoties uz lielākām dzīvības briesmām. Visas šī instinkta parādības aprakstījis minētais slavenais krievu zinātnieks. Sk. Pavlova op. c. 208. Tāpat arī viņa eksperimentu aprakstus.

fakts un to ņem vērā arī pie profesijas izvēles. Pieņemsim, ka „sabiedriskās izlases un sadalīšanās mechanisms“ (sk. augstāk) vairs nedarbojas un cilvēki nonāk tādā darbā, kuŗa pildīšanai tie, pēc savām iemantotām spējām, pavisam nav piemēroti: kādu „dzimušu valdnieku“ padara par vienkāršu strādnieku; iedzimtu Ciceronu — par vienkāršu nesēju; „dzejnieku no Dieva žēlastības“ — par grāmatvedi; „dzimušu organizatoru“ — par skroderi un otrādi. Kas tad iznāks?

Visi šie indivīdi tūdaļ stiprāk sajūtīs „pašizpaušes“ instinkta nomākšanu. Nevienš nebūs ar savu stāvokli apmierināts, katrs nolādēs saites, kas viņu saista šai vietā, un sapņos, kā tās saraut.

Tā kāda grupa cilvēku ar nomāktiem instinktiem ilgossies pēc revolūcijas, kas tos atsvabinātu. „Dzimušais valdnieks“, kas kļuvis par strādnieku, kļūs par sazvērestības spēcīgu vadoni; „Cicerons“ kļūs par propagandistu, „iedzimtais organizators“ — organizēs ilegālu partiju, „dzejnieks“ apdziedās revolūciju; visi pārējie indivīdi, kas nokļuvuši nepareizā vietā, būs viņu arinija. Un revolucionārais spēks būs radies.

Mēs izvēlējamies sevišķi nepareizu indivīdu lomu sadalījumu sabiedrībā, bet mūsu hipotēze tomēr nav tāļu no tiešāmības. Šādu lomu sadalījumu pirmsrevolūcijas laikmetos mēs tiešām varam novērot. Likums, kas nosaka: „Katram vietu pēc viņa spējām“ — šādos periodos parasti netiek ievērots (sk. augstāk). Tāpēc redzam daudzus cilvēkus ar nomāktu „pašizpaušmes“ instinktu. To vēl vairāk nomāc labvēlība, mākslīgi radīta slava un privilēģijas, ko bauda nespējīgie „iedzimtie vergi“, kas nokļūst sociālās dzīves vadītāju vietās. Un nospiesto indivīdu vairākumā attīstās revolucionāras jūtas. Visi šie rakstnieki un domātāji, žurnālisti un dzejnieki, sabiedriski darbinieki un zinātnieki, kalpotāji, buržuāzija, kā arī zemākās tautas masas, kas ienīst savu stāvokli un cenšās kļūt uz augšu, apsveiks katru, kas gribēs viņus atbrīvot no nomācošā režīma.

7. To pašu var teikt par citu instinktu nomākšanu, kas lielākā vai mazākā mērā rada to pašu rezultātu. Kā šinī grāmatā redzams, instinktu nomākšanas revolucionārais iespaids pa lielakai daļai paliek apslēpts. Revolūcijas re-

dzāmie iemesli ir pavisam citādi : kādreiz tas ir kāds navi-
gācijas akts, citu reiz — lūgšanas grāmatas ievēšana, vēl
citu „etats gènèraux“ apvienošanās, tad — cīņa
pēc atbildīgas ministrijas, vai viena, vai otra balsošanas
veida, vēl citu reiz — strīdi par reliģiskām dogmam u. t. t.
Būtu pavisam naivi domāt, ka šie sevišķie cēloņi paši par
sevi varētu radīt revolūciju, ja nebūtu nekādas galveno in-
stinktu nomākšanas. Viņi ir tikai dzirkstis, kas iemestas
pulvēra mucā. Viņi noder tikai kā iemesls, kā zinams dro-
šības vents, caur kuņu nekārtības vispirms parādas¹⁾. Viņu
pašu revolucionārais spēks nav tik liels, lai varētu radīt re-
volūcijas vētru²⁾. Bet ja jau ir notikusi instinktu apspie-
šana, tad pietiek mazākā iemesla, lai notiktu eksplosija, ja vien
tās direkti vai indirekti skar kādu nomākto instinktu.

Revolūcijas vareno traģēdiju, dramu un komediju uz-
vešana uz vēstures skatuves nosaka galvenā kārtā nomāktie
iemantotie (iedzimtie) instinkti. No viņiem atkarajas, vai
tā sauktā „revolūcija“ spēlējama, vai nē. Ja viņi saka „ja“,
tad šo lugu uzved; aktieru tādā gadījumā netrūks. Patva-
ļīgo (nesaistīto) instinktu loma ir daudz lielāka, nekā visu
saistīto refleksu kopība. Pēdējie nenosaka tik lielā mērā,
vai revolūcijai jānāk vai nē, bet to veidu, tos ceļus, to uz-
būvi un raksturu, kādā atsevišķām ainām jāparādas. Taisni
šie pielietojamie „ideoloģiskie faktori“ nosaka revolūcijas
sevišķās formas, runu un lozungu tipus. No viņiem atka-
rājas, ko rakstīs uz karogiem : vai tam jābūt „Svētai zemei“,
„Īstai ticībai“, „Satversmei“, „Tiesiskai valstij“, „Demokrā-
tijai“, „Republikai“, „Socialismam“, vai kam citam. Viņi
nosaka arī, ko izvēlēs par šīs kustības tautisko vadoni —
Husu, Rusu, Luteru, Marksu, Tolstoju vai Lībknechtu; vai
aktieriem jārunā par bībeles un testamenta tulkošanas tiesī-
bām, vai arī par — nacionālismu, virsvērtību un kapitālu

¹⁾ Revolūcijas vēsturniekam ir pilnīga tiesība teikt : „Les passions hu-
maines ont un rôle dans toutes les transformations religieuses,
mais elles se cachent, se présentent sous une forme dogmatique
et théologique.“ Denis, op. c., 32. To pašu var teikt par citām
parastām frāzēm. Sk. Pareto — op. cit.

²⁾ Sk. pirmo nodaļu par relatīvajiem spēkiem, kas noteic dažādos
instinktus.

izmantošanu, vai ko citu; vai tie par savu karogu zīmi izraudzīs „biķeri“, „frīgiešu cepuri“, „melnu kreklu“, „piecstūrainu svaigzni“ vai citu; vai tie sapulcēsies katakombās, baznīcās, viduslaiku pilsētu zālēs vai modernos parlamentos; vai tie savus uzskatus izplatīs pergamentā un rokrakstos, vai ar modernās mašīnas palīdzību; vai slepkavos ar cirvi, rungu, loku, šķēpu, jeb arī haubicēm, dinamitu, tankiem, drednautiem u. t. t.

Viņi noteic arī, cik lielā mērā notiks ierobežojumu drupināšana. Vispāri viņu loma ir sīkāka revolūcijas attīstības iespaidošana. Tomēr būtu nepareizi noliegt, ka tie var kļūt par iespaidīgu revolucionāru cēloni, ja revolūcija jau parādījusies uz skatuves.

Mutiskai un drukātai propagandai ir gan ļoti liela nozīme. Ta palīdz nemiera bezveidīgās jūtas ietvert zināmā izteiksmē. Tomēr tā var gūt panākumus tikai tad, ja jau sagatavota zeme ar zināmu masu instinktu nomākšanu. Bez šī iepriekšnoteikuma tā nespēj radīt ievērojamākas sociālas eksplozijas. Neraugoties uz lieliem naudas izdevumiem, kādus agrākā Krievijas valdība izlietoja monarchistiskai propagandai, tā tomēr palika bez iespaيدا, jo runāja pretīm nomākto instinktu tieksmēm. Turpretīm ļoti lielus panākumus guva socialisma, komunisma un citu revolucionāro mācību propaganda. Komunisma lozungiem bija liela piekrišana, sevišķi pēc 1917. gada jūlija.

Komunisti monopolizējuši visu presi. Viņi teicami organizējuši savu propagandu. Un tomēr viņu mācības, kas savā laikā bija tik populāras, vairs neatrod Krievijā jaunus piekritējus. Gluži otrādi: Pretrevolucionāras idejas — monarchisko neizslēdzot — tagad kļuvušas daudz izplatītākas. Šis Krievijas revolūcijas piemērs šinī ziņā nav vienīgais un skaidri apstiprina uzskatu, ka runu plūdi paši par sevi vien ir nespēcīgi. To pašu var attiecināt uz citiem ideoloģiskiem faktoriem. Viņu nozīme ierobežojas ar zināma virziena došanu revolucionārai kustībai. Bet šo kustību cēloņi sakņojas iemantoto instinktu nomākšanā.

3. Kādas sociālas grupas top revolucionāras, kādā pakāpē un kādēļ?

Ja pieņemsim, ka mūsu teorija pareiza, no tā izriet:

1. Revolucionārā periodā kādai masu pamatdziņai jābūt ļoti stipri nomāktai. 2. Katrā sabiedrībā revolūcijai simpatizēs tie indivīdi vai grupas, kuŗu instinkti kādā veidā nomākti. 3. Tā kā dažādo ļaužu un grupu nomāktie instinkti, pēc sava rakstura un daudzuma, ir dažādi, tad teorijai, pēc viņu rakstura un daudzuma, jānosaka un jāpaskaidro, cik tālu ies katras grupas revolucionārās tieksmes, kuŗas grupas pirmās novērsīsies no revolūcijas un kādā kārtībā sekos pārējās. Kāda priekšrevolucionāra kārtība var būt nomākusi kādu grupu instinktus, piemēram sekošā kārtībā:

Vienā grupā	a b c d e f
Otrā „	a b c d n
Trešā „	a b m d
Ceturtā „	a f c
Piektā „	a h
Sestā „	a

Stiprākie, kā arī visvairāk nomāktie instinkti, apzīmējami ar alfabeta sākuma burtiem. Viegli saprotams, ka pirmā grupa būs visekstremākā un viņa pēdējā novērsīsies no revolūcijas, jo viņas dziņas apmierinamas visgrūtāk un arī grūtāk novērst visus ierobežojošos iespaidus. Katra nākošā grupa būs mērenāka savās revolucionārās prasībās un ātrāk pametīs revolucionāro kustību. Šī šema izriet no teorijas un rāda dažādo grupu faktiskās attiecības revolucionārā periodā.¹⁾ 4. Pieņemot, ka teorija pareiza, tās sociālās grupas, kuŗu locēkļu vairuma sociālie instinkti bijuši nospiesti stiprāk, būs revolucionārākas, nekā pārējās.

¹⁾ Tas izskaidro pretrevolucionārā restaurācijas radikalisma pakāpi grupās, kuŗas ierobežojusi revolūcija. Jo lielāku instinktu skaitu un jo lielākā mērā nomākusi revolūcija, jo ekstremākas būs šīs grupas savās restaurācijas tieksmēs. Galma un aristokratijas aprindas būs visvairāk ierobežotas, kādēļ arī te parasti restaurācijas tieksme visradikalāka un kaislāka. No otras puses, grupas, ko revolūcija aizskārusi ļoti mazā mērā, būs un paliks ļoti mērenas restaurācijas centienos; tās tieksies paturēt „revolucionāro ieguvumu” maksimumu.

Tie ir secinājumi, kas izriet no mūsu pamatteorijas. Vai šī teorija ir pareiza? Es to pieņemu. Apskatīsim šos secinājumus (1., 2. un 3.) mazliet plašāk. Kādas sabiedrības pirmsrevolucionāro apstākļu pētīšana skaidri norādīs uz stipru pamatinstinktu apspiešanu šīs sabiedrības grupu lielākā skaitā.

Ko redzam pirms 1917. g. revolūcijas?

1. Stipru individualās pašuzturas dziņas nomākšanu 15 vai 16 miljonos mobilizēto karavīru, ko radījis šausmīgais karš, viņa nāvējošo iedarbību, aukstumu, badu, utis, ierakumus, atraušanos no mājām un t. t.

2. Stipru grupu pašuzturas instinkta nomākšanu iedzīvotāju 90 procentos, ko radījušas neveiksmes karā, iestāžu nespēja un pat dažu ierēdņu nodevība.¹⁾

3. Stipru ēsmes instinkta nomākšanu, kas cēlusies no saimnieciskās dzīves satricinājumiem, pārtikas vielu trūkuma pilsētās un bija sevišķi jūtama kopš 1916. g. rudens.

4. Stipru „brīvības instinkta“ nomākšanu, ko radījusi kara stāvokļa ieviešana Krievijā kopš 1914. g., kara cenzura, kara tiesas, patvaļīgā valdības rīcība u. t. t.

5. Ipašuma instinkta nomākšanu. Vispirms to izsauks iedzīvotāju lielās daļas (strādnieku, valstsieredņu, inteliģences, daļas turīgo iedzīvotāju un zemnieku) materialā izputēšana kara dēļ; tālāk nelielas daļas iedzīvošanās no kara peļņas; treškārt — valdības iejaukšanās saimnieciskās attiecībās, kā — rūpniecībā, cietu cenu noteikšanā labībai, kas bieži zemākas par pašizmaksu u. t. t.

6. Iedzīvotāju seksualjēdzienu nomākšanu valdības aprindu izvirtības un „raspuķinisma“ dēļ.

Mēs negribam apskatīt pārējo instinktu nomākšanu un valdības iestāžu nespēju instinktus valdīt vai novadīt. Par to runāsim vēlāk.

Šie noteikumi būs pilnīgi pietiekoši, lai radītu dziļāku revolucionāru eksploziju. Neviens to sevišķi nesagatavos²⁾,

¹⁾ Sk. Miļukova runu Krievijas valsts domē par „mulķību vai nodevību“, kas zemē radīja lielu uztraukumu. Miļukova — Krievijas revolūcijas vēsture I 1922., (kr. val.).

²⁾ Sk. Mskislavskis — Piecas dienas (kr. val.); Suchanova — Piezīmes, I (kr. val.).

bet ikviens gaidīs kā kādu negaisu, nezinot tikai viņa atnākšanas momentu. Un revolūcija, tiešām, parādīsies kā negaiss. Kādas grupas to uzņems labvēlīgi? Gandrīz 95% iedzīvotāju, jo viņiem visiem nomākts kāds vai vairāki instinkti. Tad sāksies sevišķa revolucionāro prasību attīstība dažādās grupās, šo grupu rakstura iezīmēšanās un viņu pakāpeniska izstāšanās no revolucionārās kustības.

Augšējā šema atspoguļo tos patiesos faktus, kas novērojami revolūcijās. Gandrīz visu iedzīvotāju vienprātīgām pūlēm krit „varmācīgā vecā kārtība.“ Bet jau pēc dažām nedēļām vienprātība izgaist un sākās agrākās kopējās neapmierināto masas diferencēšanās un sadalīšanās atkarībā no nomākto instinktu skaita un rakstura. Tikai dažas dienas pēc 12. marta (Kr. revol. sākuma) parādījās jau pirmā plaīsa, zināma dualisma veidā, starp „padomi“ un „pagaidu valdību.“ Monarchijas krišana, kas nozīmēja arī aristokratijas krišanu, līdz ar muižniecības un ieredniecības privilēģiju iznīcināšanu novērsa to ierobežojumus, kas traucēja tirdzniecības un rūpniecības aprindas; tā novērsa strādnieku ierobežojumus, kuriem tagad atvērās ceļš uz augstākiem postenīem; novērsa frontē uzdienējušo virsnieku ierobežojumus, jo aristokratija un gvardija tos bija centusies alstunt; atbrīvoja daudzus ierobežojumus inteliģences un ieredņu stāvokli, kas vecajā valdībā redzēja visu militāro neveiksmju avotu un cēloni. Visas šīs grupas tagad bija apmierinātas. Viņas sastādīja to elementu, kas konstruēja pagaidu valdību un vēlējās apturēt revolūcijas tālāko ritumu. Bads, aukstums, trūkums, kaŗš, smagā darba vienmuļība un citi apstākļi šīs grupas skāra mazākā mērā; viņu instinkti bija tagad lielākā vai mazākā mērā apmierināti.

Citādi bija ar kareivjiem, strādniekiem, zemniekiem, klaidoņiem, noziedzniekiem un visiem, kas dzīves pienākumiem nebija sagatavoti. Agrāk minētās grupas un pagaidu valdība nevēlējās kaŗu pārtraukt, bet viņu turpināt. Tādēļ kareivju pašuzturas instinkts nebija apmierināts un tie negribēja palikt, kur vēlējās apstāties februāra revolūcija.

Ko tad deva šī revolūcija strādnieku masām? Jāsaubas, vai ko vairāk par brīvību uz papīra. Viņu saimnieciskais stāvoklis nebija uzlabots; gluži otrādi — bads pieņēmas, vienmuļais fabriku darbs palika, kāds bijis. „Buržu-

azijas greznība", kas modināja viņu naidu, palika kāda bijusi, bet iespajds, ko tie kā masa varētu spēlēt pagaidu valdībā, nebija sevišķi ievērojams. Patiesībā nebija apmierināti ne viņu ēsmes, ne īpašuma, ne darba instinkti. Tādēļ... strādniekiem vajadzēja turpināt revolūciju un mēģināt novērst traucējošos noteikumus, kas vēl pastāvēja. Mērenām grupām šādu ierobežojumu vairs nebija.

Tas pats sakams par zemniekiem. Februāra revolūcija bija viņiem solījusi lielgruntnieku muižas, kas līdz šim „nomāca” un kairināja viņu īpašumu instinktus. Bet revolūcija tās nedeķa. Viņa nebija samazinājusi arī labības un pārtikas nodevas, bet tās vēl palielinājusi. Darba spēks, kas viņiem bija atņemts un nodots armijā, vēl nebija atdots. Fabrikas ražojumi nebija kļuvuši lētāki, bet dārgāki. Bez visa tā viņu pašizpaušmes instinkts bija nomākts ar to, ka viņu pilsoniskās tiesības bija mazākas, kā citām kārtām.¹⁾ Sakarā ar to zemniekam nebija nekādas vajadzības pretoties revolūcijas „padziļināšanai”. Vēl vairāk tas sakams par noziedzīgiem elementiem, kļaidoņiem un dēķu meklētājiem, fiziskā un garīgā darba proletariatu. Tā radās pirmā plaīsa. Kamēr jau minētās grupas centās revolūciju aizkavēt, pārējās centās to „padziļināt”. Tā kā pie tām piederēja strādnieki, milzīgās kareivju masas, kas centās pēc miera par katru cenu, pat visapkaunojošāko, kā arī zemnieki, — trīs noteicošie spēki, — tad oktobra revolūcija kļuva nenovēršama.

Pirmajos mēnešos oktobra revolūcija sagraķa visus šo grupu sajostos kavēķļus: bez kādiem ierobeķojumiem ļāķa zemniekiem sagraķt savās rokās muiķu zemes un īpaķumus, kareivji varēja pameķt ierakumus un iet uz mājām. Strādniekiem atļāķa neķtrādāt un „ierobeķot” „burķķujus”, kā arī deķa iespēju ieķemt kuķu katru augķtākās pārvaldības posteni; arī pašas fabrikas un viņu krāķumus atdeķa viņiem. Kas attieķas uz sabiedrības padibenēm, noķiedznieķiem un dēķu meklētājiem, tad valdības posteņi pieķrita viņiem un tie varēja pilnīgā savvaļā apmierināt savas dabīgās tieķsmes

¹⁾ Sk. par šo ļautājumu V. Maklakova rakķtu krāķumā „Slavonic review,” 1923.

— legalizētu slepkavību un laupīšanu veidā, vēršoties pret „buržujiem” un „kontrrevolucionāriem”.

Ar to izskaidrojams oktobra revolūcijas un lielinieku stiprums.

Tomēr pēc dažiem mēnešiem aina jau sākā mainīties. Zemnieki nedabūja vairs nekā, bet viņiem arvien vairāk un vairāk centās atņemt ar bezgalīgām prasībām, laupīšanām un zādzībām. Tas radīja daudzas sacelšanās. Zemnieki sāka atrauties no revolucionāru rindām, bet šinī ziņā viņus gan ievērojami kavēja bailes no muižnieku, vecās kārtības un ierobežojumu atgriešanās. Sarkanarmija atradās tādā pat stāvoklī, izņemot 3—400.000 sevišķi privilēģētus lielinieku pretoriāņus. Arī strādnieki 1919.—20. gadā sajuta dažus ierobežojumus no bada, spaidu darbiem un jaunās varas birokrātijas un tirānijas. Sākās atklāti nemieri strādniekos, sarkanarmiešos un zemniekos, pat tādā mērā, ka 1921. g. martā lielinieki tikko netika gāzti. Viņi paturēja varu tikai ar visstingrākiem nomāksšanas līdzekļiem, tomēr bija spiesti atcelt daudzus ierobežojumus un atteikties no komunisma. Lai paturētu varu, tie bija spiesti pavairot arī savu dienesta sargu skaitu, censties pārvilkt savā dienestā daļu inteliģences, sevišķi speciālistus, maksājot tiem augstas algas, un tuvināt tirgotājus, pielaižot spekulāciju. Lai iegūtu vajadzīgos līdzekļus, lieliniekiem vajadzēja vēl pamatīgāk izpludināt zemniekus un vēl vairāk izmantot strādniekus. Šī jaunā instinktu nomāksana lika zemniekiem 1922.—24. gadā galīgi atgriezties ienaidnieka pusē.

Patlaban vienīgais padomju valdības atbalsts ir preto-riāņu gvarde, „speci” (speciālisti) un „nepmaņi” (spekulanti). Tas nebūtu stiprs atbalsts, ja zemi nebūtu jau tik lielā mērā novājinājis kašs, revolūcija, ārkārtīgs bads, epidēmijas un ja saskaņotu rīcību nekavētu milzīgā platība, iedzīvotāju izkaisījums un sliktie sakari. No šīs šēmatiskās skices redzam, ka mūsu 1. 2. un 3. postulējumu pilnā mērā apstiprina revolūcijas parādības.

Milzīga instinktu nomāksana zemniekos, strādniekos, pilsoņos, zemākā garīdzniecībā un inteliģencē, bez šaubām, bija arī pirms 1789. g. franču revolūcijas.

Zemniekus apgrūtināja nebeidzamās feodālās nastas un nodevas, un arī 1788. g. bads. Strādniekus nomāca

badis un nabadzība; buržuaziju — neprātīgas muižniecības privilēģijas; zemāko garīdzniecību — augstākās garīdzniecības priekšrocības. Visi, „pat privilēģētie, jutās nomākti.“ Sabiedrība atradās despotiskas anarchijas varā un cerēja, ka karaļvalsts drīzumā iegūs kādu satversmi¹⁾.

Eksplūzija kļuva nenovēršama un nebija ilgi jāgaida. Revolūcijai nobriedušās grupas jau sastādīja iedzīvotāju vairākumu. Mēs te novērojam to pašu dabīgo likumu attiecībā uz dažādo grupu revolucionāro ievirzi, kā arī attiecībā uz laiku, kad dažādās grupas no revolūcijas novēršās. Tiklīdz kāda grupa, kas līdz tam revolūcijā piedalījusies, atrod savu apmierinājumu, izbeidzas arī viņas interese tālākai revolūcijai. Tiklīdz revolūcija ar savu varu cenšas ierobežot šo grupu no jauna, tā vēršas pret revolūcijas varu.

Arī te lielākā revolucionārā ievirze, lielākā tieksme uz „padziļināšanu“ bija pagrimumākai inteliģencei, strādniekiem, noziedzniekiem un dēku meklētājiem, kas sastādīja jakobiņu kodolu un deva viņa stiprākos, kā arī vājākos, spēkus. Viņi apvienojās ar citām grupām un sastādīja revolūcijas cēllaužus. Vispirms viņus atbalstīja strādnieki un amatnieki; bet tikko viņi sajuta savu instinktu jaunu nomākšanu (vai nu bada un bezdarba, vai „le Chapelier“ likuma, vai jaunu darba un nodevu un spaidu darbu veidā), viņi aplinkus pārgāja revolūcijas ienaidnieku rindās un neveiksmīgi mēģināja izdarīt patstāvīgu revolūciju, kā to rāda Babefa piemērs. Zemnieki bija atbrīvojušies no nodokļiem un pavairojuši savas zemes; viņi palika pret revolucionāro kustību vienaldzīgi. Tikko tiem uzmācās nebeidzamās nodevas un prasības, — tie pārgāja revolucionārās valdības naidnieku pusē. Tas pats sakams par garīdzniecību, nerunājot nemaz par trešo kārtu.

Sakarā ar vispārējās nospiestības sajūtu, revolucionārais spars arī te sākumā bija gandrīz viengabalains; vēlāk tas sadalījās dažādās strāvās, atkarībā no nomāktu instinktu spēka un daudzuma. Jo tālāk gāja ekstremisti, jo vājāka kļuva revolucionārā straume, vairāk un vairāk palika iepakaļš grupas, kas jau bija sasniegušas savu instinktu apmierinā-

¹⁾ Madelin — I, 16, 35. Taine — Les origines, I. D. de Tocquille — L'ancien régime.

jumu. Reizē ar to revoluconārais avangards arvien vairāk ierobežoja apmierinātās grupas un spieda tās pāriet tai pusē, kas apkaroja tālāku revolūcijas izplatīšanos un padziļināšanos. Beidzot revolūcijas „padziļināšanās” uzlikto ierobežojumu bija tikpat daudz, kā vecajā kārtībā. Revolucionārie spēki tādēļ zaudēja katru atbalstu un sabruka, lai dotu vietu jaunai valdībai, kas nāca kā zinams iepriekšējās valdības nāvējošās tiranijas atvieglojums.

Līdzīgu tautas instinktu pieaugošu ierobežošanu redzam pirms angļu revolūcijas. „Karāļa Kārļa valdība bija neattaisnojama tiranija.” Nācijas likumus un tiesības tā sistemātiski pārkāpa. Karālis savus solījumus neturēja. Ievieš daudzus jaunus nodokļus, monopolus un nodevas, piem. uz sāli, ziepēm, ogleņiem, dzelzi, vīnu, tabāku, alu u. t. t. Iedzīvotāji jūtās izpostīti. Varmācīgi atņēma privātos mežus, lai palielinātu karāļa ipašumus. Tiesas un iestādes koruptējās. Iedzīvotājus apgrūtināja kara spēka uzturēšana un mitināšana. „Ar katru dienu kļuva jūtāmāki spaidi pret bagātniekiem, jo tos uzskatīja par ienākumu avotu; bet tādā pat mērā arī pret nabagiem, jo tie nebija bīstami.” „Muižniekiem pavēlēja dzīvot savās muižās.” Neatkarīgi no visa tā, redzam tautu un garīdzniecību reliģijas spaidos, zem cenzūras u. t. t. Instinktu ierobežojumi, kas lielā mērā jūtāmi visās šķirās un grupās, nevarēja turpināties ilgi, tiem bija jānonāk līdz eksplozijai.

Šis attīstības tālākā norisa attiecībā uz dažādo grupu radikalismu un viņu izstāšanos no revolūcijas rindām atbilst 2. un 3. punktā minētam spriedumam. Minēsim vēl kādu piemēru: pirms 14. gadsimta čeķu revolūcijas izzuda brīvība un vienlīdzība. „Feodalisms kļuva arvien nomācošāks, nodokļi smagāki un nodevas lielākas”. Bagāto spaidi pret tautu kļuva arvien jūtāmāki. „Kā gan varētu atrast taisnību, ja apvainotājs pats bija arī soģis... Zemnieks vairs nevarēja uzskatīt savu zemi par savu... Ar katru dienu vairāk čeķi sajuta, ka tie nokļūst verdzībā, kas vēl nepanesamāka tādēļ, ka to uzliek svešnieki”.

Ja visam tam pievienosim vēl zemnieka trūkuma, bet muižnieku (sevišķi vācu) un katoļu baznīcas bagātības vairošanos un garīdzniecības pagrimšanu tikumiskā ziņā, tad

klūs skaidrs, kādā mērā pirms revolūcijas instinkti bija nomākti.¹⁾

Mēs domājam, ka šo piemēru pietiks. Lasītājam pašam nebūs grūti tos rast, ja viņš mēģinās pārbaudīt no šī viedokļa pirmsrevolūcijas stāvokli dažādās zemēs.

No sacītā izriet, ka to grupu skaits, kas tiecas pēc revolūcijas, sevišķi lielajās revolūcijās, ir ļoti ievērojams. Šīs grupas ir augstākā mērā dažādas un ietver sevī dažādu sociālu stāvokļu ļaudis. Tur redzam skolotājus, ko sarūgtinājis kāds rājiens, žurnālistus, kam nodarijis pārestību kāds izdevējs, vispāri inteliģenci, ko „ierobežojusi“ aristokrātija vai pastāvošie apstākļi, izputējušus un pagrimušus muižniekus, bankrotējušus finansistus, dēku meklētājus, izbadējušus strādniekus, vienmēr uz visu gatavos noziedzniekus, uzupurēšanās pilnos idealistus, kas pazaudējuši dvēseles līdzsvaru u. t. t.

Vienus mudina bads un aukstums, otru — skaudība, iekāre, atriebība, bailes vai mantkāriba, citus, savukārt, līdzjūtība un vēlēšanās uzlabot vispārējos apstākļus.

Visas šīs kustības rāda tikai primāro dzinuli ierobežošanas dažādās formas, kuŗu iespaida satricināti kārtības pamāti. Tā revolūcijai ceļu gatavojuši Ruso, Voltērs, Huss un Hieronims, independenti un Lilborns, Markss un Lasals, Lavrovs, Michailovskis, Plechanovs u. c. Viņu iespaidā uztver radikālo vai mēreno „atbrīvotāju“ mācības, jo tās „apspiestās“ masās krit auglīgā zemē. Viņu iespaidā tad arī vēlāk iestājas revolucionāro spēku sadrumšlošanās, kam seko visas revolūcijas sabrukums.

Mūsu pamatojumus pastiprina arī revolucionāro tieksmju dažādības pilsētās un uz laukiem. Profesors Hejs (Hayes) pareizi piezīmē, ka pilsētu iedzīvotāji ir revolucionārāki, kā lauku.²⁾

Pilsētas revolūcijas sāk, bet lauki tās parasti beidz. Mēs atrodam tam pastiprinājumus jaunākā laikā Krievijā, Bavarijā, Ungarijā un Itālijā, 1871. gada un 1789. franču revolūcijās u. t. t.

Kā tas izskaidrojams? Cilvēks ar savām dziņām un instinktiem mazāk piemērots modernās pilsētas dzīvei, nekā

¹⁾ Denis op. cit. 33.

²⁾ E. C. Hayes — Introduction, 62, 63.

laukiem. Pilsētas ar savu dzīvi ir samērā jaunāka parādība cilvēces vēsturē; sevišķi to var teikt par modernajām rūpniecības pilsētām. Visa cilvēka rīcība daudz gadsimteņu laikā bijusi piemērota lauku, ne pilsētas dzīvei. Pārstādīts ar visām savām dziņām pilsētā, cilvēks jūtas kā Prokrusta gultā, kurai viņš nav piemērots. Iedomāsimies sevišķi lielo pilsētu proletariata masu.

Kas viņa apkārtnē? Darbs slēgtās telpās, nedzīvā, bet mūžīgi klaudzošā mašīnērija, tērauds, ogles... milzīgs troksnis un dārdieni. Tas atkārtojās dienu no dienas, mečaniski, monotoni, bez sirds un prāta līdzdalības. Kā lai cilvēka instinkti piemērojas tādai apkārtnēi un atrodot tur savu apmierinājumu? Ne radišanas, ne izdomas, ne dažādības, ne vietas maiņas, ne piedzīvojumu kāres, ne arī daudzas citas dziņas te nevar rast savu apmierinājumu¹⁾.

Piemetināsim vēl, ka proletariātam nav arī nekāda īpašuma. Bez visa tā šīs dziņas vēl vairāk „ierobežo“ arī tas, ka pilsētu proletariāts redz kā bagātības kalngalus, tā nabadzības bezdibeņus²⁾. Vai tad jābrīnās, ka pilsētu proletariāts, kā garīgais, tā fiziskais, — pastāvīgi ir nemierā, pastāvīgi meklē kādu izeju un tiecas pēc revolūcijas. Tas nevar citādi būt, jo viņam ilgstoši jādzīvo kā cietumā, kurā to ieslēgusi vēsture³⁾.

Taisni to arī novērojam. Tas ir otrs mūsu teorijas pierādījums par revolūcijas izcelšanos. Viss sacītais dod tiesību apgalvot, ka šī teorija ir pamatota.

4. Socialās vadības sabrukums.

Lai izceltos revolūcija, tad bez svarīgāko dziņu no-māktības un apspiešanas ir jābūt vēl vienam citam priekš-noteikumam. Šis priekšnoteikums ir nepietiekoša, bez

¹⁾ Sorokina — Sādža un pilsēta (kr. val.) krājumā „Kreskijanskaja Rossija“, IV.

²⁾ Hayes — ibid. 63.

³⁾ Pilsētu dzīves ierobežojošās puses un cilvēka nepiemērotība viņam parādas arī citādi, piemēram ātrā bioloģiskā organisma nolietošanā un izviršanā, — pašnāvībās, noziedzībās un lielākā mirstībā. Sk. Sorokina — Pilsēta un sādža. Mayer — Moralstatistik, 1917, 108, 139—727.

iespaida paliekoša pretestība revolucionāriem nemieriem, kuŗi sākas nomāktu instinktu ierosināti. Runājot par nepietiekošu, bez iespaida paliekošu pretestību, es domāju pie varas esošo autoritātu un grupu nespējību šādā nozīmē: a) tās nespēj nomāktu instinktu arvien pieaugošam spiedienam radīt pretspiedienu, kas spētu panākt līdzsvara stāvokli; b) nespēj novērst, vai vismaz atvieglot dziņas nomācošos noteikumus; c) nespēj nomāktās grupas saskaldīt sīkākos nogrupējumos, pāvērst tās vienu pret otru („divide et impera“ — „skaldi un valdi“), lai pretnieku vājinātu; d) nespēj rast nerevolucionāru veidu, kā apmierināt citus nomāktos instinktus.

Kā jau uzsvērām, cilvēks var būt bezgala izsalcis, tomēr ēšanai noliektu barību viņš neaizskārs, ja liksim tam revolveri pie deniņiem; ja arī viņam draudētu bada nāve, viņš nomāks izsalkuma ierosināto rīcību. To pašu var sacīt par pūli, kuŗa instinkti ir nomākti. Ikkatrā sabiedrībā un ikbrīdī diezgan ievērojama šīs sabiedrības locēkļu daļa, lielākā vai mazākā mērā, ir spiesta dažus savus instinktus aprobežot, vai nomākt. Ja šī aprobežošana nebeidzas ar nemieriem un sacelšanos, par to jāpateicas iestāžu un nenomāktās sabiedrības daļas pretestības spējai. Mums ir zināmi ļoti daudzi vēstures piemēri, kur pūļa instinktu ļoti barga un plaša apspiešana tomēr nav radījusi revolūciju, bet daži sabiedrības locēkļi iznīcināti un citi apspiesti. Šādas parādības izskaidrojums jāmeklē sevišķi spēcīgu un iespaidīgu sociālās vadības līdzekļu lietošanā. Par piemēru var noderēt okupētās zemes dabūšana savā varā. Vēsture mums stāsta par ļoti daudziem tādiem gadījumiem, piemēram, kad 1914.—1918. g. Vācija okupēja Beļģiju un daļu Francijas; kad 1923. g. Francija un Beļģija ieņēma Rūras apgabalu. Krievijā internacionālos noziedzniekus, kuŗi šo zemi valda, sākot no 1921.—22 g. neienīst mazāk kā Francijā un Beļģijā ienīda vācus, vai kā Rūras apgabalā ienīda frančus un beļģus. Tomēr okupācijas vara spēja ieņemto zemi noturēt un pārvaldīt, un neviens no šo zemju iedzīvotājiem nedrīkstēja ne domāt par sacelšanos¹⁾.

Uz revolūciju nepamudina nomāktie instinkti vien, bet

¹⁾ Par sodošo un algojošo spaidu vēsturisko nozīmi sk. P. Sorokina grāmatu „Noziegums un sods“ (krievu valodā).

arī iestāžu un vadošo aprindu pietiekoši spēcīgas un iespaidīgas pretestības trūkums. Vai pirmsrevolūciju laikos redzam šādu pretestības trūkumu? Noteikti.

Ikviena novērotājs būs pārsteigts, cik ļoti nespējīgas ir iestādes pirmsrevolūcijas laikos un cik izvirtušas priviliģētās, valdošās aprindas. Viņas pat nespēj vairs galā tikt ar vienkāršām parastām varas funkcijām, nemaz nerunājot par spēcīgu pretošanos revolucionāriem nemieriem; viņas nespēj arī opozīciju skaldīt un vājināt, ne arī nomākt instinktu ierobežojumus samazināt, un šiem instinktiem radīt tādu izeju, lai tie būtu apmierināti, neķeroties pie revolucionāriem līdzekļiem. Visās pirmsrevolūciju laikmetu valdībās vērojami simptomi, kas ļoti līdzīgi zināmai anēmijai (mazasinībai). Viena pusē nespējība, rīcības nenoteiktība, paguruma nespēks, tūlīga neizveicība, vieglprātīga bezrūpība, un otrā pusē — tikumu izvirtība un gļēvulība; tādas ir valdošo aprindu galvenās rakstura īpašības pirms revolūcijas. Ne gribas, ne saprašanas, ne varēšanas. „Nav vairs vadoņa, kur viņš ir? Vai viņš guļ? Nekur nav redzams viņa spēks.“ „Karālis savu varu zaudējis, nav vairs neviena atbalstoša spēka.“ Tā Ipuvers stāsta par faraonu nespējību pirms Ēģiptes revolūcijas un pašā revolūcijas laikā.

Romā pirms Grakhu laikiem un revolūcijas sākumā redzam tādu pašu autoritātes sabrukumu; gudro, enerģisko un drošsirdīgo patres conscripti vietā redzam izvirtušu senātu, kuŗš pret tautu un pret saviem vadoņiem bija glaimīgs, padevīgs un pazemīgs. „Nevienam vairs nebija drosmes zemes labklājībai upurēt pilsoņu labumu un viņu asinis.“ Varoņu vietā redzam pundurus; liela un spēcīga senāta vietā samaitātu ochlokratiju (izvirtusi demokrātija); patiesu vadoņu un cīnītāju vietā stājusies „gļēvi bailīga, nemorāliska aristokrātu saujiņa“ (Mommsen, II.).

Francijā pirms zēmnieku nemieriem un revolūcijām četrpadsmitā gadsimta beigās valdīja karālis Joans, pavisam nespējīgs valdnieks, neapdāvināts kara vīrs, kuŗš ap sevi pulcēja arī citus tikpat pelēkus ļaudis, kāds bija viņš pats.

Anglijā valdīja Kārlis I, bet arī viņa valdība nespēja radīt stingru, noteiktu politiku; ar savu mūžīgo vilcināšanos un slimīgo despotismu šī valdība tautu tikai vēl vairāk sakairināja. Te valdība apcietināja visu opozīciju, te atkal to

atsvabināja. Iesāka karu, bet nezināja, kā viņu vadīt! Un kad valdība sāka cīņu ar tautu, arī to viņa nespēja līdz galam izturēt; viņa nespēja aizstāvēt pat savus piekritējus, kā, piemēram, Bukinghemu, Strafordu, Viljamu Laudu u. c. „Nekādu skaidru mērķu, un stingras rokas nebija nevienam“ (Guizot I, 47).

Bez tam visi galma ļaudis bija ārkārtīgi izšķērdīgi, naudu šķieda uz visām pusēm, lai saviem lutekļiem un miluļiem dotu visdažādākos labumus. Pensijas, par kūrām karālienes Elizabetes laikā izdeva 18.000 mārciņas, nu bija pieaugušas līdz 120.000. Izdevumi galminieku uzturēšanai pieauga no 45.000 līdz 80.000 mārciņām u. t. t. Bez tam valdība sistemātiski apspieda un ierobežoja tautas rīcību un darbību¹⁾.

Tikai pavisam nespējīga valdība var „ar tādām sekmēm“ sakūdīt tautu pašu pret sevi, un tik neizveicīgi sagaidīt nemierus, kā šīs politikas sekas.

Tas pats jāsaka par Džoni Laklandu un Jēkabu II, un par viņu galmiem.

Francijas aristokrātijas un valdības stāvoklis pirms revolūcijas mums jau zinams... „Aristokrātijai nav spējīga stingri pretoties un aizsargāties, tomēr viņa negrib taisīt nepieciešamos slēdzienus...“ Rišeljē sistemātiski piekāpās muižniecības ietiepigam raksturam; Ludviķis XIV darija to pašu. „Viņi bija pilnīgi atraduši no enerģiskas rīcības, bija zaudējuši drošus pamatus zem kājām.“

„Pasaulīgu dziņu pilna, baudkāres izslāpusi, izlutināta tā nesajuta sevi vairs nekāda spēka.“ Bez tam viņas izturēšanās bija gluži piedauzīga un netikumīga, viņa bija kļuvusi pavisam nespējīga un palāvusies „modernam“ bezdomu liberalismam, „nеспēdama vairs pati savām tiesībām uzticēties“; viņas dzīve bija pilnīga parazitā dzīve, un par to, cik stāvoklis ir nopietns, tai nebija nekādas sajēgas. Vēl 1789. un 1790. g. „muižniecība gardi smejas un nesa-

¹⁾ „Kārļa tirānija nav visnegantākā, bet gan visnetaisnākā, kāda vien Anglijā bijusi. Nav iespējams viņu attaisnot ne ar sociālu nepieciešamību, ne arī ar kādiem spīdošiem panākumiem; viņa pārkāpa senas tiesības, lai apmierinātu dažādas nezināmas vajadzības... Likumus viņa nemaz vairs neievēroja, ne arī turēja cieņā karāja vārdus, un glābās vienīgi ar tautas apspiešanu.“ Guizot — I, 50.

prot, ko revolūcija sevi slēpj" (Madelin I, 30; Tocqueville — op. cit.; Taine I).

Tai laikā aristokrātija vairs neizpildīja neviena derīga darba, viņai nebija vairs nekādu svētīgu pienākumu, kurus ilgus gadus pildīja viņas priekšteči; tomēr savas privilēģijas viņa bija paturējusi. Tāds stāvoklis ilgi nevarēja ilgties¹⁾.

Karālis jau varēja būt krietns, labs un patikams cilvēks; bet, kā Napoleons gudri sacījis, tomēr „karālis ir slikts valdnieks, ja ļaudis viņu labu teic“. Ludviķis XVI „nezināja, ko viņš gribēja, viņš nepazīna pats sevi.“ „Viņa valdība, varbūt, bija godīgākā no visām valdībām, bet tā varēja būt, kas būdama, tikai nebija viņa valdība, kas spēj saprast draudošo krīzi.“ (Madelin — op. cit. I, 47). Agrāk Kape-tingi teicās esam tautas aizstāvji; nu viņi vairs tie nebija. „Ja karālis vairs nav armijas vadonis, ja viņš nav augstākais tiesnesis vai valsts aizsargs, kas tad viņš ir?“

Ap viņu ir Marija Antuanete un smalkie galma ļaudis, kuri ļoti labi pazina Voltēru un Russò, bet viņiem nemaz nebija gribas, ne enerģijas, ne arī viņi saprata, kas valstī notiek. Ši iestāžu nespēja parādījās revolūcijas sākumā, kad 1789. gada 6. maijā vajadzēja izšķirt, kādā veidā jānotiek kārtu piedalīšanai vēlēšanās; tā pati nespēja bija redzama Jen de Paume scenā, kad trešā kārta negribēja pieļaut, ka viņas priekšstāvjus atlaiž; tāpat arī svētā Ludviķa baznīcā un Lit de Justice. Vispirms valdība izdeva dažus aprobežojošus noteikumus, bet drīzi vien tos pameta neizpildītus; ar to tikai sakairināja tautu. To pašu redzam valdības aprindu attiecībās pret kareivjiem 1789. gada 24. un 28. jūnijā; drīzi vien valdības rīcībā bija saredzama

¹⁾ „Kāda nozīme arī nebūtu dažam institūtam,“ pareizi piebilst Tēns, „laika biedri, kuri to vērojuši 40 paaudžu laikā, nekad nebūs slukti tiesneši, nododot savus spriedumus par šiem institūtiem; ja viņi tādiem institūtiem uzticējuši savu gribu un savu mantu, to viņi darijuši tikai bijušo nopelnu dēļ... nekad nevar gaidīt, ka cilvēks būtu pateicīgs par tukšiem niekiem, aiz kādas nejaušas maldīšanās, un ka viņš, bez pietiekošiem iemesliem, ļautu tik daudzas privilēģijas; priekš tam cilvēks ir par patmīlīgu un skaudīgu... Pagājušos laikos privilēģētā kārta pierādījusi ļoti lielus nopelnus, turpretim tagad tā vairs nepilda nekādus pienākumus. Viņas ieņemtās vietas pārvērtušās par sinekurām, viņas privilēģijas par bezjēdzību.“ Taine — Origines de la France contemporaine I, 8.

svārstība, nenoteiktība, bērnišķīga jūtība, un tāda viņa palika no revolūcijas sākuma līdz Ludviķa XVI nonāvēšanai. „Visi groži izslidēja no valdības rokām un mētājās zemē.“ „Ludviķis XVI gan vēl saucās par karāli, bet tas viņš vairs nebija (no 1789. gada maija līdz jūnijam). Viņam vairs nebija nekādas varas, ne arī autoritātes“ (Madelin I, 47).

Vai tas pats nenotika arī pirms Krievijas revolūcijas? Cars Nikolajs II bija gluži tāds pats, kā Ludviķis XVI. Un cariene bija kā nokopēta Marija Antuanete. Galma ļaudis? Vai starp viņiem nebija redzams nevarīgais Goremikiņš, nespējīgais Štirmers, smieklīgais Protopopovs, nenormālā Virubova u. c., un vai tas nebija Ludviķa XVI galma vājš atkārtojums? Nebija neviena paša ministra, kam būtu gribas spēks un sapratne; redzam veselu baru fizisku un garīgu vārguļu, neapdāvinātu vadoņu, nemoraliskus izlutinātus pundurus¹⁾.

Ja šo ainu salīdzinām ar apstākļiem, kādi bija tikai pirms trīsdesmit gadiem, cara Aleksandra III valdīšanas laikā, tūdaļ redzēsim, cik dziļi samaitātas kļuvušas valdošās aprindas, cik iziris valdības aparāts.

Un kā tad bija vispārī ar muižniecību? Reiz bija laiki, kad muižniecība, tāpat kā Francijā, izpildīja svarīgus pārvaldības, zemes aizsardzības un tiesas spriešanas uzdevumus; kad viņa bija spiesta nodoties valsts lietām. Toreiz viņai bija tiesības uz savām privilēģijām. Bet astoņpadsmitā gadsimta beigās tika izdots visaugstākais „ukazs“, ka muižniecība no visiem pienākumiem atsvabināta, tomēr viņas privilēģijas paliek neaizskārtas: ar to sākās viņas izvēršana. Arvien vairāk muižniecība pārvērtās par pilnīgi parazitisku ļaužu kārtu; viņas privilēģijas kļuva par sinekurām, savas prasības un pretenzijas tiesības tā sāka nelietīgi velti izlietot. Muižniecības piederīgo lielākā daļa tikai notērēja savu bagātību, kas visos pagājušos laikos bija sakrāta, atraujot to visas nācijas bagātībai. Ari tad, kad muižniecība palika aktīva, kā, piemēram 1905.—1914. g.,

¹⁾ Sk. carienes Aleksandras Fjodorovnas vēstules; Vites, Beļeckā, Virubovas, grafienes Kleinmichel u. c. atmiņas, kurās toreizējie galma ļaudis neapzinīgi rāda nepārspējamu ainu, cik izvirtis un visu savu nozīmi zaudējis bijis galms.

kad viņa nodibināja savu apvienību („apvienotā muižniecība”), acimredzot, viņa nedomāja par valsts labklājību un visas zemes plaukšanu, bet bija vienīgi savu primitīvo parazitisko laupītāju nolūku varā (sk. M. Kovalevska — Cik Krievija parādā apvienotai muižniecībai? 1914. g. (krievu valodā)).

Tādēļ nav jābrīnās, ka vēsture sauca muižniecību savas tiesas priekšā, un iznīcināja to, uz Krievijas koporganisma rēķina. Nebrīnēsimies arī, ka mužniecībai nemaz nebija enerģijas un tā nespēja aizstāvēt ne pati sevi, ne veco režimu un viņa galvu — caru. Krievijas muižniecības iznīkšanā, viņas nāves gaitās nav redzams ne mazākais varonības uzliesmojums.

To pašu arī redzam citās revolūcijās. Tas viss pierāda, ka pareiza ir mūsu teorija par revolūcijas otro cēloni, par varas izviršanu. Vēsture cieš niknas, nežēlīgas, stingras un laupītāju valdības, bet tikai tik ilgi, cik šīs valdības spēj būt stipras, cik ilgi viņām ir griba un spējas valdīt un cik tās, neraugoties uz visām savām negatīvām īpašībām, var sabiedrībai būt arī noderīgas.

Bet lēnas, nevarīgas valdības, kuras ir arī vēl nespējīgas, kā arī bargas valdības, kuras ir parazitiskas, vēsture necieš, tāpat, kā augstsirdīgās, jo tās ir nevajadzīgas.

Kad valdošās aprindas ir samērīgi sevi noslēgušās, līdzīgi kastām, tad, agri vai vēl, varas izviršana kļūst nenovēršama, neatvairāma. To rada bioloģiskas un sabiedriskas dabas apstākļi.

No dabas apdāvinātu vadoņu pēcnācēji nemaz nav līdzīgi saviem senčiem, jo krievu un franču muižniecības priekšteči, patiesi, bija apdāvināti; tie nav vairs „vadoņi no Dieva žēlastības”, bet pārvērtušies par „dzimušiem vergiem”, kam pavisam nav vadoņam nepieciešamo spēju.

Tāda izviršana sabiedrībai ir ļoti bīstama; krīzes laikā tā lielā mērā veicina katastrofas nenovēršamību. Šie apstākļi kļūst vēl grūtāki tādēļ, ka tas pats, un aiz tiem pašiem iemesliem, — tikai pretējādā virzienā, — notiek ar „agrāko vergu” pēctečiem. Viņu bērniem ļoti bieži ir „piedzimuša vadoņa” īpašības.

Ja „sabiedriskais pienākumu sadalīšanas mechanisms” darbojas teicami un nevainojami, vieniem likdams noslīdēt

zemākos stāvokļos un citus paceļot līdz vadošai situācijai, no tā nevienam nekāda sevišķa kaitējuma nebūtu. Pamatnoteikums, kas nepieciešams sabiedrības labklājības nodibināšanai, proti, — „katrs pēc savām spējām“ (sevišķi pēc iedzimtām) — šajā gadījumā nebūtu pārkāpts. Līdz šim gan neviena pati sabiedrība nevar lepoties ar to, ka būtu pietiekoši ievērojusi šo prasību. Ļoti daudzi noteikumi par to gādā, ka „likumīgo valdnieku“ nevērtīgie pēcteči paliktu tai pašā situācijā, kur bija viņu priekšteči. Tas pats likums darbojās arī attiecībā uz tiem zemāko kārtu locēkļiem, kas tiecas pēc augstāka stāvokļa. Tad sabiedrības līdzsvara stāvoklis ir iznīcināts no abām pusēm.

Ja aristokrātija ir stipra un arī spējīga, tad nav vajadzīgi nekādi mērķi ierobežojumi, lai viņu aizsargātu pret jauno grupu sacensību. Bet ja viņa ir nespējīga, tad mērķi līdzekļi ir tikpat vajadzīgi, kā spieķis klibam cilvēkam; īstenībā to arī novērojam. Pirmsrevolūcijas laikā, kad sākas valdošo kārtu bojā iešana, viņa ķeras pie mērķiem līdzekļiem, lai aizkavētu jaunu grupu piederīgo iespiešanos aristokrātijas rindās un lai nepieļautu, ka dažādos godājamos amatos ieiektu šo jauno grupu locēkļi. To redzam Romā 151. gadā, kur nevienam no jauno grupu piederīgiem nebija ne mazākās iespējas tikt pie augstākiem amatiem (Mommсен, II).

Koļabinskis, kurš pētījis pienākumu sadalīšanas gaitu Francijā, sākot no 12. gadsimta, saka, ka no 17. vai 18. gadsimta jauno grupu locēkļu pacelšanās no apakšējiem slāņiem un iekļūšana augstākos amatos bijusi ārkārtīgi grūta: tikuši ievesti dūciem dažādi ierobežojumi, lai izvirstošās valdošās aprindas spētu sevi aizsargāt.

Pirms Anglijas revolūcijas varam to pašu novērot. Tur aristokrāti, ar pašu karāli priekšgalā, pacelšanos no sabiedrības apakšējām kāpēm līdz augstākam stāvoklim, mēģināja visādi apgrūtināt, sevišķi attiecībā uz vidējām grupām, kurās bija spēcīgi attīstījušās; tika pat mēģināts atspiest šīs grupas atpakaļ, kādēļ tām atņēma tiesību piedalīties valdībā, kaut agrāk tāda tiesība viņām piederēja (karāļa mēģinājums valdīt bez parlamenta; tautas tiesību ierobežošana u. t. t.)

Glūži to pašu novērojam pirms Krievijas revolūcijas

1905. g.; izvirstošās krievu valdošās aprindas nikni pretojās arvien uz priekšu tiecošos citu aprindu līdzdalībai valdībā; viņas negribēja ne domāt par savu tiesību sašaurināšanu; tās pat centās dabūt prom no augstiem amatiem spējīgākos citu grupu locēkļus, piemēram, Viti.

Jr viegli saprast, ka tādas rīcības dēļ augstākās aprindās radās arvien vairāk „nespējīgo vadoņu“, bet zemākos slāņos, turpretim, arvien vairāk centīgo, spējīgāko.

Un vienmēr lielāks auga spēks, ar ko zemākās aprindas pretojās ierobežojumiem, kas liedza viņām tikt pie augstākiem amatiem; tāpat auga arī apspiestības sajūta. Agrāk vai vēlāk ierobežojumiem vajadzēja izbeigties. Nemieru un krīzes iesākšanās tikai paātrināja notikumu gaitu, un nemieri tikai kļuva asāki. Izcēlās revolūcija. Ar vienu cirtieni bija satriekti visi šķēršļi un ierobežojumi, kas aizkavēja brīvu attīstību. Revolūcijas nežēlīgā straume visu aizskaloja prom. Kas vainīgs un kas nevainīgs, — starp viņiem tikai niecīga starpība. Pēkšņi visus privilēģētos nogrūda nost no sabiedrības ēkas virsotnes, bet daudzi atsevišķi indivīdi izkāpa no saviem „pagrabu dzīvokļiem“ un cēlās arvien augstāk. Šīs metodes ir primitīvas, vienkāršas un elementāras. Pienākumu sadalīšanas sietā redzams milzīgs caurums, un pa to viss tiek ārā, bez kādas izšķirības.

Trūkst kritikas, sprieduma spēju, un tādēļ šādas primitīvas sadalīšanas rezultāti ir pavisam neapmierinoši. Bet revolūcijas otrā periodā kļūst redzamas pašu izdarītās kļūdas. Tadēļ sākas notikumu virzīšanās uz pavisam pretējo pusi. Tas patiesi tā arī notiek, ko mēģinājām pierādīt ar vairākiem piemēriem.

Ja starp vidējām un zemākām iedzīvotāju grupām ir diezgan pietiekošs „dzimušo valdnieku“ skaits, tad viss norisinās samērā labvēlīgi. Kad „jauno grupu locēkļi“ aizsnieguši sabiedrības ēkas virsotni, viņi tur paliek un, kopā ar atlikušo, vēl neizvirtušo agrākās aristokrātijas daļu, rada jaunu grupu, atjaunodami sabiedrības organisma satricināto līdzsvara stāvokli. Ar laiku visa sabiedrības dzīve tad var kļūt pilnīgi vesela, un organisms var mierīgi tālāk attīstīties, kamēr sākas atkal nomākība, parazitisko elementu rašanās un izvīršana, kas beidzas ar jaunu eksploziju. Bet ja no sabiedrības zemākām aprindām uz augšu tiecošos skaits nav

pietiekoši liels vai arī šādu ļaužu nemaz nav, — kas arī var gadīties, — tad nav neviena, kas spētu stāties izirušās autoritātes vietā, tad nenovēršama droša bojā iešana. Tā bija Romā. Kad patricieši, dižciltīgie un jātnieki bija iznīcināti, tad vēsture mēģināja radīt uz augšu tiecošas grupas no brīvlaistiem, plebejiem, vergiem, barbariem, — tomēr velti. Kad visi šie avoti bija izsīkuši, tad sita Romas valsts nāves stunda. Tāda ir vēstures gaita, tā pati nemitīgā gaita, kas mūžam atkārtojas kā pirms Noasa plūdiem, tā arī tagad.

5. Vispārējie cēloņi, kas ļauj attīstīties revolūcijas otram posmam vai kontrrevolūcijai.

No visa, ko jau sacījām, ir skaidri saprotams, ka revolūcijas otrais posms — kontrrevolūcija — ir pirmā posma nenovēršamas, neatvairamas sekas.

Pēc visiem līdzšinējiem spriedumiem varam isos vārdos izteikt savus atzinumus.

Ja revolūcijas pirmā posma istie cēloņi ir masu instinktu nomākšana, tad varam droši sacīt, ka otrā posma cēloņi ir gluži tādi paši.

Kāpēc?

Kā mes jau redzējām, dziļi tverošas revolūcijas pirmais posms nevis novērš tādu instinktu nomāktību, bet drīzi vien stāvokli padara vēl ļaunāku. Masu izturēšanos vairs nosaka tikai elementāri, patvaļīgi instinkti, un šī izturēšanās kļūst arvien anarchiskāka. Patvaļīgos instinktus nomāc un pārspēj citi; viens cilvēks nomāc un pārspēj otru. Bads kļūst lielāks, nevis mazinas. Un ēsmes dziļa vēl vairāk tiek ierobežota. Personīgā drošība top mazāka, kā jebkad; slepkavību, bada un sērgu dēļ mirstību skaits ārkārtīgi pieaug. Pašuzturības instinkti top arvien vairāk apspiesti. Labklājība apdraudēta, sakumā atņem bagātiem visu, kas viņiem pieder, vēlāk atņem visai tautai, dažādu nodokļu un nodevu veidā, — ar to tiek nomākti īpašuma instinkti. Seksualas izlaidības pieņemšanās izposta seksuālos jēdzienus. Valdošās aprindas patvarīgi apspiež brīvības instinktus u. t. t. Īsi sakot, varam runāt par kušu pamatinstinktu grupu gribam, visi instinkti, ar nedaudziem izņēmumiem, top nomākti arvien vairāk, bet nebūt tie nav atbrīvotāki kļuvuši, jo dziļāk re-

volucija tverusi, jo nomāktība lielāka. Šajā primitīvā chaosā — bellum omnium contra omnes (visu karš pret visiem) — visi svarīgākie instinkti tiek nomākti. Taisni par šādiem periodiem runājot apstiprinās Hobba teorija, ko viņš uzstādīja uz Anglijas revolūcijā gūto pieredzējumu pamata. Cilvēki arvien mazāk spēj pieskaņoties apkārtnes apstākļiem un savām savstarpējām attiecībām, par viņu izturēšanos var sacīt: „Nav iespējams tādos apstākļos vēl dzīvot, ir vajadzīga kārtība, visādā ziņā vajadzīga kārtība.“

Un cilvēku sāk mācīt nepielūdzamais meistars, bads, aukstums, slimības, trūkums un nāve; cilvēks nostādīts divkārtšas dilemmas priekšā: vai nu turpināt revolucionāro izlaidību, bet tad iet bojā un mirt, vai meklēt jaunu ceļu. Rūgti un traģiski piedzīvojumi piespiež cilvēkus atzīt, ka ļoti daudz, ko viņi sauca par „aizspriedumiem“ un no kā bija ar priecīgu sirdi „atsvabinājušies“, patiesībā ir tikai noteikumi, kas nepieciešami sabiedrības kārtīgas dzīves pastāvēšanai, viņas attīstības nodrošināšanai.

Nu neierobežotas brīvības vietā sāk saukt pēc „kārtības“; agrāk meklēja, kā tikt vaļā no „ancien régime“, tagad meklē, kā vaļā tikt no revolūcijas, citiem vārdiem runājot, visi prasa kārtību un organizāciju. „Kārtību!“ un „lai dzīvo kārtības nodibinātāji!“ — tāds revolūcijas otrā periodā ir vispārējs sauciens: Romā — Cesara un Augusta laikā; Čekijā revolucionārā kara beigās; Anglijā protektorāta laikā; Francijā, kad augšup cēlās Napoleons, 1848.—1851. g., 1871. g.; Krievijā, sākot ar 1922.—24. g.

Tāds pats ir rezultāts, kad masu spēka avoti izsīkst. Bezjēdzīgā enerģijas šķiešana revolūcijas pirmā posmā beidzas ar cilvēka organisma enerģijas krājumu apsīkšanu. Jo šie enerģijas krājumi nav neizsmeljami, cilvēks nav nekāds „perpetuum mobile“. Bads un trūkums paātrina enerģijas avotu izsīkšanu, jo tie nedod iespēju pirmā periodā izšķiesto enerģiju atjaunot. Spēka izsīkšana atstāj nomācošu iespaidu uz daudzu instinktu darbošanos. Iestājas vienaldzība, apātija, pagurums. Tādi apstākļi ir visai labvēlīgi ierobežojošo iespaidu attīstībai, un cilvēki viegli padodas dažu atsevišķu personu enerģijai. Kas revolūcijas pirmā periodā liktos pavisam neiespējams, tagad tas var notikt kurā katrā brīdī. Iedzīvotāji kļuvuši kā paļāvīga

masa, kuŗu var pēc patikas veidot. Tas ir pateicīgs materials kāda „apspiedēja“ nolūkiem. Tā revolūcija, iesākdamās ar nevaldāmu izlaidību, pati nenovērsāmi rada apstākļus, kas veicina despota vai tirāna parādīšanos, kā arī spaidu režīma nodibināšanu masu nomāksanai.

Abi šie cēloņi: instinktu ilgstoša nomāksana un masu enerģijas izsīkšana (un arī daudzi citi, otras kategorijas cēloņi), ir pilnīgi pietiekošs pamats kontrrevolūcijas attīstībai. Kādēļ kontrrevolūcija nozīmē atpakaļiešanu, lielākā vai mazākā mērā pilnīgu atgriešanos pie sabiedrības agrākās iekārtas, pie bijušās kārtības, bijušās sistēmas? Kādēļ tāpat atgriežas cilvēku agrākā izturēšanās, dažādie partiju grupējumi, visa reliģiskā, politiskā, saimnieciskā un sociālā dzīve?

Nav grūti to saprast: sabiedrības iekārta nav radusies nejauši, tā ir veidojusies gadusimtos, cilvēce lēni mācījusies pieskaņoties savai apkārtnēi un atsevišķie viņas locēkļi viens otram; sabiedrības iekārta ir gadusimtu pieredzējumu, pūļu un cīņu sasniegums, lai radītu iespējami labākās sabiedrības organizācijas un dzīves formas. Ikviens stabila sabiedrības organizācija, lai cik nepilnīga viņa neliktos no nenobrieduša radikalisma viedokļa, ir bezgala plašu, cieši apvienotu, realu (ne iedomās iztēlotu) nacionālu pieredzējumu rezultāts; daudzu paaudžu neskaitāmu cīņu, pūļu un mēģinājumu rezultāts, lai atrastu iespējami labākās formas, kuŗas varētu vispilnīgāk saskaņot ar sevišķiem apstākļiem. Tikai nezinātājs vai arī cilvēks, kas iegrimis pats savu smadzeņu fantāzijās, var iedomāties, ka šāda iekārta, kas gadusimtos veidota un pastāv jau gadusimtus, ir tikai bezjēdzība, pārpratums, maldi.

Mēs varam pārstātīt Renaua vārdus un sacīt: Ikviens diena, cik pastāvējusi kāda sabiedrības iekārta, patiesībā ir visu sabiedrības locēkļu nemītīga, nepārtraukta nobalsošana: ja sabiedrība joprojam pastāv, tas nozīmē, ka sabiedrības locēkļu vairums savā nodabā klusi atbild — „ja“. Ja kādas sabiedrības iekārta ir tāda un ne citāda, tas nozīmē, ka pastāvošos apstākļos vai nu nav iespējama pilnīgākas iekārtas sasniegšana, vai ... jaunā iekārta nebūs pilnīgāka.

Laikā pirms revolūcijas pastāvošās iekārtas pilnība kļūst šaurāka, mazāka, vājākas viņas pieskaņošanās spējas; daudzējādā ziņā, — protams, ne visos gadījumos, — šī

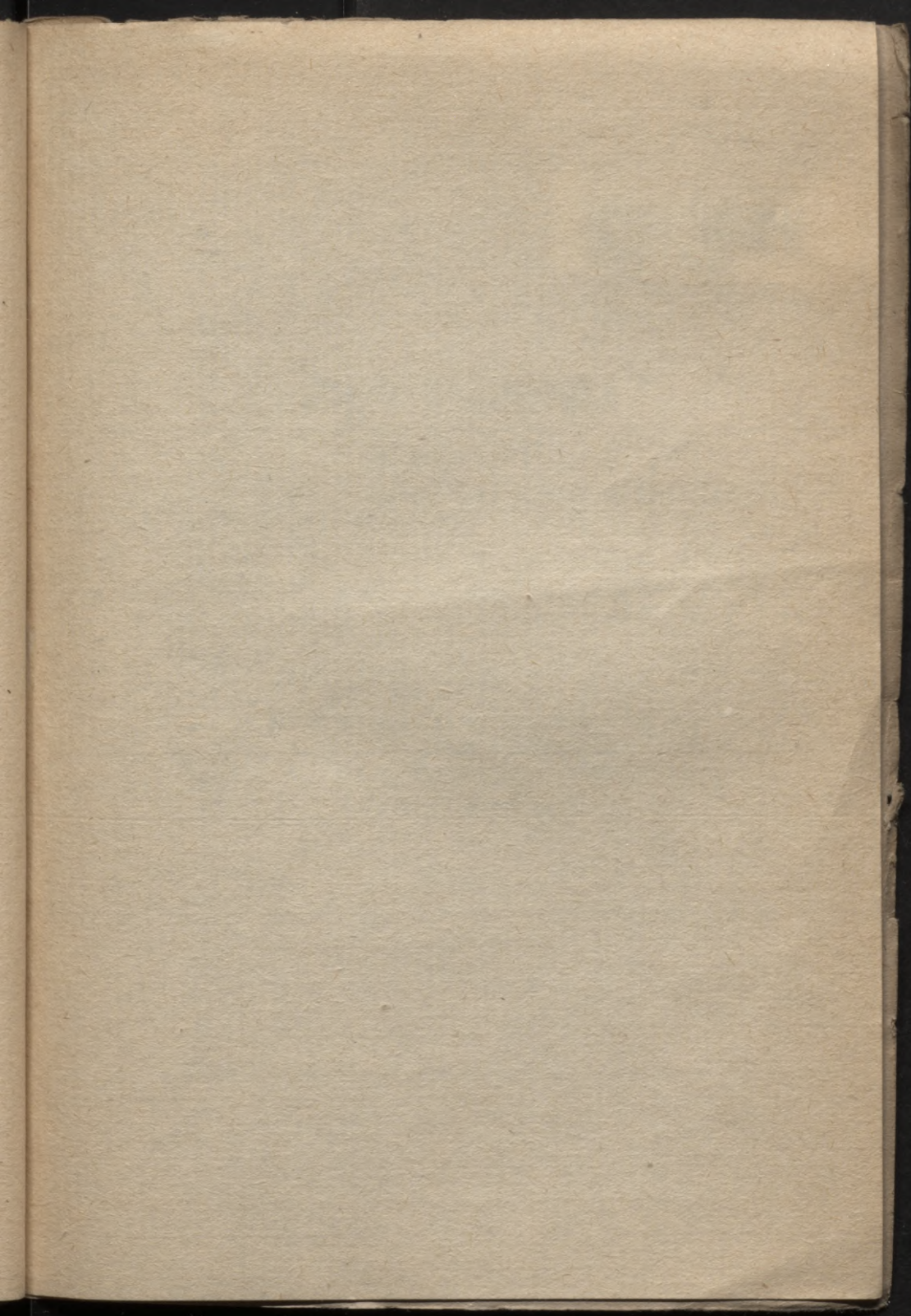
iekārta top kļūdaina. Grūti piekrist, ka apstākļi pēkšņi tik ļoti varētu pārvērsties, ka visa sabiedrības iekārta būtu kļuvusi pavisam nederīga; ka visi agrāko paaudžu pieredzējumi būtu bijuši tikai maldi. Ja sabiedrības iekārta kļuvusi nederīga, sākas revolucionārie nemieri. Bet izcēlušies nemieri izposta nevien nederīgo iekārtu, tā iznīcina arī daudzus nepieciešamus jēdzienus, institutus un daudzas ārējās izturēšanās formas. Ja iesākas sabiedrības dzīves atgriešanās pie normalām attiecībām, tad ir dabīgi, ka sabiedrība atkal tiek veidota pēc agrākām ārējās izturēšanās formām, jo viņu krietnās īpašības nebūt nav zudušas, tās visiem labi zināmas, zināmos, konkrētos apstākļos viņas ir bijušas iespējami labākās. Visi sabiedrības meklējumi nekļūdiģi beidzās ar agrāko formu atzišanu. Un tādēļ viņas tiek atjaunotas. Tādēļ sabiedrība, izmēģinājusi galīgi atšķirties no pagātnes, atgriežas pie viņas atpakaļ. Tikai tādi instituti, tādas dzīves formas, kas patiesi novecojušas; kas reiz bija pieskaņotas sava laika apstākļiem, bet, šiem apstākļiem grozoties, vairs tādas nav, tikai tie instituti un dzīves formas var izzust, lai viņu vietā rastos jaunas. Šādu jaunrašanos varam novērot arī restaurācijas periodā. Jo neviena revolūcija nav beigusies ar pilnīgi negrozītu agrākās iekārtas restaurešanu. Tādi ir pretrevolūcijas iemesli, un tāda viņas norisināšanās gaita.

Varbūt tomēr var vaicāt: ja revolūcija izceļas sociālo instinktu apspiešanas, nomākšanas dēļ, bet pati viņus vēl vairāk nomāc, kur tad rodama cerība? Ja bads, kaŗš un despotisms rada revolūciju, bet revolūcijas laikā bads, kaŗš un despotisms kļūst vēl lielāks, niknāks, vai tad nav jāatzīst, ka tas ir traģisks vēstures riņķis, no kuŗa izeju rast nemaz nav iespējams? Kā šo jautājumu atrisināt?

Ārkārtīgi vienkārši, un, attiecībā uz visām dziļi tverošām revolūcijām, ļoti vienvēidīgā, viennērigā kārtā. Jautājums nepaliek neatbildēts, atbilde ir pavisam īsa. Atrisinājumu dod nāve. Tāda izeja nekad nepievils, tā arvien cilvēkam panākama. Sabiedrībai, kas nav atzinusi, kā viņai jādzīvo, kas nav spējusi radīt apstākļiem pieskaņotas formas, kas pati kritusi revolūcijas skavās, tādai sabiedrībai jāizpērk grēki ar ļoti daudzu savu locēkļu nāvi; viņai jāsamaksā mesli, kādus pieprasa visvarenais dzīvības un nāves pavēlnieks.

Ja viņa šos meslus samaksājusi un nav vēl pilnīgi iznīcināta, ta atgūst zināmu iespēju pastāvēt un dzīvot, bet ne atšķiroties no savas pagātnes, ne brutālos savstarpējos kaļos; pavisam otrādi — atgriežoties pie agrākās dzīves svarīgākajiem institūtiem, atjaunojot agrāko laiku tradīcijas (tikai neapšaubami novecojušām jāiznīkst); enerģiski strādājot, visiem kopā darbojoties, palīdzot cits citam, nodibinot sabiedrības atsevišķo locēkļu un dažādo grupu ciešu vienību. Ja sabiedrība nespēj šo izeju izvēlēties, tad revolūcija beidzas ar pilnīgu iznīcību, bojā iešanu.

Tāds ir vēstures dilemas atrisinājums.

[3-]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306117929

„Varavīksnas“

pilnvarnieki,

pie kuriem lūdzam griesties abonēšanas lietās un pēc citiem paskaidrojumiem par mūsu grāmatām.

1. **Kuldīgā.** Valsts zvērināts mērnieks Kārlis Rubulis, Kalpaka ielā 2, dz. 2. Darbdienās no 4—7, svētdienās no 1—3.
 2. **Jēkabpilī.** Jānis Tomiņš, Ābeļu pag. namā. Pirmdienās un piektdienās no 9—3.
 3. **Madonā.** Nodokļu inspekcijas darbvedis Jānis Kalniņš Ausekļa ielā 14. Ikdienas no plkst. 4 pēc pusd.
 4. **Mazsalacā.** M. Jansons, Pernavas ielā, Zaķa namā.
 5. **Rēzeknē.** Pēters Krūmiņš, Krasta ielā 4.
 6. **Kārsavā.** P. Meiers, Kārsavas pag. valdes darbvedis.
 7. **Indrā.** Jānis Bemblers, Indras stacijā.
-

25. martā iznāks Gustava Le-Bona

PŪĻA PSICHOLOĢIJA

Pūļa psiholoģijas jautājumiem taisni mūsu laikos ir ārkārtīgi liela nozīme, jo pūlim padodas veselās politiskās partijas, viņš ar savu instinktīvo, neapbrēķināmo un neparedzamo rīcību ļoti bieži atstāj milzīgu iespaidu uz valsts un tautas likteņiem. Ar pūli gandrīz ikdienas jābūt attiecībās katram darbīgam valsts pilsonim, sevišķi tiem, kam uzticēti atbildīgāki valsts darbības uzdevumi (vīrsniekiem, skolotājiem, uzņēmumu īpašniekiem un vadītājiem, politiskiem un sabiedriskiem darbiniekiem, ierēdņiem u. t. t.). Savus uzdevumus viņi var veikt labi tikai pazīstot pūļa rīcības iemeslus un veidus. Šis jautājums arī vispāri ir ļoti interesants un saistošs.

Gustavs Le-Bons to atrisinājis ar meistarisku izpratni. Ta ir viena no visvērtīgākām grāmatām par šo jautājumu.

Tai pašā trešā mūsu izdevniecības grāmatā kā pielikums būs arī ievietots tagad visā pasaulē pazīstamā psychoanalīzes nodibinātāja Sigmunda Freuda apcerējums

par pūļa psiholoģiju.

**Abonejat visi „Vāravīksnas”
sabiedrisko zinātņu grāmatas.**

Naudas sūtījumus, vēstules u. c. lūdzam adresēt Rīgā,
Elizabetes ielā 16, dz. 5, Izdevniecībai „Vāravīksna”.